ČASOPIS ZA KULTURU I DRUŠTVENA PITANJA • GODINA XVIII • 2009. • BROJ 89 • CIJENA 20KN

BEHAR

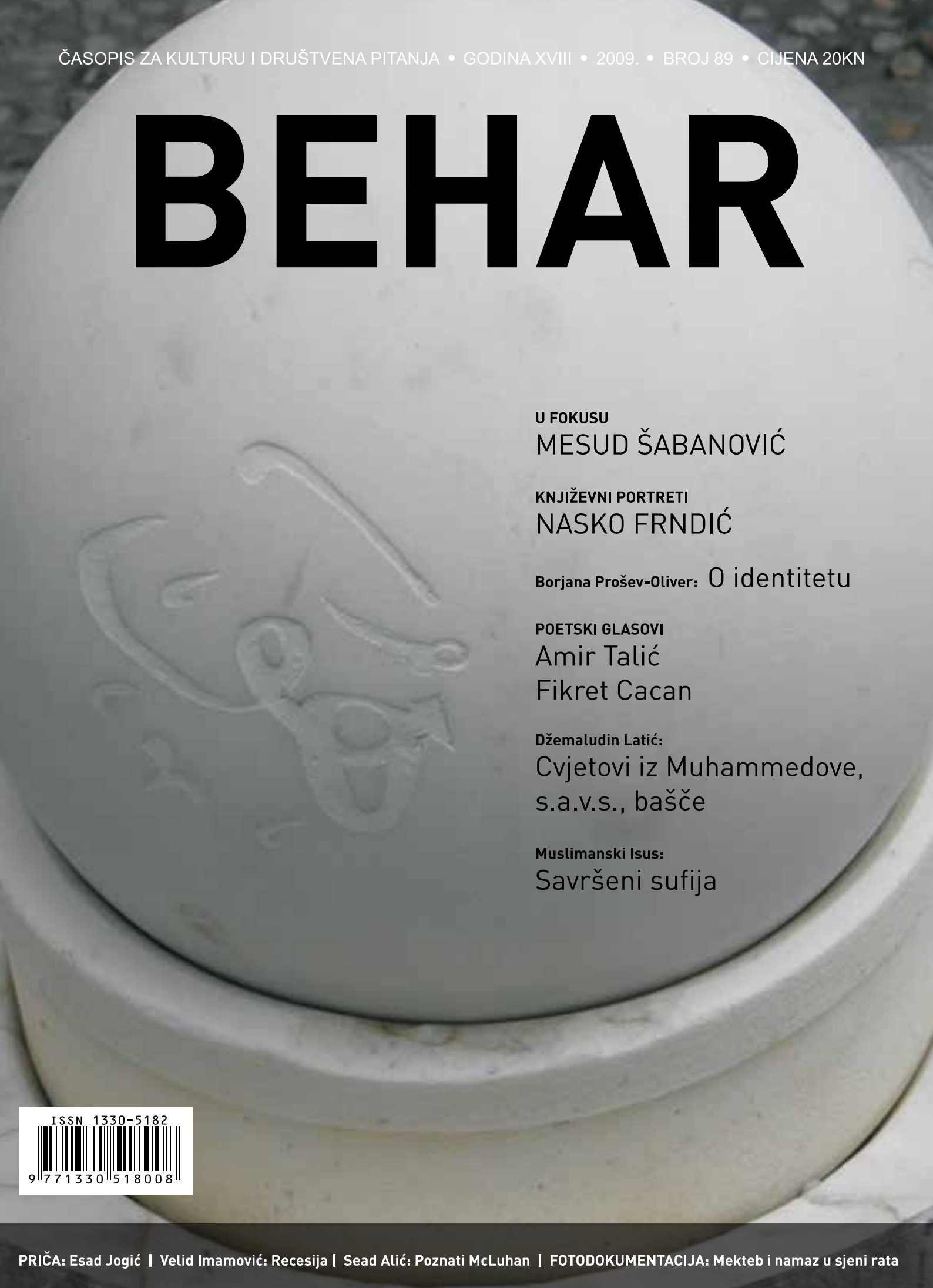

U FOKUSU
MESUD ŠABANOVIĆ

KNJIŽEVNI PORTRETI
NASKO FRNDIĆ

Borjana Prošev-Oliver: O identitetu

POETSKI GLASOVI
Amir Talić
Fikret Cacan

Džemaludin Latić:
Cvjetovi iz Muhammedove, s.a.v.s., bašče

Muslimanski Isus:
Savršeni sufija

ISSN 1330-5182

PRIČA: Esad Jogić | Velid Imamović: Recesija | Sead Alić: Poznati McLuhan | FOTODOKUMENTACIJA: Mekteb i namaz u sjeni rata

BEHAR, dvomjesečni bošnjački časopis za kulturu i društvena pitanja

Nakladnik:
Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske
PREPOROD

Glavni i odgovorni urednik:
Sead BEGOVIĆ

Izvršni urednik:
Filip Mursel BEGOVIĆ

Uredništvo:
Senad NANIĆ, Ervin JAHIĆ,
Sena KULENOVIĆ, Zlatko HASANBEGOVIĆ,
Dino MUJADŽEVIĆ, Azra ABADŽIĆ NAVAEY

Rukopisi i fotografije se ne vraćaju.

Adresa:
BEHAR
KDBH "Preporod"
Ilica 35, 10000 Zagreb, Hrvatska
Telefon i fax: 00385 (0)1 483-3635
e-mail: kdbhpreporod@kdbhpreporod.hr
seadbegovic@yahoo.com
web: www.kdbhpreporod.hr

Cijena po primjerku 20 kn, dvobroj 40 kn,
godišnja pretplata 100 kn
Cijena u BiH: 5 KM, dvobroj 10 KM,
godišnja pretplata 20 KM.

Kunski žiro-račun:
ZABA 2360000-1101441490

Devizni žiro-račun: SWIFT ZABA HR 2X:
703000-280-3755185
(S naznakom: Preporod, za Behar)

Grafički dizajn i prijelom: DEMODE

Tisak: mtg-topgraf d.o.o., Velika Gorica

Tiskano uz financijsku potporu iz državnog proračuna Republike Hrvatske putem Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske.

ISSN 1330-5182
Mišljenja i stavovi koje zastupaju autori, nisu nužno i stavovi uredništva.

KAZALO

RIJEČ UREDNIKA
Tko će osloboditi Bošnjaka od kulturne napasti u njegovom džematu 3

PORTRETI I SUDBINE: MESUD ŠABANOVIĆ
Mesud Šabanović (razgovarao Filip Mursel Begović): Ne dam se ja slomit' fukarama 4
Sead Begović: Sugestivni i poučni odlazak u prošlost 13
Mesud Šabanović (ulomak iz romana "Sotonisti"): Vilinske stijene 14

ETIKA I DRUŠTVO: ŽIVJETI ZA SMRT, UMRIJETI ZA ŽIVOT
Fahrudin Novalić: Aleksandar Jevtić i Srđan Aleksić – istinski junaci našega doba 18

ESEJ: TOKOVI MISLI
Borjana Prošev-Oliver: O identitetu 20
Sead Alić: Poznati McLuhan 25

ARHIVA – FOTODOKUMENTACIJA
Mekteb i namaz u sjeni rata – iz zaboravljene prošlosti zagrebačkih muslimana 32

KNJIŽEVNI PORTRETI: NASKO FRNDIĆ
Nasko Frndić (razgovarao Sead Begović): Sretni spojevi bošnjačke i hrvatske književnosti 36
Nasko Frndić: Spjev "Derviš" Stiepe Đurđevića 40

POETSKI GLASOVI
Amir Talić: Vraća se kući bosanski kralj 48
O poeziji Amira Talića iz književne kritike 52
Fikret Cacan: Između prstiju baršun 54

MULTIMONOLOG
Senad Nanić: Alpska disciplina islam 58

DERVIŠHANA
Velid Imamović: Recesija 59

PRIČA
Esad Jogić: Posljednja molitva 64

PRIKAZI I KRITIKE
Ajka Tiro Srebreniković: Cvijet se rodio u trenu kad i sunce 68
Senad Nanić: Kulturna misija pomirbe svjetova osobna je sudbina 69
Džemaludin Latić: Zašto objavljujemo ovu Antologiju hadisa 70
Azra Abadžić Navaey: Muslimanski Isus – savršeni sufija 77

PREDSTAVLJANJE KNJIGA
Edina Smajlagić: Poziv na demokratsko sučeljavanje prof.dr. Fahrudina Novalića 80

POGLED UNATRAG
Muslimansko hodočašće na Ajvatovicu 82

NA NASLOVNOJ STRANICI: Mirsada Begović, fontana u avliji Sarač-Ismailove džamije, Sarajevo

Behar je prvi slavni bošnjački list tiskan latinicom u Sarajevu godine 1900., a izlazio je sve do 1911. godine. Prvim mu je urednikom bio Safvet-beg Bašagić, a vlasnik Ademaga Mešić. Objavljivao je tekstove "za zabavu i pouku", izvorne i prijevodne književne priloge bosanske i islamske obojenosti. Beharov se sjaj nije dao integracijom pretopiti u bliske susjedne kulture, a niti preimenovati. Od 1992. godine izlazi zagrebački Behar ocijenjen "najboljim što su Bošnjaci dosad imali". On je najbolji izraz povezanosti nacionalne manjine sa životnom sredinom, dijasporom u svijetu i matičnim narodom u Bosni i Hercegovini. U desetogodišnjem razdoblju (1992. - 2002.) glavni i odgovorni urednik zagrebačkog izdanja bio je književnik Ibrahim Kajan, a potom ga je zamijenio rahmetli dr. Muhamed Ždralović koji je tu službu obnašao do ljeta 2006. godine.

TKO ĆE OSLOBODITI BOŠNJAKA OD KULTURNE NAPASTI U NJEGOVU DŽEMATU

U malobrojnoj zagrebačkoj zajednici Bošnjaka, primijećeno je da malo tko čita, a kada već čita počesto ništa ne razumije. To saznanje proizlazi iz jedinstvenog iskustva: da biste shvatili jednu sredinu morate ponekad živjeti izvan nje, jer stalno sudjelovati u njoj može vas oslijepiti za spoznaje skrovita značenja. I kad nas je već preplavila svakovrsna literatura, uglavnom ona koja se lako pojmi i koju napokon zaslužujemo, predstave o budućnosti postaju nam zamućene, a interes za prekoračenje konvencionalnih međa umjetnosti postaje nepoznata oblast, mahala na kraju svijeta, ludost i uzaludnost. Kako se to odražava u našem džematu, primjerice na solidno posjećenim događanjima u Islamskom centru – uglavnom predstavljanjima knjiga i autorskih osobnosti. Uz nekolicinu zainteresiranih zanesenjaka zalutaju i nadrimenadžeri koji bi odmah potom nametali kulturne standarde, koji bi uređivali naše časopise sa svojim učmalim vizijama, iako su kulturni i ponad svega književni analfabete. Ali kad ste neuki, ono što vam daje snagu jest to čega se najviše bojite: lijepe umjetničke riječi koju iz straha želite satrati, a njenog autora i njegov knjižuljak spaliti. Umjetnik je ipak sačuvao toliko ljepote u sebi, toliko žive i tople, da je ima dovoljno i za svog mrzitelja. Zažareni i poneseni autor i egzaltirani promotor ništa pritom ne primjećuju, oni svijetu predstavljaju grandiozno djelo i za njih je glavno da je dvorana popunjena.

Iako, mnogi posežu za mobitelima, primajući i šaljući poruke, đaci pišu zadaću iz arapskog jezika, neki su uznemireni jer se nikako ne mogu sjetiti jesu li uplatili kurbana, neki su zamišljeni jer pokušavaju razriješiti moralno pitanje: Je li zaista grijeh ne uplatiti zekjat, je li članarina u Islamskoj zajednici prevelika i napokon, pitaju se koliko oraha ide u baklavu, ne pitajući se i ne brinući se koliko praznih ljusaka ide u glavu. Neki drijemaju, a najmlađi muškići stalno pogledavaju na desnu stranu dvorane gdje sjede čedne i pokrivene lijepe djevojke. I to je dobro, neka se ašikuje, neka se širi ummet Poslanikov. Međutim, gosti koji nam dođu s raznih strana sve to primjećuju, to kako se glumi pažljivi slušač i misle da smo to istinski mi, da je to pravo stanje stvari. Međutim, naše su sposobnosti toliko jake da uskoro, na tim događanjima, uspavamo i najpažljivijeg musafira koji će trgnuti glavom tek kad zapjevaju Bulbuli ili kad Fudo zagudi na violini.

Svi se upinju da razumiju genijalnog autora u kojeg zapravo ne vjeruju i on za njih počinje iščezavati. Napokon, počinjemo vjerovati u kulturu i kulturna događanja snagom nužnosti. Kako onda vjerovati u takvu kulturnu stvarnost koja je lišena kulturnog sna i želje za njim, a znamo za duševne nerede koje izaziva svako lišavanje od sna? Višak realnosti i nastup banalnosti postaje nepodnošljiv. Što će ostati od našeg svijeta ako iz njega odagnamo imaginaciju. Učinit će nam se da transcendencija više ne dolazi odozgo već odozdo iz potrošene stvarnosti, iz fiziološke patologije. Kako sterilizirati naše jeftine umjetničke standarde? Možda riskirati susret s vlastitom drugošću, a žrtvovati apsolutnu stvarnost koja pripada novcu. Kako uočiti, primjerice, ono što je u jeziku odsutno, a vrijedno je i nije samo puka doslovnost? Da je taj jezik koji nam je dan i kojim pišemo uvijek nešto više nego što označava. Ako ga ispraznimo od višeg smisla i mi ćemo ostati prazni pa makar dnevno klanjali sto rekjata.

Pred nama su stvarna djela, a ne njihova fantomska stvarnost i čini se da nam je ipak milije zavođenje od strane svijeta, i od njegove vitalne iluzije i njegovih rahatluka. Pa što će nam onda metafizička refleksija o svijetu posredstvom vlastita mišljenja. Najlakše se suprotstaviti onima koji imaju zrno duha u sebi jer vas prisiljavaju na kreativnu misao pa iz toga proizlazi da je ponekad kriva pretpostavka poželjnija od točne pretpostavke. Kako je moguće da netko od nas robuje neslobodi stvarnosti, žrtvujući maštu, skriven život, radoznalost, pravo na vlastiti odraz i sjenu, a ostaje mu samo mučnina vlastitog konvencionalnog lika? Tko se to usuđuje ukinuti pravo na umjetnost, a ponuditi nam društvo spektakla kojemu malo pomalo pripadaju i Bošnjaci. Povjerovat ću u njihovo izlječenje onog trenutka kada počnu vjerovati u lijepu metaforu o svijetu, a ne u stvarnost koju je već odnijela noć ili je ekranizirana u nekom reality showu gdje se stapa javno i privatno. Nebrojeno sam puta čuo, iz našeg budžaka, da umjetnost sadrži svakojake brbljarije, ali eto, sevdalinku i njen lijepi baršunasti glas, još nitko nije srozao, a i zašto bi kad mi čuvamo samo vlastitu šargiju i udaramo u samo svoje diple.
Kako ćemo shvatiti umjetnika koji niječe stvarnost? Kako ćemo zavoljeti pjesnika koji izmišlja ono čega nema? Jednostavno. Treba se upustiti u avanturu otkrivanja, jer, ne postoji vječna istina i vječna ljepota na ovome svijetu gdje kolijevka ubrzo postaje mezarje. Veliki umjetnici oko sebe grade vlastitu samoću u kojoj se guše. Ostali, ne trpe samoću pa odlaze u šoping i na zajedničke tribine na kojima zijevaju u očekivanju domjenka.

Ovaj broj "Behara" pokušava pomoći budućim posjetiteljima takvih priredbi i lakšem shvaćanju njihovih sadržaja,upoznavanje s autorima i njihovim promotorima.

Sead Begović

PORTRETI I SUDBINE: Mesud Šabanović

Intervju: Mesud Šabanović

NE DAM SE JA SLOMIT' FUKARAMA

Razgovarao: Filip Mursel Begović

Mesud Šabanović rođen je u Derventi 1946. godine gdje je završio osnovnu školu. Srednju školu i Fakultet za tjelesni odgoj pohađa u Sarajevu. Prve pisane uratke objavio je u studentskom listu "Naši dani". Nakon završenog fakulteta kratko vrijeme radio je u gimnaziji u Živinicama kod Tuzle. Nakon odsluženja vojnog roka počinje raditi u srednjoškolskom centru u Derventi. Osnivač je HDZ-a za općinu Derventa, a na višestranačkim izborima izabran je u Parlament Bosne i Hercegovine u Vijeću građana. Bio je jedini musliman od ukupno 44 zastupnika Hrvata u parlamentu i jedini član Parlamenta koji je odlučio pristupiti u ZNG-e. U lipnju 1991. godine raspoređen je u 3. samostalnu bojnu u Slavonskom Brodu na mjesto pomoćnika zapovjednika za IPD (informativno propagandna djelatnost).
Nakon toga vršio je razne funkcije: od zapovjednika satnije, vođe izviđačko-diverzantske grupe, zamjenika zapovjednika taktičko pješadijsko-tenkovske grupe i na kraju, naredbom predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana, raspoređen je u Taktičku grupu Istočna Posavina koja je djelovala u Slavonskom Brodu, a na mjestu operativnog organa. Nakon ranjavanja u Bogdanovcima kod Vukovara, u Bolnici za ortopedsku rehabilitaciju u Božidarevićevoj u Zagrebu, pokreće inicijativu za osnivanje HVIDRA-e RH. Rukovodio je radom osnivačke skupštine HVIDRA-e zajedno s tadašnjim ministrom odbrane Gojkom Šuškom. Nakon toga osniva Udrugu Bošnjaka branitelja Hrvatske koja djeluje i danas. Umirovljen je sa činom brigadira Hrvatske vojske.
Do sada je objavljivao u "Bošnjačkoj pismohrani", listu Bošnjaka Hrvatske "Preporodov Journal", a 2004. izdao je zbirku pripovjedaka "Šejh i druge priče". Član je Kulturnog društva Bošnjaka "Preporod", a politički više nije aktivan. Povod za intervju je netom objavljeni roman "Sotonisti" u izdanju KDBH "Preporod".

Vjerujete li da taj famozni piščev flash back može doista rasvijetliti tegobe današnjice, ukazati na naše uzastopne greške?
Tko se ne osvrće, može mu se lako desiti da zaluta u konformizmu, a posljedica je gubljenje autentičnosti kako pojedinca tako i cijelog naroda. S tim nipošto ne mislim da se po svaku cijenu treba suprotstavljati svemu što je došlo iz prošlosti, a plod je povijesti. A stara boljka nas Bošnjaka je da više znamo o povijesti drugih nego o svojoj, ali kao po nekom pravilu ad hock odbijamo sve što je tuđe, zaboravljajući valjda da je povijest temelj za nadgradnju.
Mi Bošnjaci moramo shvatiti jedno, a to je da svijet ne počinje s nama niti će ga nestati kada nestane nas, jer, sve što je nastalo, jednoga dana će nestati. Na žalost, mnogi naši političari, kako u Bosni tako i u Hrvatskoj, ne misle tako. Ponašaju se infantilno i osorno što kod običnog puka izaziva averziju en passant. To se ne odnosi samo na političare, nego i na najviše vjerske velikodostojnike.

Mi Bošnjaci moramo shvatiti jedno, a to je da svijet ne počinje s nama niti će ga nestati kada nestane nas, jer, sve što je nastalo jednoga dana će nestati. Na žalost, mnogi naši političari, kako u Bosni tako i u Hrvatskoj, ne misle tako. Ponašaju se infantilno i osorno što kod običnog puka izaziva averziju en passant. To se ne odnosi samo na političare, nego i na najviše vjerske velikodostojnike.

Da se vratim flash backu. Neki karijerni sinekurci zaštićeni raznim akadamskim titulama, kojima su sva ovozemaljska vrata otvorena, posebice iz reda povjesničara, daju sebi za pravo da izvrću povijest izmišljajući vladare, careve i kraljevine nastojeći dokazati koliko je bio moćan njihov etnos nimalo ne vodeći računa o povijesnoj istini koja na svu sreću nije privatna svojina. To što će se upućeniji dio puka, koji zna gledati nazad, nasmijati "njihovoj naučnoj doktrini" za njih ne znači ama baš ništa. Kažu npr. da neki profesori Beogradskog univeziteta "Odsjeka za istoriju", na temu "Srbi i Srpska istorija", otvoreno studentima govore što je stvarna povijest, a što proizvod insinuacija određeni srpskih "naučnika". Preporučuje im se da realnu povijest prešute "u ime viših državnih interesa", a da prezentiraju ovu drugu koja je mnogo šarenija i pristupačnija slušateljima. Shodno tome srpski vojnik je najhrabriji, on je nepobjediv, a srpska vojska je u svakom ratu pobjednik.
Evo još jednog primjera. Prof dr. Jovan Deretić, koji je doktorirao u SAD, u svojoj knjizi "Istorija Srba" podastire slijedeće neupitne "dokaze": "da je srpski narod star tri i pol tisuće godina, da su Arijevci potomci Srba , da su Hazari bili "srpska sekta", da su Srbi nekada bili najbrojniji svjetski narod, da je Aleksandar Veliki bio čisti Srbin prezimenom Karanović, da su Srbi još u pradavnim vremenima osvojili Indiju i da je grčka-helenska kultura zapravo srpska kultura" (iz knjige "Srbi o Srbima").
Ovaj diskurs je nesporno iracionalan čisti mastodontizam, ali je neoprostiva i apatija bošnjačkog naroda koji o svojoj povijesti ne zna skoro ništa, niti govori, niti romori. Zato su valjda o Bosni i Bošnjacima više pisali Hrvati, ali Srbi što smo naravno debelo platili.

Otkrijte nam svrhu, odnosno taj Vaš famozni poriv da literarno arbitrirate u dalekoj povijesti? Mislim na vaš netom izašli roman "Sotonisti".
Dijelom sam na ovo pitanje odgovor dao u prethodnom pitanju, ali, u pravu ste, pitanje je toliko aktualno da bi bio potreban okrugli stol za odgovor. To je, naravno, moje mišljenje. Hotimično sam upotrijebio riječ "mišljenje" jer, kada se govori o nastanku Bosne nema tog znalca koji bi nam mogao podastrijeti čvrste dokaze o svojim "argumentima". Boli me već dugo činjenica da se o Bosni i Bošnjacima govori samo u krugovima bošnjačkih interesnih skupina, internim okruglim stolovima zatvorenog tipa, po džamijama. Ako se napiše neki znanstveni članak o povijesti Bosne ili bosanskom jeziku on će se objaviti u nekom niskonakladnom bošnjačkom časopisu. Neka nas onda ne čudi floskula koja je dolazila od vrlo eminentnih osoba da je Bosna rezultat AVNOJ-a, da je izmišljena Titova tvorevina. Nadalje, da su Bošnjaci ili Bosanci izmišljeni narod, da su svi bosanski banovi i kraljevi u stvari Srbi ili Hrvati, ali, eto, Bosna slučajno nije bila ni pod Srbijom ni pod Hrvatskom (osim u povremenim vojnim kratkotrajnim uletima kako bi rekla Nada Klaić).
Vidite sada jednog apsurda, Bošnjaci stvore državu, urede je, ali ne znaju naći državi vođu te su čekali da im Srbi ili Hrvati postave bana, vojvodu ili kralja, jer za to sami nisu bili kadri. Povijesna je istina da su Hrvati izgubili neovisnost 1102. i postali dijelom velikog Ugarskog carstva. Teško je reći koliku su autonomiju imali dok su bili pod Ugrima dok je Bosna bila slobodna u partnerskom savezu sa Ugarskom.
Većina hrvatskih povjesničara tvrdi da je prvi bosanski ban Borić (1143.-1180.) bio Hrvat, iako je Hrvatska u to vrijeme stenjala pod jarmom, pazite sad, Hrvatsko-ugarskog carstva, kako znaju reći neki hrvatski povjesničari. To je vrijeme kada Bosna ulazi u društveno pravne odnose s Ugarskom "ne kao skup plemena, nego kao formirana država s duboko ukorjenjenom tradicijom" (Nada Klaić "Srednjovjekovna Bosna" str.14.).
Roman "Sotonisti" na jedan osebujan način govori upravo

Roman "Sotonisti" na jedan osebujan način govori upravo o vremenu bana Borića, (prema nekim povjesničarima ne o prvom banu Bosne) više se baveći prilikama u Bosni kada su njezini susjedi bili pod tuđinskom vlasti Ugarske odnosno Bizanta. Ni na kraj pameti mi nije bilo da roman predstavim kao naučno historijsko djelo, nego, koristeći se književnom slobodom, htio sam dočarati jedno vrijeme o kojem se malo zna i u kojem je čitatelju lako odvojiti fikciju od zbilje.

Istina je da su bogumili bili dualisti i vjerovali su u dobroga Boga i Sotonu, ali bi bilo pogrešno nazivati ih sotonistima samo zato što priznaju moć Sotone. Ne molimo li se i mi da nas Svevišnji spasi od prokletog šejtana (Sotone).

o vremenu bana Borića, (prema nekim povjesničarima ne o prvom banu Bosne) više se baveći prilikama u Bosni kada su njezini susjedi bili pod tuđinskom vlasti Ugarske odnosno Bizanta. Ni na kraj pameti mi nije bilo da roman predstavim kao naučno historijsko djelo, nego, koristeći se književnom slobodom, htio sam dočarati jedno vrijeme o kojem se malo zna i u kojem je čitatelju lako odvojiti fikciju od zbilje. A što se tiče Sotone, po učenju dobrih starih bogumila, on je zarobio svako ljudsko tijelo i bit će u njemu sve do tjelesne smrti. U ljudskom tijelu, koje je djelo Sotone, neprestano traje borba dobra i zla, odnosno, Sotone i dobre duše koja je kod svakog čovjeka čista poput planinskog izvora, kažu bogumili. Ako Sotona nadvlada dobru dušu, on upravlja ljudskim tijelom.

Kako nazvati osobe koje za četiri dana u Srebrenici ubiju i zakolju 8000 ljudi ili sotoniste koji su iz vukovarske bolnice izvlačili ranjenike bez ruku, nogu, potpune slijepce likvidirajući ih nad pripremljenim jamama? Ne priznaje li i Crkva moć Sotone? Čemu služe scijentolozi? Kako je Bog pustio Sotonu da mimo njegove volje uđe u ljudsko tijelo? Istina je da su bogumili bili dualisti i vjerovali su u dobroga Boga i Sotonu, ali bi bilo pogrešno nazivati ih sotonistima samo zato što priznaju moć Sotone. Ne molimo li se i mi da nas Svevišnji spasi od prokletog šejtana (Sotone).

Iako je roman monolitne kompozicije, satkan u furioznom stilu, kao da je pisan u jednom dahu. Nesporno ste se koristili arhivskom knjiškom građom. Kojom? Posebice se to odnosi na leksičko bogatstvo koji se jednim dijelom oslanja na njegovu arhajsku snagu jezika, iskazano već u vašoj knjizi "Šejh i druge priče".

Ne bih se upuštao u književnu analizu monolitnosti stila s obzirom da ga svaki književnik doživljava na svoj način. Za mene to je onaj unutrašnji svijeta pisca, pjesnika ili kompozitora i, htio ili ne, on će ga prenijeti na papir. Ta snaga izražaja ili pak razdrobljenosti dolazi iz dna piščeve duše i vrlo teško je dati definiciju monolitnosti kompozicije jer je, ponavljam, svaki književnik preživljava po tisuću puta pišući običnu pripovijetku. I na kraju mislim da je monolitnost kompozicije više psihološka nego književna odrednica. Da je moj Roman satkan furioznim ritmom je pohvala za svakog pisca, a pogotovo kada dolazi iz struke. Moja najveća želja je da tako i ostali čitatelji dožive ovo moje djelo i ne odvoje se od njega dok ga ne pročitaju. Ima li veće nagrade za pisca? Hvala Vam ako ste doista tako doživjeli moj roman.

Otkrijte nam što je fikcija, a što dokumentarno faktografsko sadržajna građa romana?

Nastojao sam pisati tako da čitatelj lako zaključi što je fikcija, a što realnost. Povijesna zbivanja u Bosni i oko Bosne su fakti onoliko koliko sam ih prenio iz više izvora. Svi vladari, kao i germanski vojvoda Gottfried, su povijesne ličnosti. Za svakog od njih sam u fusnoti dao elementarne podatke. Naravno da je legenda o dubrovačkoj kneginji fikcija i plod moje mašte koji bi trebao odmoriti čitatelja od silnih ratnih priprema i zavjera. O banu Boriću nisam našao ništa osim da je bio hrabar i izuzetno dobar ratnik i to je razlog što sam ga prikazao lucidnim ili onakvim kakvu sam sliku o njemu stvorio u glavi.

Imate fascinantnu ratnu biografiju. Što je natjeralo jednog Bosanca da dođe u Hrvatsku i aktivno se priključi njenom zapovjednom kadru na najtežim bojišnicama?

Da bih elaborirao ovo pitanje trebalo bi mi bar pedesetak kartica. Ali, evo, pokušat ću u najkraćim crtama opisati moju odluku prvo da osnujem HDZ u Derventi, a onda iz Parlamenta BiH u šestom mjesecu 91. odem u ZNG-Slavonski Brod.

Nisam rekao da potječem iz radničke porodice gdje se skromno živjelo, ali nikada nas četvoro djece nije osjetilo glad jer smo imali dvije krave i nešto ovaca. Otac moj Huso (rahmet mu duši) radio je na državnom poljoprivrednom dobru u Jasencima kod Dervente, a najstarija sestra u Tekstilnoj tvornici Ukina Derventa. Početak II. svjetskog rata otac je dočekao u regularnoj vojsci NDH. U međuvremenu je obolio od tifusa što ga je spasilo da ga partizani ne strijeljaju kada su ušli u Derventu. Stariji amidža Fehim priključio se ustašama i u sastavu njemačkih postrojbi, koje su regrutirale muslimane iz ustaša, biva upućen na ruski front gdje mu se gubi svaki trag. Drugi amidža Jusuf 1944. priključio se partizanima gdje je izgubio nogu. Ne znam zašto, ali zbog amidže Fehima samo je ispaštala naša familija, a ne i amidže Jusufa, pa sam znao često majku naći uplakanu pedeset i neke kada bi je skupa s ocem pozvali u OZNU. Godine su prolazile, a ja sam sve rijeđe majku zaticao neraspoloženu. Istina, nismo se družili s amidžom jer sam jednom čuo oca kada je rekao da mu on ne treba ni na dženazu doći. Poslije završenog fakulteta oženio sam se i ubrzo rastao isključivo mojom krivicom. Puno sam izlazio i burno živio. Nakon rastave nisam dugo čekao i ponovo sam se oženio, dobio kćer Lejlu i počeo praviti kuću što mi je mnogo pomoglo da primirim nemirni duh.. Kuću sam završio, a dvije godine pred rat otvorio sam dućan u kome su bile uposlene dvije radnice. Ja bih ujutro otišao po robu, a poslije podne u školu i tako danima.

U dvanaestom mjesecu 1990. dobio sam poziv za vojno predavanje u krugu Centra TO Derventa. Pored mene je sjeo Škorić Miroslav od koga sam često uzimao robu. Dvorana je bila dupke puna. Kada je dežurni komandovao "mirno" ustali smo i na vratima se pojavio Nikola Jelisić, rođeni brat moga radnog kolege koji je predavao srpsko-hrvatski. Nikola je bio vječito nekakav partijski funk-

cioner, ali se nije odmakao dalje od učiteljske škole. Tema je bila "Višestranački izbori u Hrvatskoj". Nisam mogao vjerovati svojim ušima. Jelisić je odmah na početku svog izlaganja osuo paljbu na dr. Franju Tuđmana koga sam ja cijenio još iz vremena kada se odlučio iznijeti pravu istinu o broju mrtvih u Jasenovcu.

Tada sam čitao Vjesnik u srijedu i jedva čekao da nađem neki njegov članak, ali bezuspješno. Kada je rekao da hrvatski narod izaziva rat, okrenuo sam se Škoriću i rekao da idem jer ne želim slušati ovog četnika. Miro me je uhvatio za rukav vojne bluze i tiho mi šapnuo: "Ne budali". Poslušao sam ga i do kraja odslušao Jelisićevo četnikovanje koje je slušao kompletan štab TO. Nisam mogao spavati cijelu noć. Ujutro, čim je svanulo, pokupio sam vojnu opremu, stavio je u auto i krenuo vratiti zaduženu opremu. Ušao sam u prostoriju štaba i rekao da sam došao vratiti uniformu i ne želim više biti član rezervnog sastava JNA. Svi su zanijemili. Momo Kučinar, načelnik štaba (poginuo kod Banovića kao četnički oficir) obratio mi se povišenim glasom: "Jesi li svjestan svog postupka? Znaš li ti da te čeka zatvor, a pozdravi se i s radom u školi." Odgovorio sam hladno: "Svega sam svjestan Kučinare, a da sam trebao savjete od tebe ih sigurno ne bih tražio." Znao je da sam prijeke naravi pa se povu-

Priča o jednoj fotografiji

Moja prva borbena akcija bila je napad na Mirkovce kod Vinkovaca, koji su bili jako četničko uporište, ali je u toku akcije stigla naredba da se napad prekine. Prema svjedočenju nekih političara naredbu je izdao osobno predsjednik Tuđman, a jedna postrojba, mislim iz Virovitice, upala je u tenkovsku zamku pri čemu je poginulo 18 gardista. Slijedila su druga ratišta na području Nove Gradiške, a nakon tjedan dana dobijamo zapovijed da s ljudstvom i tehnikom hitno dođemo u Sl. Brod. Zadatak je bio zauzeti vojarnu koja je bila skoro u centru grada. Budući da je komadant vojarne na prijedlog predaje odgovorio otvaranjem vatre iz svog raspoloživog oružja i oruđa bilo je jasno da ćemo morati primijeniti silu da bismo komandanta prisilili na predaju. Puškaralo se cijelu noć, a ujutro, mislim 15. rujna, još jednom smo zapovjednik Šipoš i ja na megafon pozvali komandanta Janka na predaju. Međutim, on je već bio smijenjen, valjda zbog neefikasnosti, što mi nismo tada znali. S obzirom da sam sa grupom ljudi bio iza Doma sindikata imali smo odličan pregled čeonog dijela vojarne koji je bio okrenut prema glavnoj cesti što vodi za Derventu. Iznenada se na nekoliko prozora u vojarni zavihorište bijele plahte. Nisam dugo čekao i sa članom kriznog stožera Franom Piplovićem krenuo sam prema glavnom ulazu u vojarnu. "Ne idite! Jeste li ludi? Možda je varka!", čulo se iza nas, ali povratka nije bilo. Kada smo ušli u vojarnu, Frane je otišao desno, a ja lijevo. Odmah iza prijemne zgrade naiđoh na grupu oficira koji su se bili postrojili uza zid dugačke zgrade. Idući prema njima, slučajno sam pogledao u zemlju na kojoj je bila razglednica, mislim iz

kao, ali onda iznenada reče: "Istresi što imaš u transportnoj vreći." Istresao sam, a on je otvorio ladicu i čitao iako je to bio posao magacionera. Nedostajala je jedna ljetna košulja. "Što ćemo sad, Šabanoviću?" upita sarkastično. "Ostala je sigurno u ormaru, donijet ću je sutra", iz topa odgovorih kao da mi je netko došapnuo. "Sutra u 9 ili slijedi faktor 5", zaprijeti se tada Momo, a faktor 5 značio je da platim košulju pet puta skuplje nego što je u trgovini zbog nemarnog odnosa prema vojnim stvarima. Vratio sam se kući, obišao trgovinu, odnio neke gajbe iza kuće, istuširao se i krenuo u školu.

Kada sam se vratio kući, bilo je prošlo sedam i već se dobro smračilo. Ubrzo u dvorište uđoše kola. Nisam znao tko je dok nije izašao. Bio je to sin rahmetli Salke Sipića koji je mirovinu zaradio u Vojnom odsjeku, a bio je strastveni lovac kao i ja. Sin mu se zove Majid, a tada je radio u TO i bio prisutan kada sam razgovarao s Kučinarom. Trgovina je još radila pa je gorjelo vanjsko svjetlo. Maid mi je dao znak glavom da uđem u hodnik i pružio najlonsku vrećicu: "Evo ti košulja, ali nikom ni riječi, izbacili bi me ko čep van. A kada je krenuo dobaci mi: "Svaka ti čast stari!"

Nikada se ovom velikom čovjeku, koji mi je po godinama mogao biti sin, nisam uspio zahvaliti. Često sam ga nakon toga viđao na ulici, ali samo bismo jedan drugom neprimjetno klimnuli glavom. U siječnju 91. upoznajem odvjetnike Petra Kljajića i Antu Klarića iz Sl. Broda i dobivam člansku kartu HDZ-a. S rednim brojem 1. osnivam HDZ u dvorištu dr. Vladimira Benca na kome biramo privremno rukovodstvo stranke. Za predsjednika je izabran Iko Stanić, a za dopredsjednika ja, Drago Majić je izabran za blagajnika. U školi je nastala očigledna pometnja. Sa mnom su komunicirali samo Hrvati i Bošnjaci i to ne svi. Priča se da se u Kalenderovcima, srpskom selu nadomak

> Pravi branitelji Bosne i Hercegovine, pri tom mislim isključivo na pripadnika Armije Bosne i Hercegovine, opravdano su razočarani sa svojim statusom. Oni su prisiljeni prihvatiti oktroirani stav da su dužni budžet, namijenjen njima, dijeliti sa svojim neprijateljima - Armijom Republike Srpske. Ona je privremeno okupirala dio suverenog prostora BiH i HVO-a koji uopće nije ratovao protiv Srpske vojske uz časne izuzetke Posavljaka.

Derventa, priprema skup koji će tražiti moje isključenje iz škole. Ista rasprava vodi se na sastancima Općinskog Komiteta SKJ. Međutim, uskoro dolaze palamentarni izbori na kojima sam dobio najviše glasova za Republički parlament u Vijeću građana. Svi napadi na mene prestaju jer me štitio imunitet narodnog poslanika. To je ipak bilo jedno teško i po mene vrlo bremenito vrijeme. Moj daidža Sulejman Kobajica, koji je bio član Odbora Islamske vjerske zajednice, dolazio mi je nekoliko puta i uvjeravao da prijeđem u SDA koji je bio u osnutku. Odbio sam ga sa motivom da sam već član jedne stranke i njen dopredsjednik i da bi bilo neozbiljno u tako kratkom roku mijenjati dres. Točno sam mu ovako rekao: "Dajo, zaboravljaš da je ovo vrlo važan posao, a ja nisam nogometaš da bih bio na prodaju, pa makar i glavu izgubio". Nisam dugo bio u parlamentu BiH u kojem su ponekad diskusije srpskih zastupnika dovodile do granice fizičkog obračuna. Iako nije bilo zvanične koalicije između SDA i HDZ-a, suradnja je bila očigledna. Tako je bilo sve do smjene predsjednika HDZ-a BiH gospodina Ljujića, od strane desne frakcije HDZ-a iz Hercegovine. Odmah nakon Ljujićeve

Kraljeva, očigledno bačena kroz prozor na kojoj je bio krst i četiri slova S.

"Zdravo drugovi Jugoslaveni! Pa vi nama govorite da se borite za jedinstvenu Jugoslaviju, a ne Veliku Srbiju", rekoh ljutito pokazujući im sliku s razglednice.

"Čija je ovo razglednica?" upitao sam ljutito s obzirom da je primalac flomasterom izbrisan. Nitko ništa nije odgovarao, samo su gledali u zemlju vidno uplašeni.

"Gdje vam je komandant?", opet bez odgovora.

"Pitao sam vas nešto?" ponovih, ali prijetećim glasom.

"Ja sam!" Jedva čuh odgovor meni iza leđa i ugledah oficira blijedog k'o krpa.

"O, pa ti si ta mustra! Što bolan razori pola grada kada si znao da si gubitnik?" Nije odgovarao ni riječi. Udarih ga jednom u predjelu rebara, a on skoro zaplaka.

"Nemojte, molim vas, imam dvoje dece!" skoro jecajući odgovori komandant. "Jesi li ti pomislio koliko djece u Brodu si danas pobio i koliko ih neće od stresa moći spavati, junačino!" ljutito sam odgovorio i udario ga još jednom. Već su i drugi gardisti počeli ulaziti u krug vojarne, a iza mene se stvori Frane Piplović koji uze za rukav komandanta. "Ovaj nam treba u policiji!" reče i odvede komandanta.

Sutradan, u glavnom dnevniku HTV-a, glavna vijest je bila o padu vojarne u Sl. Brodu i skladišta oružja i municije u Gromočniku, prigradskom naselju u Brodu. Tekst je bio popraćen slikom na kojoj Frane Piplović s uzijem u ruci na gotovs vodi komandanta vojarne s uzdignutim rukama.

Bravo Frane, cinično sam tada pomislio!

Nisam dugo bio u parlamentu BiH u kojem su ponekada diskusije srpskih zastupnika dovodile do granice fizičkog obračuna. Iako nije bilo zvanične koalicije između SDA i HDZ-a, suradnja je bila očigledna. Tako je bilo sve do smjene predsjednika HDZ-a BiH gospodina Kljuića, od strane desne frakcije HDZ-a iz Hercegovine. Odmah nakon Kljućeve smjene počelo je razilaženje sa HDZ-om, koje je inicirala HDZ-ova desnica iz Zagreba na čelu sa Gojkom Šuškom i Vicom Vukojevićem, a čiju je politiku slijepo slijedio bivši Udbin agent Mato Boban. Antibošnjački stavovi HDZ-ovih zastupnika na sastancima kluba bili su posve otvoreni, a ja sam bio jedini musliman između njih 44 koji je odlučio napustiti Parlament i staviti se na raspolaganje ZNG-u. Pristupio sam Samostalnoj interventnoj bojni Sl. Brod kojom je zapovjedao mladi policijski časnik Krešimir Šipoš.

smjene počelo je razilaženje sa HDZ-om, koje je inicirala HDZ-ova desnica iz Zagreba na čelu sa Gojkom Šuškom i Vicom Vukojevićem, a čiju je politiku slijepo slijedio bivši Udbin agent Mato Boban. Antibošnjački stavovi HDZ-ovih zastupnika na sastancima kluba bili su posve otvoreni, a ja sam bio jedini musliman između njih 44 koji je odlučio napustiti Parlament i staviti se na raspolaganje ZNG-u. Pristupio sam Samostalnoj interventnoj bojni Sl. Brod kojom je zapovjedao mladi policijski časnik Krešimir Šipoš.

Možete li nam opisati okolnosti Vašeg ranjavanja i gubitka obiju nogu ispod potkoljenice?

Nakon zauzimanja vojarne u Brodu, drugi dan zvao me zapovjednik Specijalne policije Sl. Brod Stipa Vuković: "Čuj Baja", rukujući se sa mnom počeo je Stipa, "Krizni štab je donio odluku da hitno krenem za Vukovar!"

"A šta ja imam s tim Bajo?" upitah Stipu poznatog pod nadimkom Bajo. "Imaš stari i te kako, dali su mi slobodu da po svom izboru biram zamjenika"

"I izabrao si mene", nasmijah se Baji.

Ujutro tenkovi zabrujaše, a kada smo krenuli palila su se svjetla u zgradama kao na novogodišnjim jelkama. Od pješadije išao je jedan vod ZNG-a sa zapovjednikom voda i jedan vod specijalaca, ali ni jedan časnik iz zapovjedništva iako je ratna tehnika koju vozimo u vrijednosti oko 10 milijuna eura (jedan tenk M-84 je na tržištu oko 2000000 eura). Kada se sjetim te akcije i sada me uhvati neki strah, jer sam stalno bio opterećen time ako izgubimo jedan tenk, krivicu ću snositi ja. U naselju Cerić, gdje smo stigli u noćnim satima, dočekao nas je doktor Ivan Husar s vozačem. Nismo dugo pričali i prešli smo u kompanjolu dr. Husara i krenuli put Vukovara. Zaustavili smo se u selu Bogdanovci par kilometara pred Vukovarom, neposredno ispred tzv. Žinog puta, koji bio još uvijek jedina donekle sigurna komunikacija sa Vukovarom. Bio sam svjestan da moram brzo raditi jer ako nas uoči izviđačka četnička avijacija moglo bi biti belaja. Otišao sam u Krizni štab i tamo zatekao desetak ljudi. Rekli su mi da je zapovjednik Ivan Matković Lasta, inače predsjednik HDZ-a, odsutan, ali da je tu njegov zamjenik, krupan momak pitoma slavonskog lica. Nakon što sam se predstavio, rukovao se sa mnom što učiniše i ostali. "Gospodo, nemamo dovoljno vremena. Treba mi dvadeset ljudi koji će osigurat tenkove i ostalu tehniku", reče. Nastao je muk. Zamjenik Kriznog štaba, kojem sam na licu vidio neugodu, rekao je da je većina ljudi odsutna jer hrane stoku, ili im se prase krmače. Izašao sam bez pozdrava i uputio se zapovjedniku tenkovskog voda. "Dao sam zapovijed svim vozačima da tenkove smjeste ispod krošnji, a neko će se već pobrinuti da se nasječe granja i maskira druga stana tenka." To isto učinili su transporteri i kamiondžije. Svanulo je jutro bez pucnjave nad Vukovarom, a oko podne dođe i Stipa.

"Zapovijed je da čekamo ulazak u Vukovar, a sada idi i odspavaj malo." Noć je bila mirna, ali ujutro me probudi jaka topnička vatra. Pucalo se po Vukovaru, ali tako snažno da se činilo da će cijeli Vukovar odletjeti u zrak Istog trena sam ustao i za stolom ugledao Stipu kako sjedi s dvojicom gardista. "Spavaj, Bajo! Nije ti ovo prvi put!" smiješeći se reče Stipa. "Ovu sam muziku slušao u Sarvašu dva tjedna", odgovorih sanjivo. Bilo je to 19. 09. 1991., a topnička vatra nije prestajala. Negdje oko podneva kurir mi javi da me trebaju jer je Žgela nespretno pod prevelikim kutom ispalio minu iz minobacača, koji se jednostavno prevrnuo unazad. Mina, koja je napustila usta cijevi pod kutom od devedeset stupnjeva, vratila se i pala izravno na njih.

Uzeo sam samo pušku i krenuo za kurirom. Topnička vatra je već bila prestala. Išao sam asfaltnim putem Bogdanovci - Vukovar kada nas je preletio neprijateljski zrakoplov. Samo smo se sklonuli uz rub zgrade i čim je prošao vratili smo se na cestu. Ja ne znam kada se zrakoplov vratio, a kada sam ga čuo, bilo je već kasno. Skočio sam u kanal, a u jednom trenutku učinilo mi se da je nebo eksplodiralo. Po mome tijelu pucale su petarde, a koja god bi me pogodila, činilo mi se da mi kičmu lomi. Nekako sam se okrenuo na bok nastojeći opipati desnu nogu. Od potkoljenice na niže ostala je samo nogavica, polovica lijeve čizme je nestala, a krv je topila i lijevu potkoljenicu. Bio sam potpuno svjestan i otkopčah pištolj riješen da si skratim muke, ali me je netko od gardista preduhitrio i oteo mi oružje iz ruke. U svoj toj nesreći bilo je i neke sreće. Imali smo potpuno opremljeno sanitetsko vozilo, i bolničara Luku Krijana koji je desetak godina radio na kirurgiji u Sl Brodu. Čim su me stavili u sanitetsko vozilo započeo je novi topnički napad, ali, ovoga puta po Bog-

danovcima. Vatra je bila toliko jaka po cesti za Vukovar da su pokojni Leko, vozač saniteta i Luka odlučili voziti me do Vinkovaca, iako do vukovarske bolnice nije bilo više od tri kilometra. Počeo sam gubiti svijest. Bio sam svjestan da umirem. Učio sam sve što sam znao, iako, istinu govoreći, nisam se tada mogao pohvaliti nekim znanjem. Tonuo sam u neku mračnu dubinu bez straha, prije bi se moglo reći s nekim blagim ugodnim osjećajem.

"Gubim ga, uspori, ne mogu mu naći venu", kao u snu sam čuo kako Luka viče. Ništa me nije boljelo, ali sam još uvijek tonuo u tom imaginarnom liftu. Letjele su slike mojih kćerki Lejle i Emine, vidio sam brata Esada koji je umro u petom mjesecu 91. u Njemačkoj od karcinoma pluća. Jednostavno, ne mogu ispričati koje su sve slike prošle pred mojim očima. Onda je neka nevidljiva ruka zaustavila moje vozilo smrti i počela me vraćati na površinu.

"Dobro je stari" - reče mi Luka stiskajući mi ruku. Više nisam bio sposoban govoriti iako sam bio prikopčan na infuziju. Samo sam imao toliko snage da klimnem glavom Luki i da mu zahvalim što mi je prolongirao put u nepoznato na određeno vrijeme. Četrdeset i dva dana nisam mogao popiti ni kap vode, samo su mi gazom kvasili usta. Živio sam isključivo od infuzije. A onda, Božjom voljom, oporavak i odlazak u Rehabilitacijski centar u Božidarevićevoj. U dvanaestom mjesecu 91. grupa ranjenika i ja u jednom autobusu odlazimo u Maestricht u Nizozemsku gdje sam se pored Dražena Budiše, Alaina Finkielkrauta obratio na prepunom nogometnom stadionu. Svi smo tražili samo jedno: međunarodno priznanje Republike Hrvatske. Kada sam nakon nekoliko godina pročitao izjavu Alaina Finkielkrauta kako je lijepo u Srebrenici - puna žena, a nigdje muškaraca, tražio sam njegovu adresu. Poželio sam tada tom židovu, čiji je otac deportiran u Auschwitz, ljutito napisati kako bi se osjećao da se nešto takvo dogodi Tel Avivu i da netko ushićeno likuje nad nečijom tragedijom.

Mislite li da je Hrvatska dovoljno učinila za svoje branitelje?

Da! I za branitelje i za lažne branitelje, jer je ovih drugih u Hrvatskoj više.

Opće je mišljenje da su dragovoljci u Bosni i Hercegovini u podjednakoj mjeri razočarani glede njihova udjela u obrani zemlje. U kojoj ste mjeri vi razočarani?

Pravi branitelji Bosne i Hercegovine, pri tom mislim isključivo na pripadnika Armije Bosne i Hercegovine, opravdano su razočarani svojim statusom. Oni su prisiljeni prihvatiti oktroirani stav da su dužni budžet, namijenjen njima, dijeliti sa svojim neprijateljima - Armijom Republike Srpske. Ona je privremeno okupirala dio suverenog prostora BiH i HVO-a koji uopće nije ratovao protiv Srpske vojske uz časne izuzetke Posavljaka.

Što se tiče mog osobnog stava, u zadnjih par godina totalno sam izmijenio svoj optimizam u pogledu boljeg stanja u Hrvatskoj. Za ovakvu Hrvatsku, u kojoj će umirovljeni profesori i učitelji kopati po kantama za smeće i kupiti listove zelja i trule mrkve na tržnicama, ja se nisam borio. U Hrvatskoj se toliko krade i laže da infantilna vlast koja ili ne vidi ili neće da vidi, svjesno vodi državu u dužničku krizu, a već je sada svaki građanin Hrvatske dužan 10.000 eura. Taj dug neće moći vratiti ni naša djeca. Korporativci u Hrvatskoj su i de iure i de fakto stvorili novu kastu bogataša i u sprezi s državnom mafijom, čvršće nego ikada, drže sve konce u svojim rukama.

Možemo li uskoro očekivati Vašu memoristiku, krajnje iskrenu i bezkompromisnu, budući da Vi zaista imate što reći?

Ja se nadam, a što se tiče iskrenosti u to nemojte ni najmanje sumnjati, jer se protiv kriminala u HVIDRI borim od prvoga dana. Nisu me uplašili ni tada kada su upravljali Hrvatskom, a neće ni sada jer ja zaista doživljavam Hrvatsku kao svoju drugu domovinu. Meni ljubav prema Hrvatskoj neće nikada biti mjerilo debljine moje lisnice. A što se tiče političke ratne biografije, ozbiljno se za nju pripremam. Otkako sam u politici i ratu bio hvaljen i napadan, pripisivali su mi svakakve gadosti i samo što me još nisu još usporedili sa Alfredom Drajfusom. Ne znam čime sam to zaslužio? Ne dam se ja slomit' tim fukarama.

Ja se nadam, a što se tiče iskrenosti u to nemojte ni najmanje sumnjati, jer se protiv kriminala u HVIDRI borim od prvoga dana. Nisu me uplašili ni tada kada su upravljali Hrvatskom, a neće ni sada jer ja zaista doživljavam Hrvatsku kao svoju drugu domovinu. Meni ljubav prema Hrvatskoj neće nikada biti mjerilo debljine moje lisnice. A što se tiče političke ratne biografije, ozbiljno se za nju pripremam. Otkako sam u politici i ratu bio hvaljen i napadan, pripisivali su mi svakakve gadosti i samo što me još nisu još usporedili sa Alfredom Drajfusom.

Što mislite o udrugama Bošnjaka branitelja sudionika Domovinskog rata? Da li je to samo nečija "farsa" ili nešto "drugo"?

Petkom na džumi našao bih više časnika HV-a nego što ih ima cijela zagrebačka Udruga Bošnjaka, a nisam siguran da ne bih našao i veći broj branitelja, naravno istinskih. Dovoljno je da vam kažem da njihov visoki čelnik nosi vojnu iskaznicu s pristupnim datumom u HV 31.12.1991., ukoliko nije u međuvremenu kupio drugu.

Meni je žao što se za rad Udruge Bošnjaka branitelja Domovinskog rata u Hrvatskoj ne čuje. Kao da ne postoje. Kada im se ponudi javna riječ na HTV-u, onda nađu nekog anonimusa koji navodno nije član ni Udruge i nema veze s ratom. Čini mi se da se rad branitelja Bošnjaka sveo na čisti hedonizam jer se okupe samo dva puta godišnje, od baklave do baklave. Sretno im bilo!

Neki nisu željeli da u Hrvatskoj jedan "balija" nosi čin generala

U zagrebačkoj bolnici birali su me za predsjednika Inicijativnog odbora Saveza HVIDR-e. U dvanaestom mjesecu me poziva predsjednik Republike dr. Franjo Tuđman. Za taj susret me veže jedna smiješna anegdota. Naime, ja sam vam pušio ko smuk, a s obzirom da je Predsjednik djelovao opušteno, ja sam mahinalno stavio ruku u džep da izvadim cigarete i upaljač. Predsjednikov pobočnik Gašpar je počeo mrdati obrvama što ja nisam prokužio, nego sam jednostavno uzeo cigaretu i zapalio. Predsjednik se okrenu Gašparu i skoro pa zapovjedi: "Donesite gospodinu Šabanoviću pepeljaru." Kasnije sam čuo da sam jedini u toj prostoriji zapalio cigaretu u društvu Predsjednika. Da vas više ne davim tim druženjem koje je trajalo oko pola sata, a meni se činilo da Predsjednik uživa u razgovoru.

"Čuo sam da osnivate udruženje vojnih invalida? Vi ste mu na čelu? Je li tako? " upita me. "Ja sam, gospodine predsjedniče, na čelu do Osnivačke skupštine, a poslije ne znam tko će biti", odgovorih.

"Pretpostavljam da vi imate aspiracije na mjesto predsjednika."

"Nemam, gospodine predsjedniče!"

"Može li se znati zašto? Znam da ste bili član Parlamenta u Bosni, a imate i visoku naobrazbu", upita me.

"To je točno, ali u ovom ratu u HV-u je sudjelovalo preko devedeset i pet posto Hrvata katolika i bilo bi neprimjereno da ja kao musliman budem predsjednik."Šutio je jedno vrijeme, a onda reče: "Moram vam reći da je to vrlo razborito." Tako je otprilike tekao razgovor s dr. Franjom Tuđmanom kod koga sam bio još tri puta, a onda smo se razišli iako mislim da on nije bio glavni krivac za ono za što sam ga optužio. Ne zaboravite da je u Banskim Dvorima bio Gardijski Zdrug od nekoliko stotina mahom Hercegovaca koji su ga na mig Gojka Šuška bili spremni likvidirati. Nakon održane skupštine HVIDR-e otišao sam u Posavinu i postavljen sam, ukazom Predsjednika Republike, za Operativnog organa pri Operativnoj grupi Istočna Posavina. Kada sam se vratio na kratki odmor, došao mi je jedan od članova predsjedništva Hvidre i rekao: "Babo (tako su me u Zagrebu zvali), nemam ništa sa ovim glupostima. Oko tvoga čina sve je zakuhao onaj luđak Jurković (predsjednik HVIDR-e)."

"Ne razumijem, reci o čemu se radi?"

"Pa, znaš da si bio predložen za čin generala?"

"Nešto znam, ali ništa konkretno", iskreno odgovorih.

"Na prijedlog o tvom unapređenju prvi je reagirao Jurković, ovoga mi križa", (tu je bila prisutna i moja supruga) - i prekriži se.

"Rekao je da mi ne smijemo dopustiti da balija u Hrvatskoj ima čin generala." Ostao sam bez teksta. U mome stanu popili smo on, Mile Zekić, Ivan Pandža i mnogi drugi, na stotine litara vina. Pjevalo se do ujutro i ja sam bio uvjeren da me taj čovjek ne mrzi. Osim toga, ja sam ga upoznao s većinom hrvatskih generala. I sada, dok ovo pišem, a ovo prvi put javno iznosim, ruke mi drhte, ne zbog izgubljenog čina nego zbog gubljenja vjere u čovjeka. Neka živi Hrvatska!

SUGESTIVNI I POUČNI ODLAZAK U PROŠLOST

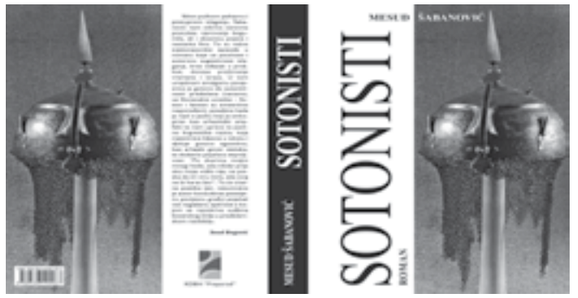

Mesud Šabanović: "Sotonisti", KDBH Preporod, Zagreb, 2009., str 343

Piše: **Sead Begović**

Smještajući svoju romanesknu priču u razdoblje srednjovjekovne Bosne (u prvu polovicu dvanaestog stoljeća), Šabanović se svrstava u red onih pisaca za koje je svojstvena čvrsto strukturirana fabula realističkog tipa, što nimalo ne čudi, barem kada je riječ o ovom romanu "o povijesti", s mnoštvom sukobljenih karaktera i vremenske kauzalnosti. U "Sotonistima" se lomi sudbina Bosne i Bošnjana u konfrontaciji, odnosno, u miru i u ratu sa susjedima: Ugrima, Dukljanima, Humljanima, Rašanima, Dalmatima, dubrovačkim plaćenicima i sa Srbima.

Centralni lik, ban Borić, sa svojim umješnim vođenjem uspio je Bosni osigurati samostalnost banovine, a hrabrom obranom bosanskog stolnog grada kamengrada Moštri, u kojemu stoluje, dokazat će da se Bosna ubiti ne da, a to je ujedno i snažno poantirani kraj ovoga, posvema, intrigantnog i zanimljivog romana. Naime, autoru je stalo do toga da naglasi da je plodna bosanska zemlja uvijek davala nade u život. I zaista je optimizmom natopljen ovaj roman, pa i himničnošću i apoteozom života u Bosni gdje u ono doba ravnopravno supostoje tri vjere: kršćanstvo zapadnorimske provenijencije (na sceni je razdoblje već podijeljenog kršćanstva), a zastupa ga moštranski župnik Ivan, zatim bogumilstvo koje zastupa Did Radin i učitelj Didak i na kraju čista gotska arijanska vjera koju zastupa redovnik Mišljen. Svojevrsni ekumenizam pokušava se ostvariti kroz vrlo instruktivne i polemičke dijaloge među zastupnicima triju vjera – posebice je didaktičan onaj između Dida Radina, Didaka i oholog biskupa Milovana.

Sklon pučkom psihizmu i postupnom izlaganju, Šabanović nam otkriva osnovne postulate vjerovanja bogumila, ali i okosnicu pojave i nestanka Ilira. To su važne svjetonazorske epizode u romanu koje uz poučnost i autorovu sugestivnost izlaganja, kroz odlazak u prošlost, donose prožimanje vremena i izraza. U tom umješnom amalgamu povjesnica je gotovo do autentičnosti predočena (naravno, uz fikcionalne umetke – fiction i faction su simetrično raspoređeni), posebice kada je riječ o jeziku koji je sinkopiran kao arheološki artefakt te nam upravo ta jezično lingvistička razina, koja mjestimice bljesne u tekstu i djeluje gotovo egzotično, kao arhajski govor stećaka, dodatno pojačava dojmljivost: "Po dverima mojim mnogi hode, eže nikdar prije oko moje vidilo nije, ne poiska da im viru mire, eže ovaj ne bi haran bio". Ta će citatna poetika (jer, nesumnjivo je autor konzultirao postojeću povijesnu građu) pojačati već naglašenu epičnost s kojom se razotkriva sudbina bosanskog življa u predislamskom razdoblju.

Ako ovaj roman u nečemu korespondira s današnjicom, bit će to svakako u naporu da se kroz burnu priču opiše društveno i nacionalno konstituiranje bosanske države. No, to prepuštamo imaginaciji svakog budućeg čitača, kao što bujna imaginativnost nije nedostajala Šabanoviću pri majstorskoj instalaciji priče o dubrovačkom trgovcu Maru i njegovu sinu Luku – osvjedočenim prijateljima Bosne i dobrih Bošnjana. Nadalje, zavodnička privlačnost ovog pripovijedanja očituje se i u ponekim slavensko mitološkim motivima: krošnja duba, Bog Dabog, božica Morana i tako dalje, ali i u dobro uočenim, izmaštanim, malim izrazito slikovitim medaljonima: "Oko podneva skrenuše u uski klanac nalik na vučije čeljusti...", ili: "da joj suza vazda na kapku visi baš kao rosa na listu..."

Pojmovnu strukturu romana upotpunit će i bajkogeni elementi. Riječ je bajci (koja to zaista jest po broju epizoda, strogoj artikulaciji čudesnog i čarobnog te romantičnom pradoživljaju) u kojoj je dubrovačka kneginja, koja nije mogla imati djece, na prevaru zanijela s muškarcem kozje glave, nalik na satira i oličenjem sotone. Bajku priča gospar Maro trgovcima na odmorištu karavanskog puta između Dubrovnika i kamengrada Moštri. Na trenutak, živahnu će i ritmičku dijalošku formu, podatnu za dramsku postavu, dodatno pospješiti gestualni i podrobni opisi borbi.

Naslov romana, naoko jednoznačan, postupno razotkriva svoju višeznačnost. S jedne strane sotonisti su neprijatelji Bosne, oni koji žele porušiti, osvojiti i orobiti Moštri, ali i pogrdni naziv za bogu mile Bošnjane. Naime bogumili se mole jednom Bogu, ne zanemarujući pritom snagu i moć Sotone. Vjeruju da svakog čovjeka za jednu ruku drži Dobri Bog, a za drugu Sotona, a kome će se čovjek prepustiti ne ovisi o Bogu, nego o čovjeku. I ne samo s takvim postavkama u romanu, Šabanović rigorozno traži i istražuje zakone vječne pravde s nekim samo njemu znanim posredovanjem čuvstva koja nadilaze ishitrene, intelektualne konstrukcije "povijesnog romana" i "romana o povijesti", odnosno "novopovijesnog romana".

Šabanović ustrajno emanira pripovijedni slijed u četiri odjelite cjeline, bez emocionalne afektacije i krivotvorenja, stoga uvjerljivo promišlja logiku povijesti tematizirajući zajednički povijesni diskurs, a on jest Bosna. To su ujedno predikati i predispozicije za unisono, prije svega hrvatsko-bosansko (bošnjačko) čitanje ovoga romana.

VILINSKE STIJENE

Mesud Šabanović

(Ulomak iz romana "Sotonisti" u izdanju KDBH "Preporod")

Pričalo se da je u tom davno zaboravljenom vremenu neka naša kneginja silno patila jer nije mogla imati djecu. Molila se, kažu, do ponoći i Bogu i Sotoni, a od ponoći ih proklinjala i ostatak noći u suzama provodila. Bila je zima, toga dana, vele, u Dubrovniku je puhala bura tako jako da je takvu ni najstariji pametari upamtili nisu. To ne zasmeta lijepoj kneginji da izađe u šetnju. Sama samcata. Riva je bila sablasno pusta. Nebesku tišinu samo bi narušavali ogromni valovi, što su se uz strašnu buku razbijali o tvrde, prkosne stijene. Kneginja je stala na jednu od njih i nijemo promatrala pobješnjelo more. Ko zna koliko bi stajala da je ne prenu ženski glas, koji je toliko iznenadi da joj cijelo tijelo od straha zadrhta.

"Ne bojte se, lijepa kneginjo! Neću vam nauditi."

"Zašto mi se onda prikradaš? Uplašila si me!", odgovori kneginja staroj, siromašnoj Židovki koju je često sretala u Dubrovniku i milostinju joj davala.

"Primijetila sam da ste u zadnje vrijeme zabrinuti, kneginjo", reče Židovka, "pa sam mislila da vam mogu pomoći."

"Jesam, zabrinuta sam", odgovori kneginja, "ali mi ti, nažalost, ne možeš pomoći."

"Jeste li sigurni? Na vašem mjestu ja bih se nekome povjerila, to vas bar neće ništa koštati."

Kneginja se osvrnu pa, kada se uvjeri da nema nikoga, reče ženi:

"Dobro, reći ću ti, ali mi obećaj da ćeš moju tajnu čuvati."

"Životom se svojim kunem da će vaša tajna sa mnom u grobu završiti", odgovori Židovka.

"Danima i noćima se molim da imam djecu, ali me Bog ne sluša. Neću provesti ostatak života bez djece, ako ih ne budem imala, završit ću u morskim valovima."

"Ne očajavajte, kneginjo!", reče Židovka," mislim da vam mogu pomoći."

"Kako, dobra ženo?" upita kneginja.

"Dobro me slušajte! U mjesecu veljači pošaljite koga put Bosne i recite mu neka čeka pored bilo koje rijeke da vrba procvjeta pa neka vam ubere jednu grančicu zajedno s cvijetom. Kada je dobijete, grančicu stavite pod jastuk na kome spavate i držite je pod jastukom devedeset i devet dana. Nakon toga čekajte ono što će se desiti." Kneginja nagradi Židovku i ode u dvor, a u veljači posla slugu s naredbom da joj iz Bosne donese procvalu vrbovu grančicu. Nakon što sluga donese grančicu, kneginja učini što joj je Židovka kazala. Devedeset i deveti dan prođe, a u ponoć joj u san dođe muškarac kozije glave i snažnog muškog stasa. Stajao je nasred sobe:

"Trebali ste me, lijepa kneginjo?", reče spodoba što prenu kneginju koja se od silnoga straha probudi i sjede. Mislila je da ružno sanja, te pokri oči rukama da što prije zaboravi to nakazno stvorenje. Šutila je dugo s rukama na licu, a kada pomisli da je prikaza sa snom nestala, skloni ruke s očiju. Na mjesečini koja je dopirala u njezinu sobu, ponovo ugleda ono stvorenje kako stoji nasred sobe zureći u nju.

"Zvali ste me, lijepa kneginjo!", ponovi spodoba.

"Nosi mi se iz sna, nakazo!"

"Nemojte tako! Zar ne vidite da ste budni, lijepa kneginjo. Ne pokušavajte me potjerati jer sam došao po vašoj želji, a ako me budete slušali, mogao bih vam i životnu želju ispuniti."

Kneginja se malo sabra i dođe k sebi:

"A koju bi to moju želju ti mogao ispuniti?"

"E, vidite da me želite gledati, a sada me i čujte:
Želite li imati dijete?"

"Želim!", odgovori kneginja.

"Možete ih odjednom imati dvoje."

"Što zauzvrat tražiš?", upita kneginja.

"Polako!", odgovori nakaza.

"Ne žurite se, sve ćete na vrijeme znati. Ako me budete slušali, nagradit ću vas s dva lijepa sina."

"A ko će mi ih roditi?", upita kneginja.

"Naravno, rodit ćete ih vi! Dobro ste me čuli, rodit ćete dva sina takve ljepote koju svijet još vidio nije. Bit će vaši sve dok ne stasaju za ženidbu, a kada budu zreli za ženidbu, otići će sa svojim ženama, kao što svi muškarci čine."

Kneginja razmisli i ne učini joj se u onome što nakaza traži ništa lošim.

"Jeste li, kneginjo, spremni za nagodbu?"

"Što trebam učiniti?"

"Eto, vidite, postajem vam čak i blizak!"

Kneginja još jednom pogleda prema čudnom stvorenju. Gledala je neko vrijeme da bi onda planula.

"Nosi mi se s očiju! Ne želim tvoju pomoć", reče i navuče pokrivač preko glave.

Nije ni sklopila oči, a pred zoru joj se učini da nije sama u sobi pa svuče pokrivač. Bila je u pravu. Nakaza je stajala na istom mjestu.

"Reci mi što treba učiniti da bih rodila djecu."

"Ostavite muža i udajte se za mene", a prije nego što bi kneginja uspjela bilo šta reći, nakaza je preduhitri:

"Ne brinite, niko me neće vidjeti s vama, iako ću vam biti vjeran muž i, ne zaboravite, podarit ću vam lijepu djecu!"

Kneginja nakon dugog razmišljanja prihvati ponudu. Ostavi muža i prvu sljedeću noć provede s nakazom.

Zatvorila je oči da ne vidi ono ružno dlakavo lice jarca koje je pored nje ležalo. Onda se odluči i progleda. Nakazi nije bilo ni traga, a pored nje je ležao muškarac kakvog je kao mlada djevojka bezbroj puta poželjela u svojim besramnim djevojačkim snovima. Bilo joj je toliko lijepo da je na trenutak poželjela da noć nikada ne prođe. Čim se zora ukaza, kneginja ostade sama u krevetu sa svojim željama. Nakaza, koju je mnogo puta od tada poželjela, nikada joj više ni na san ne dođe.

Nakon dva-tri mjeseca kneginja osjeti da je trudna. Zaboravi na sve brige koje je preživjela. Uskoro se Dubrovnikom pronese vijest da je kneginja rodila dva prelijepa sina. Ne bi u tome ništa čudnog bilo što se blizanci rodiše, jer su i Dubrovčanke visokoga roda često po dvoje djece na svijet donosile. Djeca bijahu toliko lijepa da ih se ženske oči nagledat' nisu mogle. Ko god bi od žena djecu vidio, u njih bi se zaljubio. Žene su tražile razlog da dođu i da ih vide, a kada bi ih jednom vidjele, samo bi o njihovoj ljepoti pričale. Dubrovačka vlastela vazda je znala u ljepoti uživati. Kako su djeca rasla, majka ih je sve češće od radoznalih pogleda krila. Nakaza se nikada više ne pojavi, a kneginja na nju skoro i zaboravi.

Vrijeme je prolazilo, a djeca su rasla. Dođe doba kada počeše po Dubrovniku i mladenke za sebe tražiti.

S kojom god bi djevojkom stali, ona bi se u njih zaljubila. Priča kaže da su braća bila toliko pohotna da uskoro ne bi u Dubrovniku djevojke koju nisu obeščastili. Majke su pod ključem čuvale kćeri, ali su one kroz prozore bježale i našle načina da do braće dođu. Kad su iskoristili sve mladenke dubrovačke, pohotnoj braći ne bi dosta pa se jedno jutro obratiše majci:

"Vrijeme nam je za ženidbu, majko. Mi još nismo sebi mladenke našli pa se dogovorismo da nam ih ti nađeš."

Majka, nemajući kud, obeća sinovima da će im mladenke pronaći. Ali je svakoj od djevojaka ona neku falinku našla. Braća su strpljivo čekala dok im se jedne noći u snu ne ukaza muška spodoba kozije glave:

"Zalud se trudite, gospari mladi! Za vas ovdje nema djevojke. Nego, ako se mislite pravim mladenkama ženiti, morat ćete ovako napraviti. Nikome, čak ni majci ne smijete reći što ste sanjali, osim jedan drugome. Ako se prevarite, pa joj kažete, od našeg dogovora neće biti ništa, a vi ćete cijelog života ostati neženje. Možete i cijeli svijet proći, ali nikada sebi djevojke nećete naći. Da biste našli ono što tražite, morate imati dva potpuno ista konja blizanca. Na tim konjima krenite na put i tražite malu, ali plahu zemlju, što na divljim vodama leži, u kojoj živi narod poput jezerske magle tih. Kada tu zemlju nađete, tražite jezero kakvih u zemlji mnogo ima, a samo u jednom djevojke koje tražite obituju. Pored svakog jezera i pod najvišom stijenom zanoćite. Ako vam se ne pojave djevojke pod jednom, idite pod drugu. Ako budete slijedili moje upute, naći ćete što tražite."

Spodoba to reče i ode.

Kad se braća sutradan probudiše i jedan drugome rekoše šta su sanjali, složiše se da poslušaju. Istog dana mladići rekoše majci da su odlučili žene sami sebi potražiti.

"Ne činite to, preklinjem vas", govorila je majka.

"Ljudi izbjegavaju noću i Dubrovnikom hodati, a kamoli lutati po nepoznatom svijetu." Cijela obitelj je molila momke i uvjeravala ih da je ludost to što su naumili činiti, ali braća ostadoše pri svojoj odluci. Kada je vidjela da sinove odgovoriti ne može, majka teška srca prihvati njihovu odluku. Dugo je tražila dva ista konja, a kad ih nađe, u suzama se oprosti s djecom svojom, a oni krenuše putovima nepoznatim.

Lutali su svijetom i čudnu zemlju i obećano jezero tražili. Gdje god bi čuli za kakvu zemlju, grad ili selo u blizini stijenja ili jezera, hitali bi tamo, ali ono što su tražili nigdje ne nađoše. Posjetili su svako jezero za koje su čuli. Pored mnogih stijena su zanoćili, ali djevojke im se nigdje ne javiše. Lišeni nade da će ih ikada naći, braća, shrvana umorom, odlučiše se vratiti kući. Jašući tako kroz kamenita bespuća, na jednom proplanku ugledaše starca što na kamenu sjedi. Kada mu priđoše bliže, primijetiše da je slijep. Uljudno ga braća pozdrave i ponude jelom.

"Priznajem vam, dobri ljudi, da sam zaboravio kad sam zadnji put jeo. Rado ću prihvatiti ponuđeno i biti vam neizmjerno zahvalan."
Starac u slast pojede hranu koju mu braća ponudiše i umjesto vina napi se vode iz ploske koja mu je visila o pojasu. Kada se napi, obrisa rupcem usta, podiže glavu nebu i reče:
"A sada, dobri ljudi, kada me ovako bogato ugostiste, možete li mi reći što vas natjera da ovim bespućima jašete? Jeste li sigurni da idete pravim putem, recite mi, ne tajite."
"Nažalost, ne znamo koji je pravi put, ali znamo što tražimo", odgovori jedan od braće.
"Onda mi recite što je to, možda vam mogu pomoći", reče starac.
Braća se pogledaše, slegnuše ramenima i rekoše starcu šta traže. Starac se trže i ponovo visoko podiže glavu gledajući u nebo. Dugo je šutio uzdignute glave kao da je slušao glasove neba.
"Ne idite tamo, Bogom vas preklinjem. Tamo možete samo nesreću naći i zvuk demonske trube čuti."
"Znači li to da vi znadete gdje je zemlja koja na divljim vodama leži, gdje je narod od magle tiši?"
"Znam, djeco moja, ali vas molim klonite se tog prokletog jezera!"
"Jedan od braće odmahnu rukom bratu i ponovo se obrati starcu:
"Ništa se vi ne brinite, samo nam recite gdje je to jezero."
"Dobro, djeco moja, zaslužili ste da vam na dobro dobrim vratim tako što ću vam želji udovoljiti. U zemlju dobrih Bošnjana morate ići, a njihovu zemlju Bosnom zovu, u njoj je lijepo mjesto Bijela, kako ga Bošnjani od pamtivijeka zovu. Lako ćete ga naći, samo se držite gorskog bedema što se poput krtorovine duž zemlje Bosne proteže. Ne idite planini, što moru se spušta, već pratite rijeku što njezinim podnožjem teče i ona će vas dovesti ravno u krilo grada što ga Bijela zovu. U blizini toga lijepog grada je jezero, a pored jezera ima jedna stijena koju Bošnjani Vilinskom stijenom zovu. Zanoćite tu jednu-dvije ili tisuću noći, ali će se samo u jednoj od njih djevojke u jezeru ukazati. Jedino čime vam mogu još pomoći je da vam darujem ova dva biljega što ću na glave vaših konja staviti. Biljege s konja nipošto ne skidajte, niti ih ostavljajte same za živu glavu, sve dok se svojoj kući ne vratite. Starac priđe konjima i palcem pritisnu na čelo jednog, onda drugog konja, a biljezi, kao da ih je neko zalijepio, ostadoše im na čelima.
"Dug je put do Bosne, djeco. Iskoristite to vrijeme, možda nađete i sebe u putu, dobri vam Bog pomogao."
Pošto se noć već bila spustila, braća zanoćiše, a kada se probudiše, starca više nije bilo. Kada se uvjeriše da je zaista otišao, i oni krenuše put zemlje Bosne.
"Da skinemo ove ružne biljege s glava konja?", upita jedan od braće.
"Skinimo ih", odgovori drugi.
Pokušali su skinuti biljege, ali nije išlo, izgledalo je kao da su urasli u kožu životinja.
"Samo nam je još ovo trebalo! Da nas običan starac namagarči", reče isti onaj brat koji je predložio da skinu biljege s konja.
Putovali su danima i mjesecima dok ne stigoše u zemlju dobrih Bošnjana. Čim su prvog namjernika upitali za grad Bijelu, on ih uputi. A kada u grad dođoše, zaustaviše konje pored prve kuće i domaćina za Vilinske stijene upitaše.
"Ko vas Vilinskim stijenama, dobri ljudi, šalje? Ako mislite glavu izgubiti", reče im čovjek, "idite tamo, mi ni blago u blizini tih stijena ne čuvamo."
"Znamo se mi čuvati! Samo nam pokaži put", odgovoriše skoro u jedan glas braća.
Čovjek vidje da neće moći uplašiti mladiće pa, nemajući kud, reče im.
"Neka to bude vaš izbor, dobri ljudi, jašite ovim putem prema onoj velikoj planini. A da biste pod Vilinsku stijenu došli, kada do jezera dođete, jašite tako da vam jezero bude s vaše lijeve strane. Na sredini jezera vidjet ćete stijenu kojoj se vrh u oblacima gubi. To je ta stijena koju tražite, pored nje je velika vrba, i da se niste šalili te zanoćali pod njezinom krošnjom! Sada idite i neka vam je Bog na pomoći."
Braća lako nađoše jezero, a još lakše Vilinsku stijenu. Tu pod stijenom privezaše konje i zanoćiše. Dugo su pod stijenom boravili, jeli su ono što u planini ulove a pili vodu iz hladnog jezera.
"Da zanoćimo pod krošnjom one vrbe?", upita jedan od braće.
"Zašto ne, zar da neukog starca slušamo", odgovori mu drugi i prebaci stvari pod krošnju vrbe.

Čim su usnuli, probudi ih lijepa djevojačka pjesma. Činilo se da cijela planina pjeva. Ustadoše opijeni milozvučnom pjesmom. Slušali su najljepše zvuke u svome životu. Okretali su glave desno i lijevo nastojeći što ljepše pjesmu u uho primiti, a kada im se učini da im pjesma prema jezeru bježi, hitro skočiše i na gole konje se popeše. Gonili su silno konje prema mjestu iz čijeg je pravca pjesma dolazila. Jahali su žurno pored jezera, a neka svjetlost iz njegove dubine obasjavala je vodu na čijoj površini se ukazaše biserna zrnca pa je cijelo jezero bisernim sjajem sjalo.
Braća zaustaviše konje da bi uživali u onome što vide. Onda, kao da izroniše iz sredine jezera, pojaviše se dvije djevojke na bijelim konjima. Kosa im je dosezala do vode, a lagane, ko snijeg bijele svilene halje, kao na buri rublje, lepršale su. Vidjelo se lijepo kao da je pola dana, a ne pola noći. Mnoštvo slavuja pratilo je djevojke koje nisu prestajale pjevati i ukrug goniti plahe konje. Braća još silnije potjeraše svoje, ne primijetivši da im konji po jezeru kao po kamenom drumu jezde. Opijeni ljepotom djevojačkom, jahali su zaboravivši da jedan drugog makar pogleda. Kada stigoše pred djevojke, uvjeriše se da takvu ljepotu još njihove oči vidjele nisu."
Djevojke su ih zavodljivo sve bliže stijeni vodile i oni, sa svojim konjima, prihvatiše igru. Kada su došli pred stijenu, jedna od djevojaka hitro skoči s konja. Pruži ruke braći, a stijena se za tili čas pretvori u snažno vrelo što vodu u veliku visinu baca. U sredini tog čudnog vodenog zdanja ukaza se, jezerskim svjetlom obasjan, svod koji je u utrobu stupa vodio. Ispred stupa bile su skaline.
Na prvoj skali djevojke stadoše zapriječivši braći ulaz.
"Stanite!", rekoše im.
"U naše dvore ćete ući samo ako nam odgovorite u tri dana na tri pitanja.
Jeste li na to spremni?"
"Jesmo", uglas odgovoriše braća.
"Onda nam odgovorite na prvo pitanje:
Jeste li spremni s nama provesti prvu noć onako kako mi naložimo. Uživati u jelu i piću i s nama spavati, a ništa nas ne pitati?"
"Jesmo", odgovoriše braća uglas.
"A sada pustite te vaše konje jer vam ovdje neće biti potrebni."

Braća sjahaše i pustiše konje, ali se oni nisu micali. Dugo su braća na konje vikali, tukli ih i proklinjali, ali se nisu micali. Tada jedan od braće uze štap, što mu ga djevojaka pruži, i snažno udari konje. Oni vrisnuše tako snažno da se drveće zatreslo, onda preplašeni potrčaše i za čas nestadoše u ogromnoj šumi. Tek tada djevojke braću uvedoše u prekrasnu dvoranu, urešenu raskošem kakvoga u svome životu vidjeli nisu. Zlatni i srebreni lampioni su skoro na svakom koraku gorjeli, a zrcala, s istim takvim zlatnim okvirima, bilo je na sve strane. Dugački srebreni stol je bio na sredini ogromne sobe, a na njemu svakojaka jela i pića. Djevojke im ponudiše da sjednu, što rado prihvatiše jer uveliko gladni bijahu. Na desetine lijepih djevojaka ih je služilo. Jedan od braće se obrati djevojci koja mu ponudi vino u zlatnom vrču, ali je izgledalo da je djevojka i nijema i gluha. Mladić slegnu ramenima i prihvati ponuđeno. Gozba se nastavila sve raskošnije. Točilo se i pilo vino kakvo u životu nisu probali. Neka čudna muzika dopirala je iz stijene, a djevojke su zanosno oko braće plesale i skupa s njima u dobrom vinu uživale. Ne bi ni znali da je prošla jedna noć, da ih djevojke ne upitaše:
"Recite nam iskreno je li vam žao vaših konja?"
"Vuci neka ih pojedu što se nas tiče!", odgovoriše braća uglas.
I druga se noć burno provela. Pjevalo se, pilo i ljubakalo do svanuća. Čim je svanulo, djevojke upitaše:
"Hoćete li i treću noć provesti s nama i za sva se vremena majke vaše odreći? "
"Bit ćemo s vama! Majka bi nam u ovoj zabavi samo smetala!"
Provedoše braća i osam slijedećih dana sa svojim ljubavnicama, a devetog dana javi se želja za majkom i zavičajem. Kada to rekoše djevojkama, one se samo nasmijaše.
"Kasno je za to, ljepotani naši! Ovo je vaš izbor, a morate nam priznati da vas na to nismo primorale!"
Optuživala su braća jedan drugoga za zlo koje ih je snašlo, ali pomoći nije bilo. I tako, kako uđoše pohotna braća u meku utrobu zemlje, tamo do dana današnjeg ostadoše. Majka njihova je dugo u Dubrovniku čekala da joj se sinovi vrate, a onda se i ona spremi i po svijetu ih ode tražiti. I ona je naišla na onog starca koji je nju, kao i njezine sinove, Bijeloj uputio. Cijelu je Bosnu kneginja na konju s pratnjom projahala dok nije do Bijele došla. Tu joj ljudi rekoše da su mladiće vidjeli kako prema Vilinskim stijenama jašu. I otišla je majka pred Vilinske stijene i sjela baš pred onu stijenu u koju su njezina djeca nepovratno ušla. Plakala je utučena kneginja pred stijenom nekoliko dana, i sinove dozivala, dok se pred njom ne pojavi ista ona nakaza koja ju je u kući posjetila.
"Pusti ih bogom te tvojim preklinjem!"
"Ne molite uzalud, kneginjo! Ne prolijevajte suze. Zar se ne sjećate naše nagodbe? Osim toga, i o mojim se sinovima radi", reče i u stijeni nestade.
Kneginja je sjela pod stijenu i plakala sve dok je suza imala. Njezini ljudi iz pratnje, kada vidješe da je neće moći privoljeti da se kući vrati, ostaviše je pod stijenom i u Dubrovnik se vratiše. Priča kaže da su kneginju dobri Bošnjani našli mrtvu pod stijenom i tu je i sahranili. Od tada narod ovu manju stijenu zove Suzna stijena jer je, kažu, nije tu bilo prije nego što je pod stijenu kneginja došla.

Više nikada nitko mladiće nije spominjao, ali su njihovi konji još godinama oko jezera trčali. Počinjali su trčati u ponoć, a nestajalo bi ih tek u svanuće. Dok bi konji gradom jurili, psi su cvilili, a vukovi su od straha po cijelu noć zavijali. Zvjerinje je bezglavo pred konjima bježalo, a ptica ubrzo netragom nestade. U početku su svi mislili da će to proći, ali se topot konja ponavljao iz noći u noć, a ljudi su se od straha u kuće zatvarali i noćima sna nisu imali. Strah se vremenom uvukao u cijelo mjesto i toliko promijenio život ovoga kraja, da ljudi pođoše polako napuštati obale jezera i seliti se dalje. S vremenom se cijelo mjesto iseli.

ALEKSANDAR JEVTIĆ I SRĐAN ALEKSIĆ
istinski junaci našega doba

Piše: Fahrudin Novalić

Hrabri i plemeniti ljudi pripadaju sustavu univerzalne vrijednosne orijentacije i recepcije – dijele sustav vrijednosti konkretne humanosti, odgovorne slobode, pravde, jednakosti, bez obzira na nacionalnu, vjersku, rasnu pripadnost. Takvi su bili Aleksandar i Srđan i ostali Aleksandri i Srđani, ne samo pripadnici srpske nacionalnosti. Svi su oni, slobodu, pravdu, dostojanstvo, pravo na život, pravo na nacionalnu, vjersku, rasnu i inu različitost shvaćali i kao vlastitu odgovornost i najviše univerzalne vrijednosti Čovjeka i Čovječanstva. Unatoč zlim vremenima, osobnim su primjerom pokazali da je moguć humaniji, pravedniji i slobodniji čovjek i njegov svijet. Za njih su zla veremena bila izazov postati istinskim junacima našega doba – ljudima čiji (raz)um i subjekt nisu u opreci.

Predsjednik Republike Hrvatske Stjepan Mesić je, kako su izvijestili mediji, "zbog osobitih zasluga u spašavanju života hrvatskih branitelja zatočenih u srpskim koncentracijskim logorima i promicanja univerzalnih vrijednosti, na prijedlog Udruge pravnika Vukovar '91.", 19. ožujka 2009., odlikovao Aleksandra Jevtića.

Jevtić je iz logora u Stajićevu, prema istim izvorima, kao vukovarski Srbin, uz srpske civile izdvajao i spašavao hrvatske branitelje. Koliko je Jevtić izdvojio i spasio ljudi nema pouzdanih podataka, iako su neki mediji navodili – 150 do 200 ljudi. Da je, odlučno, pokušao spasiti samo jednoga čovjeka, zaslužio je iznimnu zahvalnost i poštovanje. Usto, i

Za razliku od onih koji su spašavali ljude, neovisno o nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti, bilo je i onih koji su ubijali i pripadnike svoga naroda, ako su im bili prepreka u ostvarivanju njihova zločinačkog (na)uma. Žrtva takva zločina bio je i Srđan Aleksić – dvadesetsedmogodišnji Srbin iz Trebinja. Bio je juniorski prvak Bosne i Hercegovine u plivanju i amaterski se bavio glumom.

vlastiti je život izložio smrtnoj opasnosti. Neki su hrvatski branitelji prosvjedovali protiv dodjele odlikovanja Jevtiću. Bez sumnje, mnogi branitelji, među njima ičetvorica zatočenika srpskih koncentracijskih logora – Nenad Gagić, Predrag Matić Fred, Zoran Šangut i Stanko Zadro, da navedemo samo neka imena branitelja i zatočenika logora, nisu prosvjedovali. Kako su izvijestili mediji, oni su bili svjedoci hrabrog i plemenitog djela Aleksandra Jevtića. S Nenadom Gagićem i Predragom Matićem Fredom, u telefonskom razgovoru, o tome je razgovarao i autor ovoga teksta.

Za razliku od onih koji su spašavali ljude, neovisno o nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti, bilo je i onih koji su ubijali i pripadnike svoga naroda, ako su im bili prepreka u ostvarivanju njihova zločinačkog (na)uma. Žrtva takva zločina bio je i Srđan Aleksić – dvadesetsedmogodišnji Srbin iz Trebinja. Bio je juniorski prvak Bosne i Hercegovine u plivanju i amaterski se bavio glumom.

"UMRO JE OBAVLJAJUĆI SVOJU LJUDSKU DUŽNOST"

Njega su u njegovom rodnom Trebinju, 21. siječnja 1993. godine, na smrt pretukla četvorica srpskih ekstremista u vojnim uniformama dok je iz njihovih ruku spašavao Alena Glavovića – Bošnjaka i Srđanova poznanika iz Trebinja. Srđan je od teških povreda kundacima pušaka pao u komu i nakon šest dana umro. I prije tragičnoga dana, Srđan je više put obranio svoje susjede koji su bili objekt napada nasilnika, pljačkaša i palikuća.

Srđanov otac, Rade Aleksić je, u nekrologu za svoga sina, napisao: "Umro je obavljajući svoju ljudsku dužnost". "Štitio je čovjeka i ja sam ponosan na njega", kazao je Rade u jednom intervjuu. Jednom je prigodom rekao i ovo: "Sina sam izgubio u vremenima kada je i ovakvo umiranje bilo lijepo i potrebno, a smrt vrednija od života" (www.nezavisne.com/kultura/vijesti/33282/Sjecanje-na-Srdjana-Aleksica.html); poželjevši da se ta vremena nikome i nikada ne ponove.

Alen Glavović je prigodom napada nasilnika uspio izvući živu glavu i zajedno s četiri tisuće i pet stotina pripadnika nesrpske nacionalnosti napustiti Trebinje. Danas živi u Švedskoj sa svojom ženom i dvoje djece. Svake godine posjećuje Srđanov grob u Trebinju.

Član Upravnog odbora Helsinškog komiteta Bosne i Hercegovine Sinan Alić, ovim je riječima iskazao vlastito divljenje Srđanovoj ljudskoj veličini: "Stare civilizacije su za orijentir imale grupe zvijezda u sazvježđima Velikih i Malih kola. Orijentir građanima Bosne i Hercegovine dovoljna je jedna zvijezda na nebu, zvijezda Srđana Aleksića" (www.slobodnaevropa.org/Article.aspx?id=872181).

Srđanov sugrađanin, Ljubiša Gluščević, kazao je za agenciju Beta 2007. godine da je sramota što Trebinje 14 godina nakon ubojstva Srđana još uvijek šuti o tome, te da je Srđan zaslužio spomenik "veći od Njegoševog i Dučićevog, jer je odbranio čast i obraz Trebinja u zlim vremenima" (www.cyber-mahala.com/forum/thread.php?threadid=1461&page=3). Prema informacijama na Internetu, postoji inicijativa, ako već nije ostvarena, da sportski centar u Trebinju nosi ime Srđana Aleksića.

SRĐANU ULICA U DUBROVNIKU

Više od 120 nevladinih organizacija iz regiona založilo se kod gradskih vlasti da jednoj ulici u svojim gradovima daju ime Srđana Aleksića. U nedavnoj emisiji TV Federacije Bosne i Hercegovine, čiji je gost bio i Srđanov otac, čulo se da će jedna ulica u Sarajevu nositi ime Srđana Aleksića. S ponosom, ali s nedopustivim zakašnjenjem; kao što je i u lipnju 2007. godine, Srđanovu ocu sa zakašnjenjem uručena Povelja Helsinškoga komiteta Bosne i Hercegovine koja je posthumno dodijeljena njegovome sinu. U Novom Sadu jedna ulica nosi ime Srđana Aleksića, a u njoj će se postaviti i spomen ploča s njegovim imenom (www.nezavisne.com/kultura/vijesti/33282/Sjecanje-na-Srdjana-Aleksica.html). I u Tuzli, Bihaću, Sanskom Mostu..., pokrenute su inicijative da jedna ulica ili trg u tim gradovima nosi ime Srđana Aleksića.

Srđan je za razliku od mnogih koji su razarali Dubrovnik ili zapovijedili njegovo razaranje, poput Božidara Vučurevića – samozvanog "graditelja još starijeg i ljepšeg Dubrovnika", s gnušanjem, ispred zgrade skupštine u Trebinju odbacio oružje protestirajući protiv odlaska na dubrovačku bojišnicu (www.b92.net/eng/news/society-article.php?yyyy=2007&mm=03&...&nav_id=40146). Njegovo je djelo tako, izravno, povezano s veličinom i slavom Dubrovnika, a posebice sa slobodom, kojoj pjesnik Ivan Gundulić posvećuje poznate stihove:

Sva srebra, sva zlata, svi ljudski životi
ne mogu biti plata tvoj čistoj ljepoti.

Dubrovnik ima Srđ – brdo nad gradom u čast sveca. Ako, još uvijek, nema ulicu Srđana Aleksića, nadamo se da će odgovorni subjekti aktualne vlasti u Dubrovniku, nevladine organizacije, te ugledni i utjecajni pojedinci u cijeloj Hrvatskoj, prepoznati Srđanovu humanost, mirotvorstvo i slobodoljubivost, te pridonijeti odluci da jedna ulica, barem u Dubrovniku, nosi Srđanovo časno ime. Tako ćemo, najbolje, iskazati svoje poštovanje prema Srđanu Aleksiću – "metafori dobra i ljudskosti", kako je na tribini u Novom Sadu u siječnju 2008. godine, posvećenoj obilježavanju lika i djela Srđana Aleksića, primijetio ugledni filozof Milenko A. Perović.

HUMANOST I ETIČNOST NJIHOVA SU NACIJA I VJERA

Djelo Srđana Aleksića je disidentska ideja identiteta otpora protiv "'duha palanke' i 'srpskog nacizma'" – termini Radomira Konstantinovića (Konstantinović, 1981). "Svet palanke", primjećuje Konstantinović, "nije ni selo, ni grad. Duh njegov, međutim, jest duh između plemenskog, kao idealno-jedinstvenog, i svetskog duha, kao idealno-otvorenog" (Konstantinović, 1981:7). Palančanin je vjerniji palanci nego samom sebi, nije pojedinac na personalnom putu, ne priznaje sebe kao subjekt zatvorenog svijeta palanke, nego kao njegov objekt (Konstantinović, 1981:9).[1] "Srpski nacizam nije 'import' iz nemačkog nacional-socijalizma, kome je služio i podržavao", ističe Konstantinović, "već je krajnji izraz duha palanke" (Konstantinović, 1981:366). Moramo priznati da nema društva i naroda koji u svome kolektivnom biću nemaju, više ili manje, vlastitih natruha 'duha palanke' i 'vlastitih natruha nacizma'. Njihovo izvorište i pokretačka moć je u svijetu predrasuda, mitova, fundamentalizama. Stuart Sim, autor knjige Svijet fundamentalizma : novo mračno doba dogme, primjećuje: "Fundamentalistički um ne trpi različitosti, ne trpi suprotstavljanje" (Sim, 2006:21).

Sažeto, Srđanov etos odgovornosti je holističko-etički – bioetički, socijalnoekološki, univerzalno-civilizacijski, kulturološki. On ima i svoju prospektivnu dimenziju – odgovornost za budućnost. Srđanov identitet se tako iskazuje i kao identitet otpora protiv totalitarnog aparata političke i ine moći. On je i projektni identitet, jer neljudsko ozračje i javno djelovanje nastoji zamijeniti ljudskijim.[2] Ponajviše, to je značajno za svijet sadašnjih mladih naraštaja i naraštaja koji će doći.

Čovjekoljublje Aleksandra Jevtića i Srđana Aleksića hrabro je i plemenito djelo, nadahnuto strašću za spašavanjem ljudi i snažan otpor homicidomaniji – strastvenom ludilu za ubijanjem ljudi. Ono je i djelo otpora 'govoru krvi i orgijama u slavu te krvi'; otpora slijepom obožavanju radikalnoga zla, etnocentrizmu i religijskome fundamentalizmu; antipod sadizmu i nekrofiliji kao malignim oblicima agresije.

Aleksandar i Srđan, ne samo da u zlo vrijeme nisu činili zlo, nego nisu podnosili ni da ga drugi čine. Ne smijemo zaboraviti da je Jevtića i Aleksića – znanih i neznanih, bilo ne samo u Vukovaru

Srđanov otac, Rade Aleksić je, u nekrologu za svoga sina, napisao: "Umro je obavljajući svoju ljudsku dužnost". "Štitio je čovjeka i ja sam ponosan na njega", kazao je Rade u jednom intervjuu. Jednom je prigodom rekao i ovo: "Sina sam izgubio u vremenima kada je i ovakvo umiranje bilo lijepo i potrebno, a smrt vrednija od života"

i Trebinju, nego i u ostalim mjestima Hrvatske i Bosne i Hercegovine u kojima su srpski ekstremisti mučili i ubijali ljude. Iako su bili pripadnici srpske nacionalnosti, ubijani su jer su bili protiv ratomanije i homicidomanije.

Zaključimo, svaki je čovjek, po svome identitetu, jedinstveno i neponovljivo biće. Stoga je nedopustivo svakomu pripadniku jednoga naroda, vjere, rase, političke stranke, obitelji, pripisivati zločine, kolektivna djela, kolektivna mišljenja. Za Jevtića i Aleksića, i humanost i etičnost, njihova su nacija i vjera. Istinu o njima, te ostalim Jevtićima i Aleksićima, neovisno o naciji i vjeri, treba saznati najšira javnost, barem na prostorima bivše Jugoslavije zahvaćenim ratnom destrukcijom. Njihovi primjeri trebaju biti zabilježeni u svim udžbenicima i publikacijama koji informiraju i poučavaju o ratu na prostoru bivše Jugoslavije; poput onih koji bilježe istinu o ratnim zločinima, neovisno o tome tko ih je počinio.

1 Razmatrajući odnos razuma i subjekta, Alain Touraine u knjizi Critique of Modernity, piše: "Bez razuma, subjekt je opsjednut identitetom (isključivosti, op. a.); bez subjekta, razum postaje instrument moći" (Touraine, 1995:6).
Nažalost i ratna destrukcija na području bivše Jugoslavije, u posljednjem desetljeću 20. stoljeća, iskazala se kao diktatura razuma i kao totalitarno iskrivljavanje subjekta. Srđan je bio slobodoljubivi subjekt-akter, isključiv prema zlu – nije postao objekt masovne ideološke manipulacije. Sebe je prepoznavao u drugom i drukčijem, a drugog i drukčijeg prepoznavao je u sebi. Zato je spašavao i spasio svoga sugrađanina Alena. Zato je s gnušanjem odbacio pušku i protestirao protiv odlaska na dubrovačku bojišnicu.

2 "Identiteti su izvori smisla za same aktere, i po njima, izgrađene procesom individuacije" (Castells, 2002:17).

Literatura

Castells, Manuel (2002): Moć identiteta, knjiga 2., Zagreb, Golden marketing.
Konstantinović, Radomir (1981): Filosofija palanke, Beograd, Nolit.
Sim, Stuart (2006): Svijet fundamentalizma : novo mračno doba dogme, Zagreb, Planetopija.
Touraine, Alain (1995): Critique of Modernity, Oxford UK & Cambridge USA, Blackwell.
www.cyber-mahala.com/forum/thread.php?threadid=1461&page=3
www.slobodnaevropa.org/Article.aspx?id=872181
www.nezavisne.com/kultura/vijesti/33282/Sjecanje-na-Srdjana-Aleksica.html
www.b92.net/eng/news/society-article.php?yyyy=2007&mm=03&...&nav_id=40146

ESEJ: TOKOVI MISLI

O IDENTITETU

Piše: **Borjana Prošev - Oliver**

Identitet je termin kojemu se, kao i postmodernizmu, pridaje široko značenje - od slobode, progresa i demokracije u kojima ima auru pozitivne neodređenosti, do znanstvenog koji se odnosi na filozofski, sociološki, kulturni, povijesni, politički, psihološki i druge kontekste. Takav "kišobranski" termin vrlo je teško definirati.

Pierreu Bourdie, koji je pokušao definiratinirati pojam kulturni identitet, smatra da treba najprije utvrditi društveno-povijesni kontekst njegovog nastanka i primjene. Podrijetlo pojma može se naslutiti iz latinskog idem (isto) i identidem (ponovljeno). Aristotel je upotrijebio imenicu tautotes koja etimološki potječe od riječi autos (sebe i sam), a koja je kasnije prevedena sa starogrčkog na latinski kao kalk identitas i koja se upotrebljavala u skolastičkim raspravama o prirodi Svetoga Trojstva.

Psihoanalitičar Eric Erikson uvodi ga u psihologiju ličnosti šezdesetih godina 20. st., nagovještavajući u svojem konceptu krize identiteta sve veću upotrebu ovog termina. Po njemu je osjećanje osobnog/individualnog identiteta utemeljeno na zapažanju samoistovjetnosti i neprestanosti vlastitog postojanja u vremenu i prostoru te na opažanju činjenice da i druge individue zapažaju i priznaju navedeno. Dakle, sam osobni identitet pretpostavlja odnos pojedinca prema drugim pojedincima, tj. odnos prema Drugom/Drugima. Na temelju toga osobni identitet, pored niza kategorija koje pojedinca razlikuju od Drugog, određuje i pojedinčevo mjesto u kolektivu, podrazumijevajući mnoštvo pripadnosti različitim ili istim društvenim grupama i/ili mnoštvo spomenutih kolektivnih identiteta: nacionalnih, vjerskih, političkih, rodnih, kulturnih, socijalnih, profesionalnih itd. Sve navedeno sugerira povezivanje i prožimanje različitih razina identifikacije: od osobnih i mikrogrupnih, preko makrogrupnih, etničkih, nacionalnih i kulturnih do nadnacionalnih, regionalnih i civilizacijskih.

Licien Puy, proučavajući političku kulturu, poziva se na Eriksonovo korištenje pojma identitet dajući mu izrazitu kolektivnu konotaciju čime mu otvara put prema suvremenom značenju po kojem je dio kolektivne svijesti. Takva kolektivna svijest temelji se na osjećaju pripadnosti nekom jeziku, rasi, teritoriji ili religiji, a u danoj situaciji predstavlja osnovu za identifikaciju.

Zajednička ili slična povijesna struktura stvara tipove iden titeta koji se prepoznaju. Guy S. Metraux uvodi pojam povijesni identitet u čijim je okvirima, po njegovu mišljenju, jedino moguće shvatiti odnose pripadanja i zajedništva unutar jedne grupe te njihove odnose s drugim susjednim grupama. Povijesni identitet pridonosi razumijevanju grupa (naroda i nacija) koje su rastrgane između višestrukih i kulturnih pripadnosti. Ovo gledište može se primijeniti na balkanski diskurs. Povijesni identitet utemeljen je na događajima važnima za zajednicu. Međutim, vlastiti identitet može se definirati jedino pri razgraničavanju s "neidentičnim". To znači da granice bitno utječu na određivanje identiteta. Kada su u pitanju kulturne granice, radi se o tome da se vlastita kultura suprostavi, odnosno konfrontira nekoj drugoj , pri čemu se nadilaženje granice iskazuje kao pozitivno ljudsko iskustvo.

Relevantna je definicija kulturnog identiteta kao jednog tipa kolektivnog identiteta koji predstavalja samosvijest pripadnika jedne grupe što je povijesno nastala i razvila se u ovisnosti o kriteriju koji je taj kolektiv uspostavio u odnosu prema drugim društvenim grupama/kolektivima.

Dean Duda smatra da se kulturalni identitet neke zajednice stvara na temelju zajedničkog iskustva (naslijeđenog ili stečenog) koje neka grupa ili zajednica međusobno osjeća i

> Kriza identiteta nastupa kada se pojedinac suočava s činjenicom da identitet internaliziran primarnom enkulturacijom nije jedini i jedino mogući. Ta kriza identiteta događala se i još uvijek se događa na Balkanu gdje su se granice "razgraničavale" kroz burnu povijest i masovne migracije dajući pečat brojnim egzilantskim sudbinama i višedomnim identitetima.

kroz koje artikulira svoj identitet prema drugim ljudima čije se zanimanje razlikuje (obično je suprotno) od njihovog. Takav kulturalni identitet ostvaruje se terminima kao što su tradicija, sustav vrijednosti, ideje, institucionalni oblici itd. Na taj način shvaćen kulturni identitet postao je temeljni dio nacionalnog identiteta o komu se počelo intenzivnije razmišljati u vrijeme oblikovanja modernih društava, formiranja nacija i ranog kapitalizma. O kulturnom identitetu govorilo se na razne načine još u robovlasničkom društvu, (npr. u antici), dovodio se u vezu s pojmom etničkog identiteta jer je postao njegov sastavni dio, da bi se naglašeno govorilo o njemu u kontekstu procesa globalizacije. Kulturni identitet je jezgra kulture. Ne pojavljuje se samo u temeljnim kulturnim vrijednostima, kao što su jezik, kulturno naslijeđe, religija, običaji, umjetnost, različnih i osobitih u odnosu na druge kulture, već u kulturi shvaćenoj kao širokom polju najrazličitijih kulturalnih i značenjskih praksi u postmodernom vremenu.

Kulturni identitet ni u kom slučaju nije samo kolektivan fenomen. Sjećanje na životnu i događajnu povijest pojedinca, ljude koji su na njegov život bitno utjecali i emocionalnu energiju koju je uložio u njih i primio od njih, pojedine fenomene koji pripadaju različitim kulturnim sustavima oblikuju indivdualnu samosvijest suprotstavljanjem kriterijima kolektiva ili kulturnoj samosvijesti nekoga drugog pojedinca. Individualni kulturni identitet čini nas neponovljivim i jedinstvenim pojedincima.

Jezik je jedan od najbitnijih identifikatora kulturnog identiteta. Predstavlja najvažniji mehanizam interiorizacije posredujući od najranijeg djetinjstva u usvajanju osnovnih kulturnih vrijednosti društva. On nije samo sredstvo interakcije s drugima, nego je nužan za oblikovanje vlastitog iskustva. Pojedinac razvija jezikom, kao sredstvom primarne enkulturacije, osjećaj pripadnosti, prvo u širem krugu obitelji, a kasnije u širim društvenim grupama u koje je uključen na najrazličitije načine, ali i cjelinama kao što je nacija ili određeni civilizacijski kompleks. Svladavanja jezika nerazlučiv je dio procesa oblikovanja osobnog i istovremeno kolektivnog identiteta. Jezik je najjači identifikacijski agens. Nemogućnost sporazumijevanja izaziva osjećaj otuđenosti koju ne može prevladati nikakva privlačnost, simpatija, pa čak ni ljubav. Weinrich smatra da je u mitu o Babilonskoj kuli riječ i o psihološkoj funkciji nadilaženja tog dominirajućeg osjećaja tuđeg i drugosti pred osobama koje ne govore naš jezik. Ovaj mit ukazuje na činjenicu da je cijeli ljudski rod govorio jednim te istim jezikom, a da su različiti i nerazumljivi jezici predstavljali Božju kaznu graditeljima Babilonske kule koji su ga htjeli dosegnuti.

Naime, jezik ne mora biti presudan identifikator kulturnog identiteta jer postoje situacije u kojima pojedinac, pa i čitave grupe, pripadaju, istodobno dvjema kulturama koje su ponekad srodne (jezikom, poviješću, političko-društvenim okolnostima), a u nekim drugim slučajevima nespojive. Kriza identiteta nastupa kada se pojedinac suočava s činjenicom da identitet internaliziran primarnom enkulturacijom nije jedini i jedino mogući. Ta kriza identiteta događala se i još uvijek se događa na Balkanu gdje su se granice "razgraničavale" kroz burnu povijest i masovne migracije dajući pečat brojnim egzilantskim sudbinama i višedomnim identitetima.

Goran Stefanovski, makedonski dramatičar, trenutno u dobrovoljnom egzilu, smatra da je identitet priča o ''tome tko smo''. Uvijek se isplati pitati tko nam nudi priču o identitetu i zašto baš na taj način. Identitet ne postoji izvan tih priča, metanaracija, koje znaju biti vrlo snažne. Opasno je osjećaj identiteta ne izvoditi iz najširega mogućeg kulturalnog konteksta, jer je kulturalni identitet uvijek kompozit i legura. Nema ničega čistog, pročišćenog u kulturi. Nema genetski čiste kulture.

O NACIONALNOM IDENTITETU

Mogu li se analogno s navedenim definicijama o osobnom/kolektivnom psihološkom, političkom, povijesnom, kulturnom drugom identitetu, nacionalni i etnički identitet odrediti kao samosvijest pripadnika jedne nacije, odnosno etničke grupe/naroda koja povijesno nastaje i razvija se u ovisnosti o kriteriju koji ta nacija/etnička grupa/narod uspostavlja u odnosima s drugim nacijama?

> Opasno je osjećaj identiteta ne izvoditi iz najširega mogućeg kulturalnog konteksta, jer je kulturalni identitet uvijek kompozit i legura. Nema ničega čistog, pročišćenog u kulturi. Nema genetski čiste kulture.

Anthony Smith, razmatrajući nacionalni identitet, uvodi sljedeće osobine nacionalnog identiteta:

1) povijesni teritorij/domovinu: tj. shvaćanje po kojem su nacije teritorijalno omeđeni identiteti koji zahtijevaju vlastitu domovinu
2) iste mitove i povijesna sjećanja
3) istu masovnu i javnu kulturu, jer pripadnici nacije dijele masovnu kulturu i iste povijesne mitove i sjećanja
4) ista zakonska prava i dužnosti svih pripadnika nacije u okviru istog pravnog sustava

U Smithovu poimanju identiteta nedostaje analiza povijesne prirode nacionalnog identiteta, tj. promjenjivost, ali i s njime povezanog promatranja relativnosti istog u odnosu na kontekst i/ili druge nacionalne identitete. Dakle, navedene komponente nacionalnog identiteta nisu entiteti sui generis, već entiteti koji se konstituiraju u odnosu prema drugima u određenomu povijesnom kontekstu.Teritorijalna dimenzija primjerice, kao i funkcija nacionalnog identiteta, pretpostavlja da nacija određuje granice i društveni prostor za odvijanje svakodnevnog života, a da se izvan toga

Sama činjenica koja upućuje na neizbježnost dodira društvenih prostora koje određuju nacije, dakle i dodira nacija, pretpostavlja postojanje odnosa prema drugome u određenom povijesnom kontekstu.

društvenog prostora nalaze takvi društveni prostori koji pripadaju drugim nacijama. Sama činjenica koja upućuje na neizbježnost dodira društvenih prostora koje određuju nacije, dakle i dodira nacija, pretpostavlja postojanje odnosa prema drugome u određenom povijesnom kontekstu. Smithov koncept etničkog identiteta i etničke grupe smatra etničku grupu vrstom kulturnog kolektiva koji ističe ulogu mitova i povijesnog sjećanja, čije se odlike izražavaju u jednoj ili više kulturnih razlika: vjerskih, običajnih, jezičnih ili institucijalnih. Anthony Smith pristupa pojmu etničkog identiteta isticanjem njegovih povijesnih i simboličko-kulturnih atributa. Etničke zajednice dijeli u šest kategorija: 1) kolektivno vlastito ime, 2) mit o zajedničkim pretcima, 3) zajednička povijesna sjećanja, 4) jedan ili više razlikovnih elemenata zajedničke kulture, 5) povezanost s određenom domovinom i 6) osjećanje solidarnosti kod većeg djela populacije.

Ove kategorije mogu korespondirati s određenjem etničkog identiteta kao samosvijesti pripadnika jednog naroda/etnije koji povijesno nastaje i razvija se u ovisnosti o kriterijima (simboličko-kulturnim, povijesnim, subjektivnim ili objektivnim) koje taj narod uspostavlja u odnosima s drugim narodima/etnijama. Narod/etnija i nacija su zajednice mitova i sjećanja. No, dok veza etnije i određenog teritorija može biti samo simbolička i povijesna, veza nacije i teritorija je faktička, jer nacija posjeduje teritorij. Mitovi o zajedničkim precima i zajednička povijesna sjećanja kao povijesni i simboličko-kulturni atributi/kategorije etničkog identiteta ne postoje izvan okvira tzv. kulture sjećanja. Ono predstavlja skup vjerovanja o zajedničkom podrijetlu. Kulturu sjećanja čine mehanizmi društvenog prenošenja znanja o prošlosti koja se izmišlja, obrađuje, održava, potiskuje, preinačava i zaboravlja. To su kolektivne konstrukcije uz čiju se pomoć tumači sadašnjost, stvara vizija budućnosti te se određuje i učvršćuje vlastiti identitet u odnosu prema identitetu Drugog u određenom povijesnom kontekstu.

PROMIŠLJANJE BALKANSKOG IDENTITETA

Termin balkanizacija nastao je u drugoj polovici 19. st. i njime se označavalo formiranje niza državica na ruševinama Turskoga Carstva. Psihološke spoznaje tumače stjecanje osobnog, kolektivnog, odnosno nacionalnog, spolnog, kulturnog i drugog identiteta kao čin separacije, odnosno odvajanja od neke prethodno više ili manje "idealne" cjeline kako to tvrdi Jan Marie Domenac, filozof i teoretičar modernog društva. Domenac smatra da je potraga za identitetom novijeg datuma i da je često povezivana s nacionalističkim i rasističkim ideologijama u ime tla, krvi i stremljenjima nasilnoj asimilaciji svih i svega na koje polažu pravo. Zato predlaže suzdržavanje od potrage za tzv. "europskim kodom/iden-

titetom", koja je slična potrazi za nacionalnim identitetom jer identitet ne smije biti determinacija, već vokacija.
Iskustvo nacionalne inicijacije je traumatično jer znači stigmatizaciju jedinke u odnosu na Drugog. Identitet uvijek podrazumijeva Drugog, ne samo kao kontrastivno, već i kao konstitutivno načelo subjektivacije, odnosno vlastite spoznaje i legitimacije i to ne samo kao razlike nego i prava na razliku. Osuđenost na slobodu pokreće i aktualizira niz pitanja: koji model identifikacije izabrati, koju kulturološku paradigmu i do koje mjere? Potpuno ili djelomično? Kritički ili podanički? Takve i slične dileme u svezi s identitetom posebno se odnose na države u tranziciji, balkanske ili one u jugoistočnoj Europi koje predstavljaju "male kulture", odnosno zemlje s "periferije", tj. Druge.

Ulaskom u područje kulturoloških studija i interkulturalnih proučavanja tako kompleksne pojave poput Balkana, aktualizira se područje imagologije, koje je nekad pripadalo isključivo komparatističkom, dok se danas nalazi u širem u kulturološkom području tzv. - mentality research. U tom području rekonstruiraju se mitovi, ideologije i utopije koje oblikuju kolektivnu svijest, ali i svijest pojedinog autora. Izražavaju se na različite načine: žanrovski, stilski ili odnosom kolektiva i pojedinca prema različitim institucijama svakodnevnog života (braku, religiji, društvu). Imagologija, odnosno mentality research nužno je interdisciplinarna po svom epistemološkom profilu, jer problematizira pojave različitih kulturnih sfera. Misao Aleksandra Bloka da je "čovjek proizvod mjesta i njegov predstavnik među ljudima", odnosno da je "svatko osjetio jaram takve određenosti na svojoj sudbini"možda nije nigdje tako praktično potvrđena kao u slučaju balkanske topografije prokletstva.

Među različitim teorijskim modelima promišljanja nacije izdvajaju se dva osnovna tipa: tradicionalni primordijalistički koji zagovara apriorno naturalizaciju nacije kao vječne i zadane bitnosti na temelju jednostavnog idioma "Blot Boden". Riječ je o korijenskom mentalitetu vezanom uz nesposobnost prevladavanja i nadilaženja vlastite prošlosti kao i o identifikaciji s geografskom regijom, nacionalnom zajednicom i etnikumom kojem bez propitkivanja pripada. U njemu je prisutan epski nagon identifikacije s mitom i poviješću s namjerom dokazivanja vlastite superiornosti i autohtonosti. Takav model implicira čežnju za dalekim prostorima, duboku nostalgiju i gorku melankoliju.

Drugi, suvremeni konstruktivistički teorijski model promišlja naciju kao dinamičnu, povijesno konstruiranu tvorevinu koja se mora stalno nadograđivati jer se identitet stječe, a ne nasljeđuje.

Važno je spomenuti još kulturalističke koncepcije prema kojima u etabliranju neke nacije vodeću ulogu imaju predstavnici inteligencije i njihovo kulturno vodstvo, čak i u uvjetima kada nacionalna kultura postoji i bez samostalne nacionalne države, dok političke aktivnosti imaju drugostupanjsko značenje ili se čak ignoriraju. Sva aktualna osporavanja nacionalnog legitimiteta, u sklopu takvog razmišljanja argumentirana jedino činjenicom kasne uspostave državnosti, postaju bespredmetna.

Uspostavljanje stjecanje i ponavljanje kulturnog identiteta nedominantnih balkanskih naroda, u okružju neoprosvjetiteljskih tijekova europskih integrativnih procesa koji podržavaju kulturnu samoidentifikaciju kao univerzalno pravo i vrijednost, imaju jednu važnu implikaciju. Ona se sastoji u dijalogizmu i potrebi raspoznavanja pretpostavki

Ulaskom u područje kulturoloških studija i interkulturalnih proučavanja tako kompleksne pojave poput Balkana, aktualizira se područje imagologije, koje je nekad pripadalo isključivo komparatističkom, dok se danas nalazi u širem u kulturološkom području tzv. - mentality research. U tom području rekonstruiraju se mitovi, ideologije i utopije koje oblikuju kolektivnu svijest, ali i svijest pojedinog autora

i elemenata tuđega kulturnog identiteta u kojem se ogleda jedinstvena mogućnost postizanja vlastitog.
"Nećemo shvatiti ni jedan balkanski narod, naciju ili etničku grupu i njihovu kulturu proučavamo li ih izolirano, nemajući u vidu cijeli balkanski milje jer Balkanski poluotok ne predstavlja samo posebnu geografsku, već i povijesnu i kulturnu cjelinu", smatra češki komparatist, Ivan Dorovski.

Mihail Bahtin o dijalogizmu kaže: ''Tuđa se kultura samo u očima druge kulture otkriva u cijelosti. Mi postavljamo tuđoj kulturi nova pitanja, koja ona samoj sebi ne postavlja.

Kod takvog dijalogičnog susreta dviju kultura, one se ne slijevaju niti miješaju, već svaka čuva svoje jedinstvo i otvorenu cijelost te uzajamno se obogaćuju.''

> Na Balkanu imamo previše prošlosti, a premalo tradicije. Mi smo do guše zatrpani prošlošću. I u snovima. Prošlošću koja nije iživljena i koja samo čeka da se rasplete, da se odmota u sadašnjosti, a još više u budućnosti kako bi zajedno s onim što nosi novo vrijeme, oživjela.

Otkako je psiholog Jacques Lacan, na Freudovim tragu, osporio kartezijansku koncepciju autonomnog i integralnog ljudskog bića koje autorefleksijom postaje svjesno sebe i svog postojanja te zasnovao identitet subjekta na složenim relacijama koje on zauzima prema drugima oko sebe, ideja o drugima kao odrazu u kojem možemo vidjeti sebe, postala je bitna sastavnca postmoderne kritičke svijesti.
Na Balkanu je još uvijek prisutna, usuprot ovakvim promišljanjima, opsjednutost dijakronijom (tj. opsesivno traganje za nacionalnim korijenima, etnokratiji) čiji je rezultat zapostavljanje sinkronije i zaostajanje za njom, odnosno globalnim civilizacijskim tijekovima. Naime, ne može se neprekidno raspravljati o uvjetima, a nikad o djelima!
Ovakva gledišta posljedica su okolnosti u kojim su velike sile, vođene krilaticama Divide et impera i Obezvrijedi pa osvoji, uvijek sprječavale teritorijalno konsolidiranje Balkana. Iako neodvojiv od Europe, definiran je kao kulturna drugost nižeg reda. Balkan je zgodno poslužio u apsorbiranju mnoštva izvanbalkanskih političkih, ideoloških i kulturnih frustracija.

Ideje nacionalne emancipacije na Balkanu potaknute su otporom protiv turske vlasti. Utemeljene su na afirmaciji etničke, jezične i, prije svega, religiozne pripadnosti, a ne kao u većini zemalja zapadne Europe na teritorijalizaciji ekonomskih djelatnosti i razvoju kapitalizma. Jaka religiozna identifikacija postaje nacionalno obilježje, između ostalog, i zbog različitih tipova kršćanstva i kompleksnih odnosa između Pravoslavne i Katoličke crkve i Islamske zajednice.
Najvažniji i najperzistentniji elementi turskoga naslijeđa očituju se u izrazitoj interregionalnoj raznolikosti balkanskog područja te u jakoj kulturnoj, religioznoj i općedruštvenoj diverzifikaciji jugoistočnoeuropskih društava, kao i u multijezičnosti i multikulturalnosti svih društvenih zajednica. Svi ti elementi ostali su tipične karakteristike balkanskih društava te se moraju uzimati u obzir u suvremenim analizama. Balkan se pojavljuje čak i u najsofisticiranijem diskursu (zapadne historiografije), kao Volksmuseum tj. etnografski muzej.

Termin balkanizacija koristi se danas u međunarodnoj politici u izrazito pejorativnom značenju koji je inicirala knjiga Imaginarni Balkan (1997.) Marije Todorove. Ljudskom društvu potrebne su granice kao jedna od univezalnih kategorija kojom se obuhvaća primordijalni kaos i oblikuje u ljudski svijet ispunjen smislom. No, na Balkanu je dovoljno uzeti bilo koju dimenziju ovog prostora - arheološku, etnografsku, religijsku, lingvističku - da bi se vidjelo kako se iza granica njezinih država pojavljuje cjelina onog što balkanolozi nazivaju Balkanskom civilizacijom. U njoj se normativne granice u velikoj mjeri nadilaze, relativizirajući etničke i jezične. Međutim, nije zajedničko etničko podrijetlo temelj pripadnosti jednoj takvoj civilizaciji, već zajednička povijest koja je oblikovala bitne zajedničke socijalne institucije. Kaže se da je balkanski problem i višak povijesti i nedostatak geografije.

Na Balkanu imamo previše prošlosti, a premalo tradicije. Mi smo do guše zatrpani prošlošću. I u snovima. Prošlošću koja nije iživljena i koja samo čeka da se rasplete, da se odmota u sadašnjosti, a još više u budućnosti kako bi zajedno s onim što nosi novo vrijeme, oživjela.
Na Balkanu se neumorno idealizira prošlost, prenaglašavaju se nacionalni identiteti pa i želja za izdvajanjem iz širega zajedničkog kulturnog konteksta.

Na Balkanu se često povijest tumačila jednoznačno, politički i bez duhovnoga značenja te se svodila na ideologiju. Politika se pokazala kao teror koji opterećuje povijest ideologizacijom.

Međutim, povijest se samo u umjetnosti očituje kao egzistencijalni duhovni kontinuitet naraštaja, čija neumoljiva povijesna događajnost predstavlja trijumf slobode nad ropstvom i dobra nad zlom. Otkrivanje povijesti u književnosti, slikarstvu i filmu pokazalo se ispravnim putem prema samospoznaji balkanskih naroda. Estetsko oživljavanje povijesti proizlazi iz čežnje za izgubljenim, pa u umjetnosti ponovno pronađenim svijetom prožetim epskim duhom. Povijest nije samo povezivanje s tradicijom, nego i modus dokazivanja izvornosti i samobitnosti vlastite istine.

POZNATI McLUHAN

Piše: **Sead Alić**

McLuhana su različito imenovali: 'prorokom elektroničkog doba', glasom doba Vodenjaka, 'dr. Spockom pop kulture'. Njegovi slogani ('medij je poruka', 'globalno selo', 'vrući i hladni mediji') postali su vrlo poznati.[1]
Meyrowitz, Joshua, "No Sense of Place"

McLuhan je 1993. postavljen za patrona-sveca od strane časopisa VIRED
"Digitalni McLuhan" str. 46.

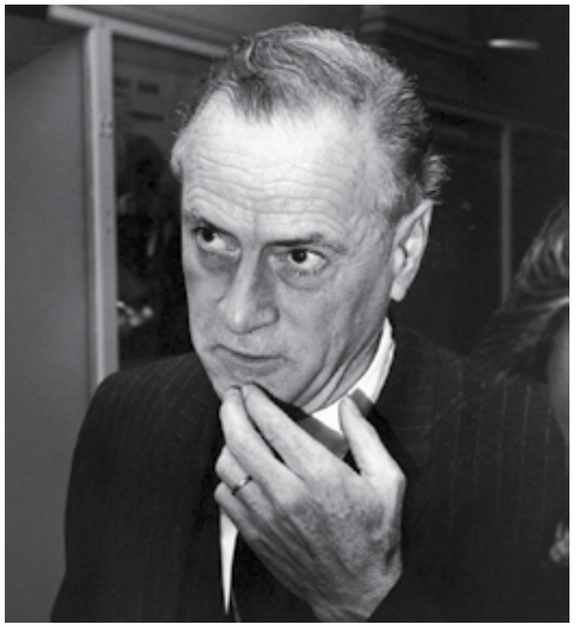

MEDIJ JE PORUKA[2]
Povijest filozofije nas je naučila da nema kraljevskog puta u filozofiju. Svaki pokušaj prečaca u pravilu biva kažnjen nerazumijevanjem. Kako drugdje, tako i s misli Marshalla McLuhana.

Naime, gotovo u pravilu njegov će opus kod interpreta biti reduciran na nekoliko slogana, mudrih izreka, sintagmi. Ocjenjuju se zatim uglavnom ti slogani na koje je njegovo djelo reducirano. Posebno, kada je riječ o predstavljanjima Marshalla McLuhana od strane ljudi koji rade u medijima. Jedna od takvih uzrečica, nezaobilazna u svakom tekstu o McLuhanu, rečenica je "Medij je poruka".[3] Koliko je nezaobilazna, toliko je također i kamen smutnje. Tu je rečenicu, naime, nemoguće razumjeti bez razumijevanja temeljnih intencija McLuhanova djela. Namjera McLuhanovog djela, naime, nije bila reducirati svijet na istinu jedne rečenice. Dapače, i za McLuhana svaki oblik pretendiranja na Istinu, dio je svog vremena i odrednica koje su na to mišljenje utjecale.
Mišljenju koje želi reći kako su mediji samo nepristrani posrednici koji prenose ono što čovjek želi, McLuhan suprotstavlja stav da je svaki novi dolazak neke tehnologije, zapravo promjena i ljudske komunikacije. Primjerice, stroj koji koordinira ljude oko trake na čijem kraju izlaze gotovi sklopljeni proizvodi, u osnovi može proizvoditi bilo što, ali princip automatizacije kojega je unio, donio je ogromne promjene u organizaciji posla, razumijevanju ljudskih prava, načinima komunikacije u radnom procesu, psihologiji radnika koji radi na traci, etc. Iza svega stoji, kaže McLuhan "tehnika fragmentiranja koja je bit strojne tehnologije".[4] Ljudska je riječ koja je uspjela označiti predmet, osjećaj, doživljaj, bila dio prve baze podataka. Bila je medij koji je omogućio da se iz drugobivstva iznesu na svjetlo dana u svakom trenutku artefakti u njihovom verbalnom obliku. Bio je to način izdvajanja nečega iz jedne sredine i mogućnost operiranja time uz pomoć sredstva riječi.

Svako pomagalo koje se čovjeku našlo pri ruci, pomoći će u čovjekovom ovladavanju svijetom. Istovremeno odredit će čovjeka bićem koje se služi tim pomagalom.[5] McLuhan je ukazivao na povezanost ljudskog iskustva s odabranim ekstenzijama, na utjecaj svake tehnologije na promjene svwjetonazora, a to znači kulture kao takve i civilizacije. Izum stremena omogućio je jednostavnost jahanja konja, a to je revolucioniralo i način ratovanja i odnose između posjednika moći. Jedan mali tehnički pronalazak, utjecao je, dakle, na stvaranja i rušenja feuda, na osvajanja i okrupnjavanja,

1 Meyrowitz, Joshua, No Sense of Place, The Impact of Electronic Media on Social Behavior, Oxford University Press, Oxford, 1985. str. 21-22.
2 The Medium is the Message ima i svoju inačicu. Sklon reinterpretiranju vlastitih stavova, njihovoj dogradnji na razini igre riječima i konotacijama, McLuhan jednu od svojih knjiga naslovljuje sličnim imenom: The Medium is the Massage. Čitatelju koji preleti naslov pogledom lako se može dogoditi da u naslovu prepozna poznatu McLuhanovu uzrečicu. Otuda povremeno sretnemo nesretno pretrčan naslov ove knjige u interpretacijama. Istovremeno McLuhanova igra išla je ne samo u smjeru riječi masaža, nego i u suznačju do kojeg se dolazi razdvajanjem riječi Massage u dvije riječi Mass i Age.
3 Medij nije poruka, već forma u kojoj se poruka prenosi, kojom se umjetnici, koji su postali svjesni strukture medija, koriste kao stilističkim sredstvom. Formu novinske priče na koju obraćamo tako malo pozornosti zato što je u našoj kulturi toliko uobičajena, izabrao je McLuhan zbog njene svakidašnjosti, no ona u književnosti (za sada) nije uobičajena.
Danto, Arthur, Coleman, Preobražaj svakodnevnog, (filozofija umjetnosti), Kruzak, Zagreb, 1997. Str. 208.
4 McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 13
5 Svaki produžetak, bilo kože, ruke ili noge, utječe na ukupan psihički i društveni sklop. McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 9

Izum stremena omogućio je jednostavnost jahanja konja, a to je revolucioniralo i način ratovanja i odnose između posjednika moći. Jedan mali tehnički pronalazak, utjecao je, dakle, na stvaranja i rušenja feuda, na osvajanja i okrupnjavanja, nacionalne integracije i u dalekoj konačnici na suvremena globalna previranja.

nacionalne integracije i u dalekoj konačnici na suvremen-globalna previranja.[6] Izum papirusa, reći će McLuhan, stvorio je mogućnost jednostavnijeg upravljanja vojskama i to na velikim udaljenostima. To je održavalo Rimsko carstvo. Uskraćivanjem pošiljki s Istoka, počinje se ljuljati najveće carstvo svih vremena koje poznaje ljudska povijest.

U tom kontekstu McLuhan uvijek, na bezbroj primjera, pokušava pojasniti značenje onoga što nas posreduje. Našu misao. Naše živote. Umjetnost. Zagledano u sadržaj napisanoga, naslikanoga, viđenoga... ljudsko iskustvo teško se probija prema dubljim dimenzijama prijenosa sadržaja. Ili tu dimenziju smatra trivijalnom. Ili zbog poteškoće istovremenog promišljanja figure i pozadine, naprosto zastaje na onom što je jednostavnije. Jedan od najslikovitijih načina je McLuhanov primjer sa svjetlom. Autor "Razumijevanja medija" naprosto skreće pozornost kako je noćna rasvjeta stvorila i Las Vegas, i omogućila noćni život u velegradovima sa svim njihovim sadržajima, omogućila noćne operacije u bolnicama i tisuće drugih sadržaja. Istovremeno, to svjetlo koje je svojevrstan medij, mi prihvaćamo kao nešto samorazumljivo.[7] Dakle, ono što je bitno izmijenilo ljudsko iskustvo čovjeka i omogućilo proširenje dana praktički do u beskraj – ostaje nešto što McLuhan uspoređuje s vodom za ribu, nešto o čemu se, naprosto ne razmišlja. Umjesto razmišljanja o konkretnim medijima, koji su revolucionirali ljudsko iskustvo i donijeli čovjeku na pladnju instrumente dobra ili zla, McLuhanovom shvaćanju medija prigovara se u pravilu na temelju njegovih gnomskih izričaja.

KULTURA KAO TAMNICA

Kultura je pojam kojega McLuhan ne promišlja bez povezanosti s tehnologijom. Kolumbo, možda i jest otkrio Ameriku, ali, za McLuhana, bitna je naprava, koja je "otkrila" Kolumba, a to je kompas – McLuhan, dakle, i kulturu tumači prvenstveno kao posljedicu odnosa, a tek onda, kao predmet analize u detaljima. Pritom, ne zaboravlja spomenuti koincidenciju, da se prva velika odbojnost prema nečemu što bi se moglo nazvati kulturom tiska pojavljuje u XVIII stoljeću, u vrijeme kada se rađaju ozbiljna promišljanja nesvjesnog aspekta čovjeka. Za svaku kulturu, prema McLuhanu, bitne su tehnologije koje svojim nametanjem mijenjaju načine ljudskog doživljavanja i percepcije. Onom brzinom kojom, smatra McLuhan dolazi do ugradnje nove tehnologije u društvo, mijenja se i ljudski instrumentarij prihvaćanja/prožimanja/doživljavanja svijeta.[8]

Marksovo utemeljenje kritike otuđenosti na postvarenju ljudskih čula, ima u McLuhanu svoj "operativni oblik". McLuhan, naime, ne razvija tezu u smislu kritike društvenog uređenja koje sva čula reducira na čulo posjedovanja. McLuhan je manje metaforičan. On doslovce smatra da pojedine tehnologije razvijaju pojedina čula i da promjene kultura i civilizacija[9] umnogome ovise o "napadima" tih tehnologija.[10] Na mnogo mjesta, McLuhan će povezati dominiranje jednog

Za svaku kulturu, prema McLuhanu, bitne su tehnologije koje svojim nametanjem mijenjaju načine ljudskog doživljavanja i percepcije. Onom brzinom kojom, smatra McLuhan dolazi do ugradnje nove tehnologije u društvo, mijenja se i ljudski instrumentarij prihvaćanja/prožimanja/doživljavanja svijeta.

čula s hipnozom. Opet slično i različito kad se uspoređuje s Marxom. Dok će Marx u postvarenju čovjeka vidjeti nemogućnost njegove realizacije kao ljudskog bića (što će se razvijati prema ideji posebne klase kojoj je nanesena nepravda općeg karaktera), McLuhan je bliži konkretnoj analizi odnosa čovjeka spram njegove konkretne ekstenzije (novine ili televizora npr.)

Kada se kultura "zatvara u san" izazvan nekom hipnotičkom tehnologijom, a McLuhan u tom smislu tumači utjecaje pisma, tiska, slike, elektronike... ljudi postaju spavači i ostaju u tom hipnotiziranom stanju do pojave neke druge tehnologije koja ih budi i izbacuje iz ravnoteže.

Misao je to koja je eksplicitno ili implicitno utjecala na suvremena promišljanja utjecaja masmedija na ljudsko iskustvo, manipuliranja uz pomoć medija i razumijevanja mase u dobu

6 "Prvo, čovjek je sličan igraču koji, kada sjeda za stol, uzima karte koje nije izmislio, jer su karte danost povijesti i civilizacije. Drugo, svaki raspored karata rezultat je slučajne podjele između igrača i on se provodi bez njihova znanja."
Claude Levi-Strauss, Divlja misao, Golden marketing, Zagreb, 2001. Str. 107.

7 "Ako se onaj tko proučava medije samo zamisli nad moći medija električne svjetlosti da preobrazi svaku strukturu vremena, prostora, rada i društva koju prožima ili dodiruje, naći će ključ za oblik moći koju posjeduju svi mediji" McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 50.

8 "Pjesnik Blake razvio je te zamisli u potpunu teoriju komunikacije i društvene mijene. U dugačkoj poemi Jeruzalem objašnjava zašto su ljudi postali ono što su promatrali. Oni su, kaže Blake, suočeni s "prividenjem rasudbene moći u čovjeka" koja se podijelila i "odvojila od imaginacije, te se ograđuje kao kakvim čeličnim oklopom" . Jednom riječju, Blake smatra da su čovjeka fragmentirale njegove tehnologije. Istodobno ističe da su te tehnologije, samoamputacije naših organa. Amputiran na taj način, svaki organ postaje zatvoren sustav velike nove siline koji baca čovjeka u "mučeništva i ratove". Dapače, Blake najavljuje da su mu u Jeruzalemu tema organi percepcije: Ako se perceptivni organi mijenjaju, kao da se mijenjaju i predmeti opažanja: Ako se perceptivni organi zatvaraju, kao da se zatvaraju i predmeti opažanja."
McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. Str. 45, 46.

9 "Civilizacija je, u osnovi, pitanje informacija. To znači da svaki tehnološki napredak koji značajno mijenja preduvjete za djelovanje i način širenja informacija također implicira i temeljito prevrednovanje starih i dobrano utemeljenih obrazaca misli. Posljedica takve tehnološke revolucije određuje se kao nova povijesna paradigma."
Bard, Alexander & Soderqvist, Jan, Netokracija, (Nova elita moći i život poslije kapitalizma), Differo, Zagreb, 2003. Str. 19.

10 "U električno doba, cijelo čovječanstvo nosimo na sebi kao svoju kožu."
McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2007. Str. 46

suvremenih medija. U tom kontekstu, kultura kao rezultat svojevrsne hipnoze nekom novom tehnologijom – postaje, za McLuhana – tamnicom

NARCIZAM– OPČINJENOST TEHNOLOGIJOM

Među idejama koje je McLuhan najavio, a koje se u suvremenosti polako, ali sigurno realiziraju, i ideja je tehnološke simulacije svijesti. McLuhan je najavio naše približavanje takvom uobličenju tehnologije koje bi omogućilo novi oblik svijesti. Pretpostavka za to, bio je prijelaz iz mehaničkog doba u ono električno i elektroničko; prijelaz iz eksplozivnog osvajanja prostora na proces kojega McLuhan označava implozijom, a pod kojim podrazumijeva pospoljašnjenje ljudskog živčanog sustava. Pretpostavka su dakako i elektronički mediji koji omogućuju do sada nezamislivu brzinu komuniciranja. McLuhan je najavio završetak osvajanja prostora i početak suživota čovjeka s njegovim tehnologijama u okolišu u kojemu i posljednja nada antropocentrizma izlazi iz čovjeka i uzima mjesto izvanljudske umrežene kolektivne ljudske svijesti.

U djelu Marshalla McLuhana, vidimo prvo ozbiljno dubinsko promišljanje medijskih posredovanja, promišljanje početaka medija i njihova značenja u vremenima u kojim su nastajali. Otuda posebna važnost razumijevanja Marshalla McLuhana u sklopu utemeljenja discipline Filozofije medija.

isti način, u djelu Marshalla McLuhana, vidimo prvo ozbiljno dubinsko promišljanje medijskih posredovanja, promišljanje početaka medija i njihova značenja u vremenima u kojim su nastajali. Otuda posebna važnost razumijevanja Marshalla McLuhana u sklopu utemeljenja discipline Filozofije medija.

Jedna od najteže prihvatljivih, pa i najprovokativnijih McLuhanovih teza, ona je o djelovanju medija na kulturne matrice unutar kojega se pojavljuju i bitni uplivi medija na psihu njihovih korisnika. Na najnižoj razini moglo bi se govoriti o

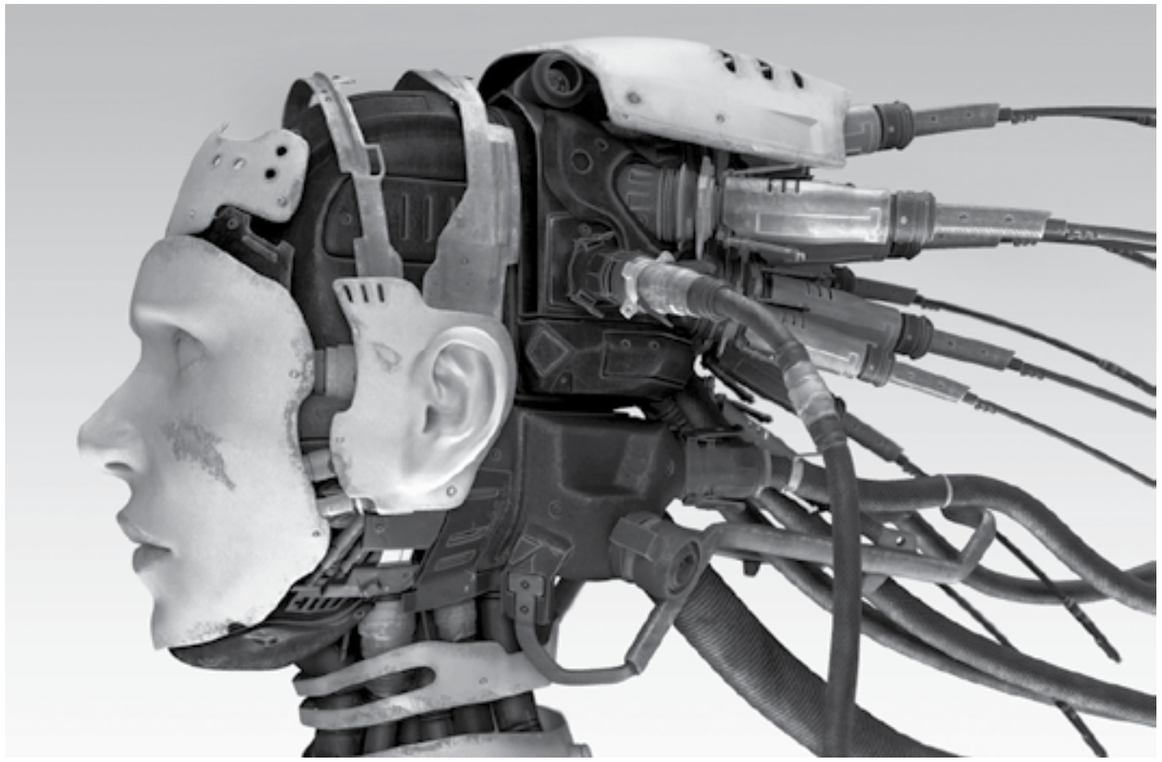

"Za medije se - pisao je McLuhan - može reći isto što je Robert Theobald rekao za gospodarske krize: 'Još je jedan čimbenik pridonio obuzdavanju kriza, a to je bolje razumijevanje njihova nastanka.' Ispitivanju postanka i razvoja pojedinačnih čovjekovih produžetaka treba predhoditi pogled na neke opće aspekte medija, ili čovjekovih produžetaka, počevši od nikad objašnjene obamrlosti koju svaki produžetak izaziva u pojedincu i društvu."[11] Upravo na djelovanju predmeta rada na oblikovanje ljudske svijesti i u tome nema ničega novoga. Niti u stavu da je čovjek postao servomehanizam strojeva koje koristi nije sadržana posebno velika provokativnost, posebno danas trideset godina nakon McLuhanove smrti. Dio provokativnosti sadržan je u tezi o

11 McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 11

novim tehnologijama koje amputiraju jedan oblik ljudskih odnošenja prema realitetu i razvijaju drugi, odnosno, u tezi o hipnotičkom djelovanju medija. No, najprovokativnije će biti McLuhanovo razumijevanje Globalnog sela, gdje će McLuhan uspostaviti prvu bioetički zaokruženu utopiju.

Već svojom tezom o povezivanju čovječanstva sredstvima brze komunikacije, odnosno, uspostavljanju izvanjskog

Dio provokativnosti sadržan je u tezi o novim tehnologijama koje amputiraju jedan oblik ljudskih odnošenja prema realitetu i razvijaju drugi, odnosno, u tezi o hipnotičkom djelovanju medija. No, najprovokativnije će biti McLuhanovo razumijevanje Globalnog sela, gdje će McLuhan uspostaviti prvu bioetički zaokruženu utopiju.

živčanog sistema, McLuhan je otvorio put prema bioetičkim pitanjima suvremenog utjecaja medija na čovjeka i civilizaciju uopće. Zaljubljen u metaforičko spajanje nespojivoga, u pokušaj da se istovremeno prikaže i figura i pozadina, McLuhan će ovaj put nadrasti vlastitu metaforu. Otvorit ćeprostor promišljanju ljudske psihe na temelju istraživanja tehničkih sredstava ljudske umreženosti. U tom kontekstu McLuhan razvija teze Wyndhama Lewisa, odnosno, teksta Nevina dječica, gdje se operira "ubrzanom promjenom medija kao vrstom pokolja nevine dječice".[12] Suvremeno istraživanje koje nastavlja tradiciju njegovog mišljenja, na tome je tragu. Narcisovo ogledanje u vodi završilo je u narcisoidnom ogledanju čovjeka kao gledatelja u slikama koje se brzinom koja odgovara ljudskom oku kreću pred njim. Napredak je to koji je McLuhana nagnao na još jednu interpretaciju Mita o Nar-

Podsvjesno i poslušno prihvaćanje medija, odvelo je čovjeka u, kako McLuhan kaže "zatvor bez zidova". Rijetko je to navođena McLuhanova teza, a potpuno zaboravljena od interpreta koji McLuhana optužuju za nekritički optimizam prema novim medijima ili tehnološki determinizam.

cisu. Ta zaljubljenost o kojoj je stoljećima bilo govora u interpretacijama zapravo je opčinjenost tehnologijom.[13] Iako veliki ljubitelj, pa i interpret umjetnosti, posebno književnosti, McLuhan kao filozof uviđa utjecaje koje tehnologija ima na stvaralačke oblike prakse koji se nisu uvijek smatrali umjetnošću, odnosno koje nisu uvijek radile osobe koje su smatrane autorima. Kao moderna tvorevina, autorstvo je, zajedno s otkrićem značenja tehničkog aspekta svakog umjetničkog djela – dovelo do realističnijeg, objektivnijeg, filozofsko-medijskog razumijevanja umjetnosti, koje ne zastaje niti na interpretaciji djela, niti na njegovoj kritici. McLuhan je razvijao nadestetičku metodu koja je uključivala i kritiku i interpretaciju i filozofijsko razumijevanje, ali i razumijevanje upliva tehnika i tehnologija kako na stvaranje tako i na recepciju umjetničkog djela, kako na prikaz pojedinih djela, tako isto i na usporedbe djela i umjetnosti.[14] U tom kontekstu interesantne su njegove interpretacije kubizma i odnosa kubizma prema filmu, te posebno McLuhanove interpretacije književnosti u ozračju pojavljivanja nove električne tehnologije.

Ako je Napoleon svojevremeno izjavio da se više treba bojati triju novina nego tisuću bajuneta, onda prije ostalog, treba imati na umu da je riječ o osobi koja se nesumnjivo razumjela u učinkovitost bajuneta. No, ono čega je svjestan vojskovođa i osvajač, niti danas nije shvaćeno u svim konzekvencama. Ne

Govoreći o umjetnosti, McLuhan u Razumijevanju medija piše: "Zanima me što bi se dogodilo kad bismo iznenada sagledali bit umjetnosti – to jest, kad bismo uočili da ona točno obavještava o tome kako valja preurediti vlastitu psihu da bismo predvidjeli sljedeći udarac koji će nam zadati naše produžene moći. Bismo li tada prestali gledati umjetnička djela onako kako bi neki istraživač mogao promatrati zlato i dragulje koje priprosti nepismeni ljudi rabe kao ukrase?"

samo u tom smislu da su bajuneti danas prije svega ostalog u riječima i slikama, nego još više i snažnije, da se hemisfere našeg organa mozga strukturiraju prema tehnologijama koje koristimo. Njemački idealizam i McLuhan s dva potpuno suprotna kraja, dolaze do sličnog razumijevanja ljudskog razuma. Naime, dok će njemački idealizam vidjeti razumno na razini subjekt-objekt relacije (gdje je objekt u osnovi mišlju subjekta posredovani pred-metnuti artefakt) McLuhan će ustvrditi kako je razum, zapravo pismenost, a racionalizam svojevrsna tehnologija koja proizlazi iz tehnologije pisma.

Podsvjesno i poslušno prihvaćanje medija, odvelo je čovjeka u, kako McLuhan kaže "zatvor bez zidova". Rijetko je to navođena McLuhanova teza, a potpuno zaboravljena od interpreta koji McLuhana optužuju za nekritički optimizam prema novim medijima ili tehnološki determinizam.

McLuhanova podjela medija na vruće i hladne, koliko god može pripomoći razumijevanju nekih aspekata medijskih posredovanja – nije sretno odabrana, a zaslužila je preveliku medijsku pozornost. Zdravorazumska svijest McLuhanova vremena dobila je u toj podjeli sredstvo seciranja do granica besmislenosti. Sam McLuhan doveo se u situaciju odgovaranja na pitanja koja su analize medija odvodile u krivom smjeru. U svakom slučaju ovaj aspekt McLuhanovih analiza smatramo među najneuspješnijim, ishitrenim i teorijski neodrživim. No, u smislu pojašnjenja nekih aspekata medija i ova je podjela dobrodošla.[15]

LINEARNOST PISMA KAO PROTOTIP TEHNOLOGIJE RADNE TRAKE

Radnu traku kao oblik organiziranja ljudskog rada i njene utjecaje na ljudsko iskustvo McLuhan je analizirao već u svom prvom djelu "Mechanical Bride". Koliko je ideja fordizma utjecala na McLuhanovo odmotavanje medijskog klupka, teško je reći, posebno kada znamo da je riječ o teoretičaru koji pokušava misliti u memovima, malim misaonim monadama, misliti ciklički i u svakom slučaju ne – linearno. No, linearnost koju McLuhan pronalazi i u pismu (i u kojoj iznalazi temelje budućoj tehnologijom opterećenoj civilizaciji), McLuhan provlači kroz sva svoja djela. Kritika linearnosti, jednodimenzionalnosti, utilitarnosti, jednosmjerja – u temeljima je McLuhanovog filozofsko-medijskog promišljanja. Pitanje kojemu će se trebati posvetiti posebna pažnja pitanje je odnosa mitskog (predlinearnog), dakle, audijskog, simultanog svijeta i svijeta pisma koji Istinu, Zajedništvo, Dobro i Sreću treba pronaći u suglasju s pravilima slaganja riječi u redove rečenica, tekstova, knjiga i knjižnica.

Bilo je i opravdanih kritika na McLuhanovo kreiranje vlastite povijesti. Tako primjerice Sidney Finkelstein u knjizi "Sense & Nonsense of McLuhan" podsjeća na činjenicu da su utemeljitelji linearnog fonetskog pisma bili Feničani i da su živjeli oko 1000 godina prije Krista, a da je Euklid živio oko 700 godina poslije dolaska pisma na svijet. U tom kontekstu autor se pita o značenju McLuhanovog povezivanja linearnosti pisma i Euklidove geometrije riječima "izravno povezani."[16] Jedno od pitanja koja se nameću kada se promišlja McLuhanovo razumijevanje permanentnog građanskog rata, do kojega dolazi uslijed stalnih mijena tehnologija i sučeljavanja njihovih učinaka, sljedeće je: Koliko je McLuhan ispravno razumio utjecaje i snagu pojedinih medija i njihovih konkretnih sadržaja. Temeljna, naime, McLuhanova orijentacija da promišlja promjene koje donose sami mediji svojom pojavom, same tehnologije ulazeći u naše živote, mora se, smatramo, dopuniti činjenicama sadržaja medija koji ne ulaze u naše živote bez već pripremljene kazne za naše živce, psihu, organizam...[17]

McLuhan je i te kako svjestan povezanosti medija i tehnologije rata. U tom kontekstu se interpretira i iskustvo koje je Amerika imala s Vijetnamom. McLuhan je već u "Mechanical Bride" bio spreman na cinično i ironično povezivanje rata i Hollywooda. No, slično kako je Marx tvrdio da proletarijatu nije učinjena nikakva posebna nepravda nego nepravda uopće – McLuhan je zagledan u dubinske utjecaje novih tehnologija i ne naglašava dovoljno konkretne utjecaje

Kada bi pisao o odjeći kao produžetku ljudske kože, svojevrsnom, dakle, mediju kojim se odnosimo spram svijeta, McLuhan je problem komunikacije i medijskih posredovanja proširio i na pitanje komuniciranja odabirom produžetka vlastite kože. Danas je, za razliku od vremena šezdesetih godina prošlog stoljeća, jednostavnije o modi razmišljati na takav način.

konkretnih sadržaja na psihologiju građanina kao gledatelja. Tiskarski stroj, da tako pojednostavimo, nije samo "vapio za nacionalizmom" kako piše McLuhan, nego je otvorio i pandorinu kutiju žutoga tiska...[18]

Govoreći o umjetnosti, McLuhan u Razumijevanju medija piše: "Zanima me što bi se dogodilo kad bismo iznenada sagledali bit umjetnosti – to jest, kad bismo uočili da ona točno obavještava o tome kako valja preurediti vlastitu psihu da bismo predvidjeli sljedeći udarac koji će nam zadati naše produžene moći. Bismo li tada prestali gledati umjetnička djela onako kako bi neki istraživač mogao promatrati zlato i dragulje koje priprosti nepismeni ljudi rabe kao ukrase?"[18] Mjesto je to koje dobro oslikava McLuhanov odnos prema umjetnosti. Zaljubljenik u književnu riječ, ali i znanstvenik, pokušava se osloboditi svog usko estetičkog pogleda na umjetničko djelo i, povijesno ga promatrajući, želi ga razaznati u svim njegovim društvenim ulogama.[19]

Dalekosežne su konzekvence McLuhanova stava koji kaže da je tehnologija dio ljudskog tijela. Onako kako ne možemo birati glasove u gradu u kojemu živimo, gradu kao produžetku naše kože, jednako tako, smatra McLuhan, imamo problema s korporacijama kojima smo podredili naša tijela: "Čim smo – piše McLuhan - svoja osjetila i živčani sustav predali na privatno upravljanje onima koji bi htjeli imati koristi od zakupljivanja naših očiju, ušiju i živaca, nisu nam, zapravo, pre-ostala nikakva prava. Iznajmiti oči, uši i živce u komercijalne svrhe, jednako je kao i predati zajednički govor privat-

12 McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 20.

13 "Budući da smo svoj središnji živčani sustav produžili ili pretvorili u elektromagnetsku tehnologiju, prijenos i same naše svijesti u svijet računala samo je sljedeća faza. Tada ćemo, barem, biti u stanju programirati svijest tako da je ne mogu otupiti ni poremetiti narcisovske iluzije svijeta razonode koje zaokupljaju ljudski rod kada se čovjek susretne sa samim sobom produženim u vlastitim dosjetkama."
McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 59.

14 "Njegova neposredna predviđanja značajna su za naš ogled zato što na prvom mestu nastoje da pokažu da se estetski proizvodi uvek nalaze u određenom miljeu - u "miljeu-radaru", koji organizuje, oblikuje i upućuje percepciju i sud. Primeri koje McLuhan koristi uglavnom potiču iz sveta umetnosti, kako ga iskazuju pesnici i svi pisci, čije slike često imaju moć anticipiranja ili prednjačenja nad društvenim ili kulturnim pojavama."
Caune, Jean, Estetika komunikacije, Clio, Beograd, 2001. Str. 43.

15 U knjizi Hot & Cool, urednik Gerald Emanuel Stearn navodi u uvodu pitanje Erica Goldmana o tome kako McLuhan možda i treba imati problema s medijima jer je dijete baptističke obitelji koje je prešlo na katoličanstvo, jer je kanađanin koji se bavi engleskom književnošću, odnosno osoba koja je zamalo završila kao inženjer... McLuhan je odstranio takvu vrstu povezivanja.
McLuhan: Hot & Cool, (Stearn, Gerald, editor), The New American Library, USA, 1969. Uvod str. 14.

16 Finkelstein, Sidney, Sense & Nonsense of McLuhan, International Publishers, New York, 1960. str. 15, 16

17 "Medij, prema kojem je teorija prozirnosti zauzela do te mjere usiljen stav da se pretvarala da ne postoji, nadajući se iluziji koja će ga učiniti nevidljivim, naravno, stvarno nije nikad moguće ukloniti. Uvijek će postojati ostatak materije koji ne može ispariti u čisti sadržaj."
Danto, Arthur, Coleman, Preobražaj svakodnevnog, (filozofija umjetnosti), Kruzak, Zagreb, 1997. Str. 226.

18 McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 64.

19 "Ko se bavi estetikom i dospe u situaciju da opiše umetnički doživljaj i doživljaj lepog, pomoću konceptualnog, pomalo emfatičnog jezika, nasleđenog iz prošlosti, oseća neku vrstu neugodnosti ako uporedi ovu emfatičnost sa doživljajem umetnosti do kog on sam dolazi i koji pronalazi kod svojih savremenika."
Gianni Vattimo, Kraj moderne, Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad, 1991. Str. 61.

noj korporaciji, ili dati Zemljinu atmosferu nekoj kompaniji u monopol.“[20]
Arhimed danas, smatra McLuhan, ne bi tražio polugu da pokrene svijet. Zadovoljio bi se sustavom kojim predajemo svoje oči, uši, živce i mozak korporacijama. Ne bi mu tada bilo teško pokretati svijet i upravljati njime. Ova apokaliptična slika koliko je zastrašujuća toliko je i bliska suvremenim kritičarima masmedija i njihovim naporima koji idu u smjeru osvještavanja snage i uloge masmedija u suvremenim društvima. McLuhan je, dakle, svojevremeno otvorio i temeljna pitanja ljudske neslobode, odnosno, ovisnosti o korporacijama koje upravljajući medijima upravljaju ljudskim životima.

MEDIJ JE NEŠTO VIŠE OD POSREDNIKA I PRENOSITELJA[21]

Ljudski je glas za McLuhana svojevrsni odašiljač jer pretvara zvuk u elektromagnetske valove (koje uho drugoga dešifrira).[22] Pisana je riječ, djelo tehnologije fonetskog pisma i izvršila je civilizacijske prevrate u svim društvima u kojima se pojavila. “Civilizirani čovjek“ za McLuhana je isto što i “čovjek pisma“ odnosno “pismeni čovjek“. To pismo razvija vizualni aspekt ljudskog bića reducirajući ostale.[23]
Uspoređujući zapadnoeuropsku s kineskom pismenošću, pokazujući odnose vjere i moći, jedne i druge kulture – McLuhan koncentrira svoje napore u smjeru dokazivanja snage i presudnosti uporabe tehnologije fonetskog pisma na Zapadu, odnosno, promjena koje će uslijediti nakon prijelaza Kineza na istu tehnologiju.
McLuhan piše: “Civilizacija se temelji na pismenosti, zato što pismenost predstavlja ujednačenu obradu neke kulture s pomoću osjetila vida, koje je pismom prošireno u vremenu i prostoru. U plemenskim kulturama iskustvo je uređeno prema prevladavajućem slušnom životu osjeta, koji potiskuje vizualne vrijednosti. Za razliku od hladnog i neutralnog oka, osjetilo sluha je hiperestetično, istančano i sveobuhvatno. Usmene kulture istodobno provode akciju i reakciju. Fonetska kultura daruje ljudima sredstva da pri sudjelovanju u akciji potisnu osjećaje i emocije. Prednost svojstvena pismenom čovjeku Zapada sastoji se u akciji bez reakcije, bez sudjelovanja.“[24]
Putovi su mediji komuniciranja prije nego se sama obavijest odvojila od svojih materijalnih nositelja (kamena ili papirusa). Putovi su, smatra McLuhan, svojevrsne metafore, koje prenose i u prijenosu mijenjaju, dodaju i oduzimaju. U stalnoj smo mijeni, ponajviše i ponajprije zbog medija koji nas posreduju.[25] Carstva padaju kada ponestane papira. Onako kako su se pisana i tiskana riječ suprotstavile tradicionalnom svijetu uha ruralnih mitskih sredina, jednako tako, samo u suprotnom smjeru, smatra McLuhan, elektricitet je ponovno oslobodio svijet uha. Zarobljenost slijedom riječi u rečenice tiskanog teksta koja je rezultirala civilizacijom učinkovitosti i radnih vrpci, ponovno je otvorena riječi i uhu. Pitanje revitalizacije mitova ponovno je aktualizirano.

> Sve što čovjek koristi da bi umnožio svoju snagu, osnažio sposobnosti svoga tijela, proširio se u područja u koja ne bi stigao bez pomagala – sve su to ljudske ekstenzije, produžeci, pomagala, proteze... Čovjek je njima bitno određen. Sredstvo rada, odnosno, vrsta ekstenzije određuje i vrstu civilizacijskog nivoa u čovjeku. U tom će se kontekstu pokazati i jedna nova mogućnost kritike političke ekonomije, ali ne znaka, nego – ekstenzije.

Kada bi pisao o odjeći kao produžetku ljudske kože, svojevrsnom, dakle, mediju kojim se odnosimo spram svijeta, McLuhan je problem komunikacije i medijskih posredovanja proširio i na pitanje komuniciranja odabirom produžetka vlastite kože. Danas je, za razliku od vremena šezdesetih godina prošlog stoljeća, jednostavnije o modi razmišljati na takav način. Dapače, povremeno se sva komunikacija među ljudima i završi na razini odjeće koju nose, a koja je postala bremenita znakovljem.[26]
Kada u “Kapitalu“ Karl Marx govori o odnosu Roba – Novac – Roba, o zamjenjivosti svake robe za novac, ili kada u Ranim spisima detektira ulogu novca u porobljavanju ljudske osjetilnosti, on zapravo govori o novcu kao mediju odnosa ljudskoga rada, onako kako će i McLuhan puno kasnije prepoznavati tu medijsku ulogu novca u građanskom društvu: “Novac govori“ zato što je novac metafora, prijelazna karta, most. Poput riječi i jezika, novac je riznica zajednički ostvarenog rada, vještina i iskustva. Međutim, novac je, poput pisma, i specijalistička tehnologija; i kao što pismo ističe vizualnu razinu govora i poretka, i kao što sat vizualno razdvaja vrijeme i prostor – tako i novac razdvaja rad i ostale društvene funkcije. I danas je, novac jezik za prevođenje rada zemljoradnika na rad brijača, liječnika, inženjera ili vodoinstalatera.“ [27]

EKSTENZIJE – PRODUŽECI LJUDSKOG TIJELA I LJUDSKOG UMA

Imajući na umu McLuhanovo naglašavanje važnosti kotača, putova, sata, tehnologije tiska, bicikla, aviona i drugih tehničkih izuma, a s druge strane, njegovo naglašavanje značenja pisane riječi, fotografije, knjige, filma, radijske riječi i televizijske slike – nameće se i logično uvodno pitanje o odnosu ekstenzija i medija.
Sve što čovjek koristi da bi umnožio svoju snagu, osnažio sposobnosti svoga tijela, proširio se u područja u koja ne bi stigao bez pomagala – sve su to ljudske ekstenzije, produžeci, pomagala, proteze... Čovjek je njima bitno određen. Sredstvo rada, odnosno, vrsta ekstenzije određuje i vrstu civilizacijskog nivoa u čovjeku. U tom će se kontekstu pokazati i jedna nova mogućnost kritike političke ekonomije, ali ne znaka, nego – ekstenzije. Ekstenzija ulazi u ljudski svijet bitno ga mijenjajući. Svaki produžetak koliko god pomaže, istovremeno sa sobom donosi i svoje utjecaje. Svaka odluka o novom produžetku istovremeno je odluka i o novim oblicima ljudske svijesti.

Sve što može posredovati ljudsko iskustvo medijem je ljudskih snaga jednako kao što je ekstenzija svaka tehnička naprava koja osnažuje i produžava neku od ljudskih mogućnosti, snaga, odnosno neki od dijelova tijela ili čula. U tom kontekstu McLuhan je proširio promišljanje o bitno ljudskom svijetu i na tehnološke utjecaje i tehnologiju samu. Teorijski je na ovom mjestu otvoren prostor kasnijim teorijama cyberspacea. S druge strane, McLuhanu bi se moglo prigovoriti da, ako je sve medij, onda ništa nije medij, te da je pitanje medijskog posredovanja nebitno. Tom prigovoru koji je manje-više šablonskog karaktera, odmah u startu treba reći da sve što jesmo, doista jesmo u sustavu posredovanja. Proširivanjem medija kojim se naša nutrina obogaćuje, McLuhan omogućuje izlaz iz linearno-gutenbergovskog razumijevanja napredovanja spoznaje (posljedica kojeg je filozofski sistem).

Električna svjetlost koja omogućuje da se vidimo, jest medij, ali ni iz daleka u obliku u kojemu je to tiskana riječ. Zrak kroz kojeg se prostiru vibracije našega glasa, je medij koji omogućuje našu komunikaciju. No, ne na način na koji to omogućuje televizijska slika. McLuhanova poruka među ostalim i ide u tom smjeru: onako kako odredimo medij, tako ćemo u konačnici razumjeti i poruke za naš vlastiti organizam. w

21 U knjizi The second God, posvećenoj Marshallu McLuhanu, svjetski poznati stručnjak za komunikacije Tony Schwartz poigrao se paralelama sveprisutnosti Boga koji čovjeka nikada neće ostaviti samim i sveprisutnosti medija koji, kako on kaže, čovjeka također nikada ne ostavljaju samim. Jednako tako mediji odgovaraju na pozive svećenika da sljedbenici Boga otvore svoja srca. Ovarajući oči i uši, dodaje Schwartz, sljedbenici nailaze na - medije. Ova se igra interpretiranja i povezivanja kasnije produbljuje, no i ovaj početak pokazuje moguće dimenzije interpretiranja sveprisutnosti medija.
Vidjeti: Schwartz, Tony, Media - The Second God, Anchor Books, New York, 1983. str. 1-5

22 “Glasovnoj moći oblikovanja zraka i prostora u verbalne uzorke lako je mogao prethoditi manje specijaliziran izraz krikova, roktaja, gesta i naredbi, izraz pjesme i plesa“
McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 75.

23 “Vizuelni svet razdvaja misao od delovanja, odvaja pojedinca od plemena i vodi ga ka autonomiji ponašanja. Vizualna percepcija, koja se reguliše u levoj moždanoj hemisferi - to je percepcija društva pisma - proisteče iz linearne i sekvencijalne logike i prednost daje analizi i konceptualizaciji. Na primer, McLuhan u Shakespirovom Kralju Liru , vidi prvu poetsku ilustraciju promene tradicionalne oralne, participativne i emotivne u modernu, individualnu i fragmentarnu kulturu. Prema McLuhanu, Shekspirova poetska i senzibilna misao navodi na pomisao da senzorna percepcija ne samo što organizuje našu interpretaciju sveta, već ona izgrađuje i razmenjivanje i odnose u društvima i kulturama.“
Caune, Jean, Estetika komunikacije, Clio, Beograd, 2001. Str. 43.

24 McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 80,81.

25 “Svaki oblik transporta, osim što nosi, on također mijenja i preobražava pošiljatelja, primatelja i poruku. Služenje medijima ili čovjekovim produžecima bilo koje vrste, mijenja načine međuovisnosti ljudi, jednako kao što mijenja odnose među našim osjetilima.“ McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 83.

26 “Odjeća i stambeni prostor, kao produžeci kože i mehanizma za kontrolu topline, predstavljaju sredstva komuniciranja – prije svega u tome smislu što oblikuju i preustrojavaju načine ljudskog udruživanja i zajednice. Čini se da različite tehnike rasvjete i zagrijavanja daju jedino novu savitljivost i slobodu, onomu što je osnovno načelo tih medija, koje nazivamo odjećom i stambenim prostorom; naime, njihovu produživanju naših tjelesnih mehanizama za kontrolu topline na način koji nam omogućuje da dostignemo određenu ravnotežu u promjenljivoj sredini“
McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 114, 115.

27 McLuhan, Marshall, Razumijevanje medija, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008. str. 122.

ARHIVA - Fotodokumentacija

MEKTEB I NAMAZ U SJENI RATA

iz zaboravljene prošlosti zagrebačkih muslimana

Prvi zagrebački mesdžid u Tomašićevoj 12, oko 1944. godine

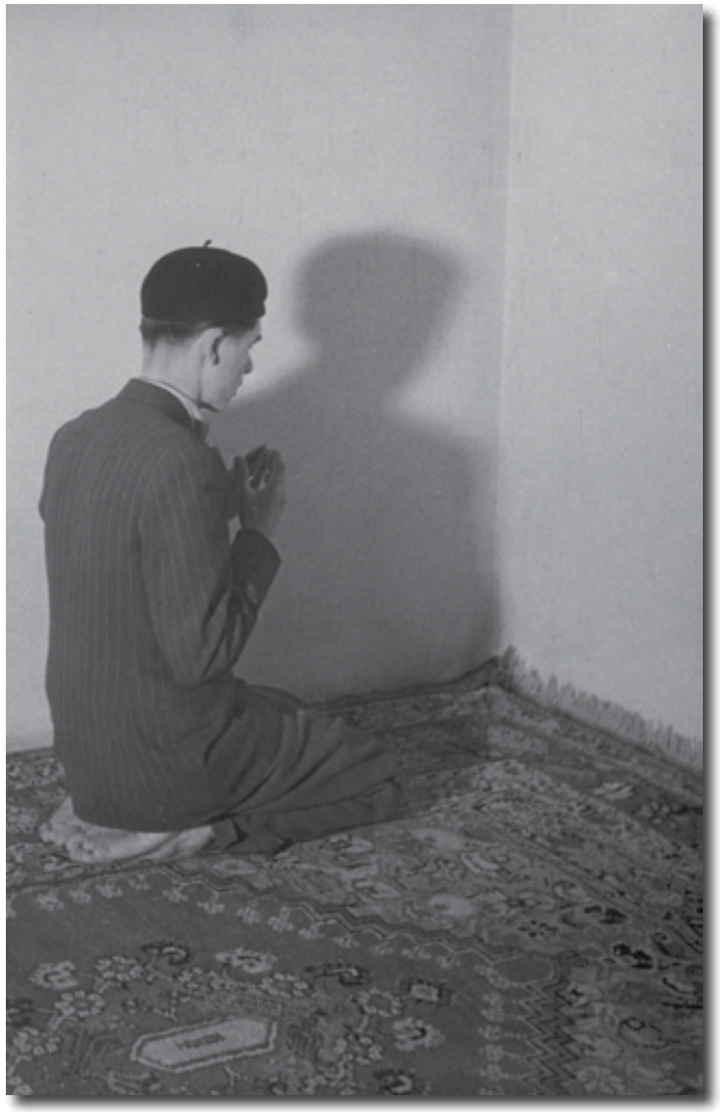

KNJIŽEVNI PORTRETI: Nasko Frndić

Intervju: Nasko Frndić

Sretni spojevi bošnjačke i hrvatske književnosti

Razgovarao: **Sead Begović**

Dragi ahbabu Nasko Frndiću, ti si davno, ujesen 1947. godine došao u Zagreb, radi studija književnosti na Filozofskom fakultetu. Nakon diplomiranja ovdje ti se otvorila nafaka posla, književne afimacije i obiteljskog života. Oženio si se sa Zagrepčankom, profesoricom Blankom Posavec, s kojom imaš sina Dina, inženjera informatike. Koji su bili bitni poticaji da se počneš baviti bošnjačkim temama? Autor si opsežnih knjiga o bosanskoj baštini, dviju drama, knjige pjesama i sad je pred izlaskom tvoja knjiga eseja?

Još šesdesetih godina kada se naziralo da bi i muslimani u Bosni i Hercegovini mogli dobiti status autohtone nacije, vidio sam dobru priliku za samostalnu knjigu o muslimanskim junačkim pjesmama, koje su do tada trpane ili u srpsku ili u hrvatsku narodnu književnost, pa je tako nastala i objavljena u Zagrebu moja antologija najboljih bošnjačkih junačkih pjesama s uvodnim esejom i rječnikom na 650 stranica, u nakladi "Stvarnosti" godine 1969. Na izdavačkom tržištu u Hrvatskoj i Bosni prvo izdanje od deset tisuća rasprodano je na dušak. Pričali su mi o naramcima tih knjiga koje su Sarajlije nosile kroz Sarače, kao otkriće da su se i muslimanske junačke pjesme pojavile u samostalnoj knjizi. Pjesnik Sait Orahovac, koji je tih godina objavio "Sevdalinke, balade i romanse Bosne i Hercegovine", rekao mi je da ta moja knjiga muslimanskih junačkih pjesama ne bi mogla izaći u Bosni i Hercegovini.

Pjesnik Sait Orahovac, koji je tih godina objavio "Sevdalinke, balade i romanse Bosne i Hercegovine", rekao mi je da ta moja knjiga muslimanskih junačkih pjesama ne bi mogla izaći u Bosni i Hercegovini. U to sam se sam uvjerio kada me je u Banjaluku pozvao glavni urednik izdavačke kuće, koja je htjela odmah preštampati moju knjigu u svojoj nakladi, ali je na taj sastanak doletio neki važni čovjek iz komiteta saveza komunista i rekao da u Banjaluci može izaći slična knjiga samo ako su u njoj i srpske i hrvatske pjesme.

U to sam se sam uvjerio kada me je u Banja luku pozvao glavni urednik izdavačke kuće, koja je htjela odmah preštampati moju knjigu u svojoj nakladi, ali je na taj sastanak doletio neki važni čovjek iz komiteta saveza komunista i rekao da u Banja luci može izaći slična knjiga samo ako su u njoj i srpske i hrvatske pjesme. Moje uvjeravanje da su do tada muslimani u Bosni bili zakinuti nije imalo efekta. U takvim okolnostima bio sam stimuliran za novu malo drukčiju knjigu iz bošnjačke muslimanske baštine. Uz svoj redovni posao u Izdavačkom poduzeću "Zora" kao urednik, i u slobodno vrijeme kao redoviti kazališni kritičar, u roku od dvije godine pripremio sam opsežan rukopis za antologiju iz bošnjačke baštine ("Humor i mudrost Muslimana"), koja je opet u izdanju "Stvarnosti" izašla 1972. na 424 stranice s ilustracijama, uvodnim esejom i komentarima, i doživjela velik prijem na tržištu, posebno u Bosni i Hercegovini.

Prije četiri godine objavio si knjigu "Dvije drame iz prošlosti Bosne" s naslovima "Krvava sablja Omer-paše Latasa" i "Alibegovo pismo Europi i Americi"u izdanju "Preporoda" iz Zagreba. Jedan od mladih znanstvenika, na poticaj sveučilišnog profesora dr. Krune Pranjića, priprema u Zagrebu doktorsku radnju na temu Omer-pašina vakta u Bosni, a u literaturi mu je i tvoja drama. Bilo bi zanimljivo saznati kako si počeo suradnju s "Beharom", u kojem si objavio brojne tekstove o bošnjačkoj baštini?

Negdje 1993. nazvao me telefonom moj stari znanac Ibrahim Kajan, sa željom da uvrsti koji moj tekst u "Behar", što sam ja svesrdno prihvatio. Dok se krvavi genocidni pir događao nad muslimanima u Bosni, mi smo odavde iz Zagreba, osim direktne materijalne pomoći, mogli i svojom pisanom riječju iskazati bolno suosjećanje sa stradanjem naših sunarodnjaka. Neprijatelji Bošnjaka su ubijanjem i progonom naroda, i rušenjem džamija i turbeta, kao i ostalih spomenika povijesne muslimanske kulture u Bosni, htjeli i kulturocidom zatrti sve što je bošnjačko. To je za mene bio motiv da u "Beharu" objavim opširne tekstove o "Hasanaginici", o slavnom bošnjačkom junaku Đerzelezu Aliji, o Mustajbegu Ličkom i smiješnom Budalini Tali, o junakinji Zlatiji Đonlagićevoj, koja je preodjevena u muško pošla iz ropstva spašavati svoga dragoga.

Moram dodati da su u istom emotivnom osjećanju nastale i moje dvije drame, u kojima, s osvrtom na dramatičnu prošlost Bosne, pokušavam podsjetiti na tragično ponavljanje još većeg stradanja u sadašnjosti.

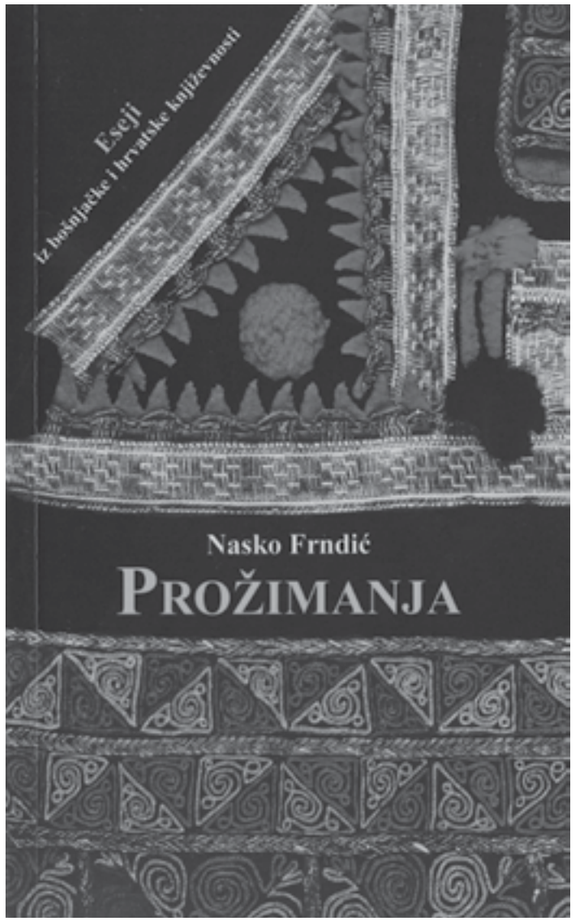

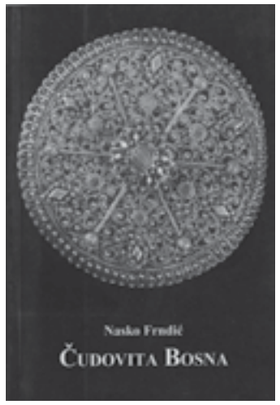

Tvoja zbirka pjesama "Čudovita Bosna" koja je prošle godine izašla u KDBH "Preporod", ima nekoliko ciklusa u kojima se osjeća nešto lakše raspoloženje, i neke pjesme zrače optimizmom sjećanja i podsjećanja na stare bošnjačke rahatluke i ljepote življenja u skladnim porodicama, i u poetičnim ambijentima avlija i bašča kroz koje teče živa voda. Doduše i u toj zbirci ima poseban ciklus pjesama o bošnjačkoj najtežoj rani – Srebrenici. Kaži, kako si pisao te pjesme, u kojima ima i dokumentarni ciklus posvećen velikom bošnjačkom kroničaru Mula Mustafi Ševki Bašeskiji?

Ta je zbirka sukus mog poetskog doživljaja naše stare Bosne, kakva je u mome djetinjstvu postojala u bosanskim mahalama i čaršijama. Unutra su doživljaji starog Sarajeva s Bjelavama na brijegu, gdje je stanovala moja zenička rodbina. Bilo mi je lijepo prošetati mahalom Kovači iznad Baščaršije gdje su bila pitoma greblja uz kuće, avlije i bašče, tako da je poneki rahmetlija pod bijelim nišanima ležao na pet koraka od svoga kućnog praga. A kad spomenem vezirski grad Travnik koji je svega 20 kilometara od rodne mi Zenice, sjetim se njegove romantike na Bašbunaru, i starih Bošnjaka na ćepencima u čaršiji, u starinskoj bošnjačkoj odjeći kao da su tu u nekom živom muzeju, čibarasti izgledom i slikoviti kazivanjem o starom vaktu i zemanu. U takvo osjećanje moje stare Bosne dobro se uklopio i stari Sarajlija, pjesnik i zapisivač Bašeskija, koji je iza sebe ostavio djelo vrijedno istraživanja i oživljavanja. Mene je inspirirao na samostalne pjesme u kojima sam nastojao reanimirati njegovo vrijeme i nadasve zanimljive likove iz svih slojeva Sarajlija, koje je Bašeskija svojim kronikama ispraćao na ahiret. A Srebrenica je u meni stalno otvorena knjiga koja se ne da zatvoriti. Mislim da ću o tome još pisati. Ima u "Čudovitoj Bosni" i osobnih emocija pripadnosti porodici iz koje sam potekao, i malo pjesama iz pristigle starosti, koja mi još nije izbrisala pamćenje niti iscrpila maštu.

Ti si jedan od najstarijih Bošnjaka u Zagrebu, i prošao si sve faze zajedničkog rada i života s domaćinima Hrvatima i ostalim sunarodnicima. Kako si ostvario prilagođavanje i suživot, koji u novije doba sa sobom nosi i brojne osjetljive probleme, jer je za vrijeme tragičnih ratnih godina bilo i neugodnih situacija?

Srećom nesporazumi su uglavnom prevladani. Većina Bošnjaka u Hrvatskoj dobila je državljanstvo. Uzajamna tolerancija jedini je pravi put kojim Hrvatska, a iza nje i Bosna, idu u Europsku zajednicu. Prisjećam se kako sam i ja 1993. čekao u dugom repu u prekosavskoj velesajamskoj hali s molbom za hrvatsko državljanstvo, i nije mi bilo ugodno. Ali izdržao sam i Hrvatsku doživljavam svojom drugom domovinom, u kojoj sam ostvario svoje kreativne godine, napisao knjige i stekao dragocjena poznanstva i prijateljstva.

Kako vidiš današnje dosta složeno međunacionalno stanje u Bosni?

Nema drugoga izlaza nego naći zajednički jezik suradnje i opstanka, kao što su to i dosad u povijesti trovjerski Bosanci činili, doduše i s krvavim međusobnim obračunima. Ali uskoro Bosna s Hercegovinom u Europskoj zajednici država i naroda bit će posebno zanimljiva kao osebujna baština povijesti Istoka i Zapada, orijentalnim ljepotama sarajevske Baščaršije, velikim djelima Ive Andrića i Meše Selimovića, te originalnim bošnjačkim rješenjima kako urediti i dalje razvijati i poslovne i kulturne veze ljudi različitih vjera i narodnosti na svojim pradjedovskim prostorima.

A sad da prijeđemo na tvoju knjigu eseja "Prožimanja" koja izlazi u nakladi Bošnjačke nacionalne zajednice. Prije toga evo još nekih podataka iz tvoje književne biografije. Prvo si počeo s poezijom. Od 1947.-1953. objavljivao si pjesme u časopisima, posebno u "Izvoru", u kojem si bio jedan od urednika (1949.-1951.) s Josipom Barkovićem, Vlatkom Pavletićem, Slobodanom Novakom. U to si vrijeme napiso "Sonetni vijenac" za koji si dobio nagradu Studentskog lista. Nakon diplomiranja na Filozofskom fakultetu 1953. postao si urednik kulturne rubrike u zagrebačkoj redakciji lista "Borba", koju si 1960. napustio prelaskom u poznato Izdavačko poduzeće "Zora", u kojem si proveo najveći dio radnog staža. U toj su kući u svoje vrijeme bili urednici Tadijanović, Cesarić, Novak Simić, Šime Vučetić. Od 1964. član si Društva hrvatkih književnika. Tvoja zbirka pjesama "Mostovi"izašla je 1975. u Izdavačkom poduzeću "August Cesarec". Paralelno s poezijom pisao si i kazališnu kritiku, i u tijeku četiri, pet desetljeća bio si ugledni kritičar koji redovito u zagrebačkom tisku i na radiju ocjenjuje dramske premijere u "Hrvatskom narodnog kazalištu", "Gavelli", "Komediji" itd. Bio si i marljiv pratilac Dubrovačkih ljetnih igara, pa bogatog dramskog amaterizma na festivalima. Radni vijek završio si 1983. u Grafičkom zavodu Hrvatske kao jedan od urednika. Zbog čega nisi objavio ni jedan izbor iz svojih gotovo 1500 kazališnih kritika?

Priznajem, bio sam nemaran da svoje kritičke uradke izabarem u dvije, tri knjige. Većina tih mojih radova nalazi se u novinskim izrescima u arhivu Instituta za književnost i teatrologiju HAZU.

Reci mi, kako si s kazališne kritike, koja je kratkog daha, prešao na esejistiku, na pisanje iscrpnih, opsežnih ogleda iz hrvatske i bosanske književnosti od starih Dubrovčana do suvremenih autora i tema?

U tijeku desetljeća pisanja kazališnih kritika javljao sam se i s ponekim esejističkim tekstom u časopisima i u noćnim terminima Trećeg programa Radio-Zagreba. Sustavnije sam pisao esejistiku od 1970. do 1995. kada sam bio jedan od stalnih sudionika simpozija Dani hvarskog kazališta, koji se svakog proljeća održavao u Hvaru. U tome je poticajnu ulogu imao akademik Rafo Bogišić, moj bliski kolega za vrijeme studija na Filozofskom fakultetu. On je bio predsjednik odbora tog simpozija. Kada sam postao umirovljenik, jednogodišnja obveza pisanja referata za taj simpozij davala mi je lijep sadržaj esejističkog posla. Tako je nastalo dvadesetak dužih tekstova od kojih sam u knjizi eseja "Prožimanja" uvrstio pretežno one što ilustriraju povijesno prožimanje hrvatske i bošnjačke kulture i umjetnosti, kao što su prilozi o stvaranju Ahmeda Muradbegovića i Rasima Filipovića, i franjevačkih književnika i prosvjetitelja u Bosni Ivana Franje Jukića i fra Grge Martića. Tako je nastalo dvadesetak tekstova od kojih sam za knjigu odabrao najzanimljivije.

U tijeku desetljeća pisanja kazališnih kritika javljao sam se i s ponekim esejističkim tekstom u časopisima i u noćnim terminima Trećeg programa Radio-Zagreba. Sustavnije sam pisao esejistiku od 1970. do 1995. kada sam bio jedan od stalnih sudionika simpozija Dani hvarskog kazališta, koji se svakog proljeća održavao u Hvaru.

U tebi, ahbabu Nasko Frndiću, ima jedna podvojenost. S jedne strane si dio hrvatskog književnog korpusa, a s druge nagnućima i tematikom, posebno u knjizi "Dvije drame iz prošlosti Bosne", pripadaš bosanskoj kulturi. Kako prevladavaš te različite kulturne silnice u sebi?

To mi je najveći emotivni problem. S njim živim od svog dolaska u Zagreb već 62 godine. Kroz ta duga desetljeća sebe sam smirivao time da je književnost opće dobro svih naroda. Međutim, u svakom čovjeku postoji duboka ukorijenjenost u zavičajnu, u domovinsku sudbinu zemlje i ljudi koji su mu pretci. Govorna pa i običajna prepoznatljivost veže sve Bošnjake pripadnošću istim baštinskim korijenima. I mene je ovdje u Hrvatskoj često zatekla u subjektivnoj naklonosti bošnjačkim temama i autorima. Iako sam lirskim izrazom hrvatski pjesnik, po senzibilitetu sam Bošnjak. Takva suzvučja sam tražio i nalazio i u priloženim tekstovima.

Bilo bi dobro navesti još koji primjer.

Pa evo, tumačenje starog dubrovačkog pjesnika Stiepe Gimana Gjorgjića (Đurđevića). Njegov spjev "Derviš" iz sedamnaestoga stoljeća tumačim kao sretan spoj starog hrvatskog i starog bošnjačkog pjesničkoga govora. To je lijep i bogat dokaz suživota stare dubrovačke trubadurske poezije i bošnjačke "alhamiado" ljubavne versifikacije.

U tom eseju iznosim tezu da je ovaj stari dubrovački pjesnik s dvostrukim prezimenom u Dubrovniku sigurno upoznao nekog bošnjačkog lutalačkog pjesnika, koji je uz tamburu pjevao vesele bosanske ljubavne pjesme i tom se prigodom zaljubio se u mladu i lijepu Dubrovčanku. Iz nekog susreta i poznanstva Đurđević je smislio fabulu svog spjeva "Derviš". Sjećam se da je moje izlaganje na simpoziju u Hvaru pobudilo dobru pozornost sudionika, i uskoro, taj moj esej, emitiran je na Trećem programu hrvatskoga radija.

Zanimljiv je tvoj esej o Ivanu Česmičkom, hrvatskom pjesniku latinistu iz petnaestoga stoljeća. Što te je privuklo da se baš tog razdoblja prihvatiš?

Ivan Česmički je na latinskom jeziku ispjevao jedan antiratni spjev pod naslovom "De se aegrotante in castris" to jest "Bolovanje u taboru" u prijevodu bosanskog pjesnika Nikole Šopa, rođenog 1904. u Jajcu. Još jedan podatak u ovoj pjesmi vezan je za Bosnu: radnja spjeva događa se u bosanskom podneblju. Tu se pjesnik bavi kršćanskom vojskom koja se našla u ratnom sukobu s turskim askerima na bosanskom teritoriju. To je vrijeme oko polovine petnaestoga stoljeća, kada isturene vojne formacije kršćanskoga Zapada pokušavaju ustaviti tursku invaziju. Česmički u spjevu jadikuje u prvome licu kako se na bosanskom bojištu razbolio, i zapao u neželjene nevolje, a mogao je sve izbjeći i uživati u lirskim ljepotama slavonske arkadije, u miru. Ne samo sadržajem, ovaj spjev Ivana Česmičkog vrijedan je i visokopoetskim izrazom prevoditelja Nikole Šopa.

Prisjećam se kako sam i ja 1993. čekao u dugom repu u prekosavskoj velesajamskoj hali s molbom za hrvatsko državljanstvo, i nije mi bilo ugodno. Ali izdržao sam i Hrvatsku doživljavam svojom drugom domovinom, u kojoj sam ostvario svoje kreativne godine, napisao knjige i stekao dragocjena poznanstva i prijateljstva.

Ima ovdje jedan tvoj esej koji se bavi tropima i figurama u hrvatskom pučkom stvaralaštvu pod naslovom "Metafore i dvosmislice u narodnoj drami". Što te je potaklo na tu temu?

Takva je bila zajednička tematika simpozija Dana hvarskog kazališta 1984. godine. Tu se govorilo o raznim oblicima stila i sadržaja hrvatskih narodnih drama, te pjesama i priča s dramskim nabojem. Na tom simpoziju u svoj referat uvrstio sam i poneki primjer iz muslimanske dramske baštine, proze i poezije. Citirao sam fragmente iz pjesme "Svađa zbog jagluka" koja je temom podudarna sa Shakespeareovom tragedijom "Otelo".

U bošnjačkoj pjesmi nema umorstva, jer se krivnja muža, u čijem se džepu našao ženski mirišljavi rubac-jagluk, rješava tako da mu ga je ko bajagi sestra, a ne ljubavnica dala. U Shakespearea je optužena Otelova žena Desdemona, jer se njen rubac, koji je bio poklon od muža našao u džepu lijepog kapetana Cassija.

Zbog čega si tako opširno pisao o hrvatskom dramatičaru s početka dvadesetog stoljeća Josipu Kosoru?

Povjesničar književnosti Dubravko Jelčić je sedamdesetih godina prošlog stoljeća svojom doktorskom radnjom, u opsežnoj knjizi, dokazao da je Kosor bio dramatičar svjetskoga glasa, i da je nepravedno zapostavljen u svojoj domovini i to iz čistog kolegijalnog jala, jer je prvo stekao popularnost i slavu u Austriji i Njemačkoj gdje su 1911. jedna za drugom izvedene dvije zapažene premijere njegove drame "Požar strasti", pa je tako reći preko noći postao europski dramatičar. Tih godina Kosora su europski književnici predložili za Nobelovu nagradu. Jedan od predlagača bio je Romain Rolland.

Kad se Kosor iza tih uspjeha vratio u Zagreb, primljen je hladno, i takav odnos prema snažnom i prodornom Kosoru dramatičaru ekspresionističkog izraza, ostao je trajno, o čemu je dr. Jelčić opširno pisao.

Koji je bitni razlog takvog stava prema Kosoru bio u Zagrebu?

Odbojnost prema Kosorovu žestokom ekspresionizmu (desetak godina prije Krleže), a taj književni izraz snažnih karaktera i dramskih sukoba, potekao iz Njemačke nije odgovarao većini dramskih pisaca i kritičara u Hrvatskoj, koji su i Krležu primali s velikim otporom.

Vidim da si posvetio pažnju Kosorovoj drami "Hadži Ibrahim aga". Kako se dogodilo da je Kosora zainteresirala jedna bosanska tema?

On je u svojoj mladosti prije odlaska u Njemačku, radio pet godina kao sudski pisar u Tuzli. Tako je upoznao galeriju zanimljivih bosanskih likova, o kojima je napisao više proznih tekstova, ali je drama "Hadži Ibrahim aga" glavno što je ostalo iza tog Kosorova boravka u Bosni.

Tko je bio taj Kosorov Hadži Ibrahim Aga?

Za vrijeme austro-ugarske vlasti u Bosni (1878.-1918.) u Tuzli je postojala vrlo jaka ciganska zajednica islamske vjere, i njihov najugledniji čovjek bio je trgovac Hadži Ibrahim aga. Imao je velik dućan i najveću kuću u Ciganskoj mahali. Tako je bio bogat da je mogao rasipno izdržavati deset žena u svome haremu. Ali oko mu je zapelo za četrnaestogodišnju tek propupalu cigansku ljepoticu Aišu, i da bi je za svoj harem osigurao kad za koju godinu sasvim dozrije, Hadži Ibrahim Aga je Aišine roditelje obasipao poželjnim darovima. Ali na Ajišu u to vrijeme baci oko i mlad salepdžija i sladoledar Omer. I eto ti sadržaja za dramu snažnih strasti i sukoba pohotne starosti i jarosne momačke krvi.

U svakom čovjeku postoji duboka ukorijenjenost u zavičajnu, u domovinsku sudbinu zemlje i ljudi koji su mu pretci. Govorna pa i običajna prepoznatljivost veže sve Bošnjake pripadnošću istim baštinskim korijenima. I mene je ovdje u Hrvatskoj često zatekla u subjektivnoj naklonosti bošnjačkim temama i autorima. Iako sam lirskim izrazom hrvatski pjesnik, po senzibilitetu sam Bošnjak. Takva suzvučja sam tražio i nalazio i u priloženim tekstovima.

I na kraju, kakav bi sintetičan rezime dao svojoj knjizi eseja?

U tim tekstovima težio sam izreći neka opća, a i neka osobna mišljenja o biranim kulturnim događajima, temama i autorima hrvatske i bosanske kulturne prošlosti. U knjizi ima i proučavanja baštine narodnoga stvaralaštva i Hrvata i Bošnjaka. Bez dobrog poznavanja tog blaga ne može se meritorno ocjenjivati ni suvremena književnost, poezija i proza, današnjih, sve atraktivnijih pisaca i Bosne i Hrvatske.

Posvetio si pažnju i bosanskim poslovicama ?

Bosanskim poslovicama bavio sam se i u svojoj knjizi "Narodni humor i mudrost Muslimana" (Zagreb, 1972.). To blago leži zatureno u starim bošnjačkim knjigama i "Beharima" od vremena glavnog urednika Savfet-bega Bašagića. Svojoj knjizi "Bosanske poslovice", (naklada "Genezis", Zagreb, 2004.) dodao sam i sažete komentare koji su, čini mi se, potrebni današnjem čitatelju.

I što je važno, vratio sam u ovaj zbir čiste bošnjačke izreke što ih je u svoje vrijeme Vuk Stefanović Karadžić objavio kao srpsko narodno blago. Bolje ikad nego nikad.

Spjev "DERVIŠ" Stiepe Đurđevića

Piše: **Nasko Frndić**

Legenda o nastanku "Derviša" vezana je za jedan autorov boravak u zatvoru. Na izlasku iz tamnice, u dubrovačkom Kneževu dvoru, bradatog zatvorenika ugledala je kneževa kćerka pa iznenađena neobičnim susretom, uskliknula: "Gle kakav je, kao neki derviš!" Stijepo Đurđević čuo je taj ženski usklik, okrenuo se, ugledao prekrasnu djevojku i na prvi pogled se zaljubio. Odlučio je svoje osjećaje prenijeti u srce i misao pravog derviša.

U hrvatskoj baroknoj poeziji XVII. stoljeća lirsko-dramski spjev "Derviš" Stiepe Đurđevića jezičnom osebujnošću i sadržajnim izazovima usamljeno je književno ostvarenje. Ovaj dubrovački pjesnik nadahnuto je posegnuo u susjedni bošnjački jezični idiom, a s nakanom izraziti sasvim dubrovački lirski i dramski sadržaj, čak, štaviše, odabranoj temi dati jaku parodijsku intonaciju, s mjerom kolebajući između uživljavanja u ljubavne zanose svoga junaka i distanciranja od njegovih pretjeranih, namjerno kićenih ljubavnih epiteta, na taj način iskazujući pripadnost i kritički odnos prema lirskom petrarkističkom naslijeđu dubrovačkih pjesnika XV. i XVI. stoljeća.

Da je u XVII. stoljeću i kasnije bio "Derviš" poznat i prihvaćen među čitalačkom elitom, dokaz je i legenda koja je zapisana o nastanku ovog spjeva. Ta je legenda vezana za burnu biografiju Stijepa Đurđevića. Mihovil Kombol kaže, da je Đurđević "...bio u mladosti jedan od onih vlasteličića kojima mač nije služio samo za ukras, kako se vidi iz zapisnika dubrovačkih sudova. Dva puta u kratko vrijeme dopada tamnice zbog izgreda, a jednom je čak osumnjičen i radi ubojstva..." Doskora je upleten u akciju vojvode od Savoje iz Mantove oko podizanja ustanka protiv Turaka na Balkanu, i dubrovačka ga vlada, znajući opasnost takva pothvata, kažnjava "četirigodišnjim progonstvom", navodi Kombol u svojoj "Povijesti hrvatske književnosti do preporoda" (Matica Hrvatska, Zagreb, 1945.).

A legenda o nastanku "Derviša" vezana je za jedan autorov boravak u zatvoru. Na izlasku iz tamnice, u dubrovačkom Kneževu dvoru, bradatog zatvorenika ugledala je kneževa kćerka pa iznenađena neobičnim susretom, uskliknula: "Gle kakav je, kao neki derviš!" Stijepo Đurđević čuo je taj ženski usklik, okrenuo se, ugledao prekrasnu djevojku i na prvi pogled se zaljubio. Odlučio je svoje osjećaje prenijeti u srce i misao pravog derviša.

Tako ovu legendu navodi dr. Rafo Bogišić u svom "Zborniku stihova XVII. stoljeća" (Pet stoljeća hrvatske književnosti, Matica Hrvatska i ZORA, Zagreb, 1967.). Taj susret između zatvorenika Đurđevića i kneževe kćerke zaista se mogao dogoditi u Kneževu dvoru, u čijem sjeveroistočnom kutu prostranog atrija i danas se nalaze vrata od nekadašnje tamnice. A kneževa ljepotica mogla je silaziti niz kamene skaline iz gornjih kneževih soba, i pogled s tih skalina usmjeren je ravno prema vratima nekadašnjeg zatvora. Eto, već sama ova legenda nosi izražajnu dramsku sliku, koja bi se mogla autentično dočarati, ako bi nekom kazališnom redatelju bilo ponuđeno scenski oživotvoriti Đurđevićeva "Derviša".

Međutim, nisu dramske vrijednosti primarne u ovom spjevu, nego su to njegove pjesničke posebnosti. U "Dervišu" je sadržana stvaralačka dvojnost Naime, pjesnik je očito bio iskreno zaljubljen u svoju odabranicu, i to je u spjevu iskazao svom puninom ljubavnog zanosa. Pa ipak je njegov pjesnički govor dvoznačan, jer u isto vrijeme uzdiže privlačnu ljepoticu, sve njene fizičke pa i duhovne čari, ali se na usta derviša i ruga njenoj krutoj naravi, koja šutnjom prima ljubavno udvaranje, a ponašanjem odbija da se ljubavna igra završi fizičkim kontaktom i ljubavnim užitkom. To je svakako i bio razlog zbog kojeg je Đurđević svoj ljubavni pjesnički zanos posudio jednom dolutalom bošnjačkom dervišu.

Već svojom prvom strofom u šest osmeraca autor iskazuje baroknu razvedenost svog pjesničkog govora: *"Ja sam Dedo ašik derviš / ki ti izranjen padam prid dvor; / izid', džanum, da me vidiš / i da čuješ moj razgovor / je li sladak, a, što veliš? / ja sam Dedo smamljen derviš!"* Evo, prvim stihom je predstavio neobičnog momka – svog dvojnika u čijem se liku skriva pjesnik, koji već u drugom stihu priznaje osobnu zaljubljenost *"ki ti izranjen padam prid dvor"*, a onda opet bježi u posuđeni lik i govor derviša: *"izid', džanum (dušo), da me vidiš"*. U trećem i četvrtom stihu javlja se parodija, ismijavanje petrarkizma: *"i da čuješ moj razgovor / je li sladak, a, što veliš?"*. Šesti stih je barokno variranje prvog stiha: *"Ja sam Dedo smamljen derviš!"*

Prvom je strofom autor sažeo suštinu čitava spjeva, koji se odlikuje prije svega originalnom kombinacijom dvaju govora – pjesničkog dubrovačkoga i aljamiado-bošnjačko-muslimanskog, što je ilustrativno za prvu polovicu XVII. stoljeća, kada je Dubrovnik održavao bogate trgovačke i respektabilne diplomatske odnose s turskim carstvom na konavoskim granicama. Đurđevićev "Derviš" plod je tolerantnog onodobnog prožimanja dviju kultura, koje su i na planu religije imale u samom Dubrovniku jedan spomenik suživota, a to je bila u starom gradu muslimanska bogomolja – džamija, koja je postojala sve do potresa 1667., namijenjena musafirima-putnicima muslimanima koji su dolazili u Dubrovnik trgovačkim poslovima, a ti su dodiri imali i svoje kulturološke reflekse. Tako se Stijepo Đurđević u samom Dubrovniku mogao upoznati i oduševiti bošnjačkim muslimanskim oblikom ašik-poezije, a koju je tako skladno stopio s dubrovačkom lirikom u jedinstvo pjesničkog govora u svome "Dervišu". Upravo u tom XVII. stoljeću na tlu Bosne i Hercegovine bila je u punom cvatu muslimanska aljamiado-poezija, čiji sedmerci i osmerci nose iste pjesničke naboje barokne kićenosti, pjesničkih ukrasa, među ostalim i ponavljanjem udarnih stihova, koji su nosili poruku i vjersko-moralističku pouku.

Ne možemo zbog "Derviša" Đurđeviću pripisati sklonost Turcima, zbog kojih je 1612. kažnjen četvorogodišnjim progonstvom, "...jer je pomogao bratu Jakovu i prijatelju Jakovu Ristiću, protuturskim zavjerenicima, a talijanskim pouzdanicima, da pobjegnu iz zatvora" (R. Bogišić, "Zbornik stihova XVII. stoljeća", str. 83). Iako je autor odabrao jedan bizaran bosanski lik, bradatog pripadnika islamskog derviškog reda, za svog pjesničkog udvaračkog portparola, nije mu oduzeo ništa od njegove autentičnosti, a dodao mu je svoj meditativan i kritički način mišljenja i tumačenja osjećaja, doživljaja, duhovnog i fizičkog shvaćanja svijeta i odnosa među pojavnostima. Tako je već u drugoj strofi Đurđevićev derviš kićeno ironičan i pjesnički elokventan: *"Od repate ljepša s' zvizde* (bosanska ikavica, pr. N. F.) / *i od sunca i od zore, / punija si dike / gizde / negli čičak posred gore, / a sva u licu ružom captiš / ja sam Dedo smamljen derviš!"*

Pjesnik apozicijama zvijezda, sunce i zora patetično uzdiže ljepoticu u nebesa, a onda je ironijom spušta na priprostu čičkovitu zemlju usporedbom, da je punija *"dike i gizde / negli čičak posred gore"*. U finalu iste strofe pjesnik odaje ipak svoju zaljubljenost: *"a sva u licu ružom captiš / ja sam Dedo smamljen derviš!"* Tom jezičnom i sadržajnom akrobatikom prožet je čitav spjev, kao dopadljiva barokna igrarija, kojom je prekrivena bol zaljubljenog neutješenog udvarača. Autor jasno kaže, da ga njegova privlačna odabranica ne prihvaća: *"moje od mene srce baška / bez milosti svakčas držiš / uvrijeđen sam Dedo derviš"*. *Zbog odbijanja zaljubljeni stradava: "nu đuzeluk (ljepota) tvoj me kolje / i veoma jadno prli, /.../ zlovoljan sam Dedo derviš!"*

Neki su književni povjesničari Đurđevićeva "Derviša" svrstali u žanr specifičnog ljubavnog romana (Bogišić), a neki tom spjevu pripisuju dramske osebujnosti. Svakako, ima romaneskne poetičnosti u "Dervišu", a ima i dramskog nijansiranja i suprotstavljanja, pa i obrtanja raspoloženja više samog derviša nego njegove drage, koja ostaje nijema i hladna, ali nije odsutna, nego naprotiv, njena je šutnja znakovita, vrlo prisutna i upravo dramatična, jer je u njoj sadržano iščekivanje – da li će onaj koji se u ljepoticu zagledao, pružiti joj riječima i djelima ono što ona smatra dovoljnim, da bi uzvratila na njegovo udvaranje. Đurđevićev "Derviš" je zapravo beckettovska monodrama s dva lica, od kojih jedno šuti, a drugo govori cijepajući svoje biće na dva antagonistička dijela, nuđajući ljubav i poništavajući je, izazivajući dramu i stradajući u njoj. Ljubavni solilokvij naslovnog junaka pršti emocijama i pjesničkom smjelošću racionalnih usporedaba. Autor je "Derviša" dobro natopio eterom produhovljene parodije, da bi se distancirao od petrarkističke jednolične opijenosti ljubavnim uznesenjem. Ironija kojom Đurđevićev derviš svoju dragu uspoređuje s nakićenim čičkom, prizemljuje ovaj spjev, dajući mu vrijednost višeznačnog pjesničkog ostvarenja.

Ne možemo zbog "Derviša" Đurđeviću pripisati sklonost Turcima, zbog kojih je 1612. kažnjen četvorogodišnjim progonstvom, "...jer je pomogao bratu Jakovu i prijatelju Jakovu Ristiću, protuturskim zavjerenicima, a talijanskim pouzdanicima, da pobjegnu iz zatvora" (R. Bogišić, "Zbornik stihova XVII. stoljeća", str. 83). Iako je autor odabrao jedan bizaran bosanski lik, bradatog pripadnika islamskog derviškog reda, za svog pjesničkog udvaračkog portparola, nije mu oduzeo ništa od njegove autentičnosti, a dodao mu je svoj meditativan i kritički način mišljenja i tumačenja osjećaja, doživljaja, duhovnog i fizičkog shvaćanja svijeta i odnosa među pojavnostima.

Uživljujući se u psihologiju odbijenog smiješnog udvarača, Đurđević budi u svom dvojniku spoznaju da je to sve šala: *"Što se tužnim Dedom šališ, / slatka moja haramzado"*. U Škaljićevom rječniku turcizama značenje riječi haramzada pod jedan je kopile, vanbračno dijete, a pod dva harambaša, gorska haramija. I jedno i drugo značenje je diskreditantno za čarobnu vilu, kojoj se autor obraća u liku derviša, iako bi se to mjesto moglo shvatiti kako pjesnik iz milja atribuira svoju dragu zločestim epitetima. U slijedećoj strofi autor svoje usporedbe draži ljepotice spušta na razinu kulinarskih pučkih užitaka: *"Od pilava draža s' meni / i od masla i od meda"*. A zatim artističkim uznesenjem iz prizemnih asocijacija Đurđević diže odabranicu u nebeske visine: *"Ti si rajski melek (anđeo) lijepi / koji sletje zgara s nebi, / ki me opoji i zaslijepi / da već ne znam ništa o sebi"*.

Takvim oscilacijama između zemlje i neba, uzdizanjem i prizemljenjem svoje vile, Đurđević stvara dinamiku

pjesničkog jezika i sadržaja u spjevu "Derviš". Ako se ljepotica ne oglašava riječima, ona ipak daje znake svoga prisustva očima: *"tvojijem slatkijem kad pogledom / pečaona (žalosna) me oporaviš / ja sam Dedo trudan derviš!"* Zatim u nekoliko osmeračkih sekstina Đurđević otkriva neutaženu čežnju svog junaka za djevojkom, koja udvarača pomiluje pogledom, ali ništa dalje ne dopušta, iako vidi kako on pati nastrijeljen ljubavlju: *"zlatnom strijelom... džiger sveđ moj raniš"*. Derviš upravo vapi za dodirom: *"Pomiluj me radi Boga, / o gizdava, o pridraga / haramijo srca moga". Kad drugog izlaza nema, derviš poseže za svojim čarolijama: "Hamajliju (amulet, talisman) već ću nosit, / kom ću tebe moć usilit, / kad ti ljubav dođem prosit".*

Iako pokušava različitim načinima pridobiti ljepoticu, derviš zna tko je i kakav je, fizički zapušten i traljavo odjeven, te se opravdava pred djevojkom: *"Zbabljen, zgrbljen nu ako sam / ne imam vele ja godišta / moju mlados poharo sam / ne hajući za me ništa". Ali još je u njemu ostala snaga: "ali u meni nu vidjet ćeš / veću snagu neg u lava, / k tebi ako me ti pripustiš / jakostan sam Dedo derviš!"* Nije Đurđevićev derviš pjesnički brbljivac i ljubavna neznalica, jer je već imao muških iskustava. Njega je *"... sveđ ljubila / đuzel Mare iz Cernice"*, a to mu je, misli derviš, smetnja uspjehu kod ohole Dubrovčanke: *"zacijeć česa na me mrziš? / ja sam Dedo gizdav derviš!"* Na tom mjestu iz njega bukne otpor i ponos njegova plemenitog podrijetla: *"Nijesam čoban ni kopile, / jok, ja nijesam kiridžija, / od kadune (ugledne gospođe) ja sam vile / s kom me rodi čelebija (otmjen gospodin); / da čemu me već ne grliš? / plemenit sam Dedo derviš!"*

Đurđevićev neposredni utjecaj sadržajem "Derviša" prepoznajemo u satiričnoj "Pjesni godišnicam od ulice" Antuna Gledjevića, koji se rodio 24 godine nakon Đurđevićeve smrti. U navedenoj Gledjevićevoj pjesmi kao da nalazimo Đurđevićevu pučanku iz Hercegovine – đuzel Maru iz Cernice, koja je ljubila derviša. Kod Gledjevića

S dubrovačkim "godišnicama" (sluškinjama) lakše se izlazilo na kraj nego s gosparskim kćerima, pa je Đurđevićev derviš na pravim mukama. Tražeći načina kako se približiti ljepotici, bio se odlučio: "vala ću ti dar darovat / ki podoban jes za paše". Ali Dedo nema zlata ni dragulja, koji bi impresionirali uznositu Dubrovkinju. On je muslimanski derviški redovnik, te u osobnoj neimaštini može ljubljenoj ženi ponuditi: "me tekije lijepu zgradu / i oko nje sve livadu, / svoj teferič da tuj staviš / dobrostiv sam Dedo derviš!"

ljubavno udvaranje između Bošnjaka muslimana i Dubrovčanke otišlo je nešto dalje, a to doznajemo nakon uvodnih stihova: *"Babka u bijeloj pocjelici / vodi kolo po ulici. / U tom kolu Anka bosa / i š njom Kate kukonosa /.../ Lucija se bani i kreće / i nogami uz gunj meće, / a prknjača pro-Tomaša / s Prijekog ih gleda i sluša. / Kolovođa dočim gazi, / padoše joj puni spazi: / uzeše se njom rugati, / ona im roge omicati / veleći im" (i sad dolazi detalj koji podsjeća na "Derviša"): "Ja sam vila / scijenjena od svih vazda bila; / mene hodža jes dvorio / i za ljubu svu prosio".*

S dubrovačkim "godišnicama" (sluškinjama) lakše se izlazilo na kraj nego s gosparskim kćerima, pa je Đurđevićev derviš na pravim mukama. Tražeći načina kako se približiti ljepotici, bio se odlučio: *"vala ću ti dar darovat / ki podoban jes za paše"*. Ali Dedo nema zlata ni dragulja, koji bi impresionirali uznositu Dubrovkinju. On je muslimanski derviški redovnik, te u osobnoj neimaštini može ljubljenoj ženi ponuditi: *"me tekije lijepu zgradu / i oko nje sve livadu, / svoj teferič da tuj staviš / dobrostiv sam Dedo derviš!"* I to je samo šaljiva domislica zaljubljena, neutješena udvarača, jer tekija, derviška zgrada, u kojoj se obavljaju obredi, javno je dobro ili po islamu vakufski, to jest zakladni, zavjetni neotuđivi imetak. Tih je tekija bilo najviše u Sarajevu, ali i po drugim mjestima Bosne i Hercegovine. Derviši su bili svrstani u nekoliko redova ili derviških tarika. Razlikovali su se po načinu vršenja pobožnosti u specijalnim obredima. Prvi derviški red Kaderije ili Kadirije osnovan je u Maloj Aziji u XII. stoljeću, za vladavine ujedinitelja turskih plemena Seldžuka. U Sarajevu je bila poznata tekija reda Halvetija, koja je imala i svoj hanikah, to jest internat ili konvikt za derviše u sastavu vakufskih dobara Gazi Husrevbegove, u Sarajevu najveće džamije. Drugi poznatiji sarajevski derviški red bili su Mevlevije, čija je tekija bila malo izvan centra – na Bentbaši uz rijeku Miljacku. Poznat derviški red izvan Sarajeva bili su Nakšibendije, koji su imali svoje tekije u Travniku, Visokom i na Oglavku.

Sarajevski ljetopisac Mula Mustafa Ševki Bašeskija ostavio je zapise o mnogim uglednicima od sredine XVIII. do početka XIX. stoljeća, a među njima ima i derviša. Evo, kako je opisao jednoga: "Zvao se Kuranija (Kurani), čiji je pjesnički pseudonim (bio) Mejli, kosati derviš u ćulahu (bijela kapica slična albanskoj) od ugledne porodice, učen i obrazovan, odličan pjesnik – piše Bašeskija – tako da mu ravnog nije bilo u čitavoj Bosni... Bješe neženja, bijele brade, pametan, bistra pamćenja, odgojen i učen. Bio je i slikar. Konačno, iako bijaše dobar poznavalac arapske gramatike i sintakse, nije se isticao kao poznavalac arapskog jezika. Krasno je pisao pismo talik." Nisu svi derviši bili vjerski intelektualci. Među njima je bilo i običnih građana. Evo, kako je Bašeskija jednog takvog opisao: "Hadži Ahmed Prešljo, trgovac duhanom, poludio od pića. Nakon ozdravljenja stupio je u derviški red; obuče hrku (topli gornji haljetak), ćulah, zanemari ovaj svijet i postade pravi derviš. Redovno je obavljao namaz (molitvu s klanjanjem), dobar čovjek, ostario je i umro." I još jedan Bašeskijin suvremenik, bliskog nam zanimanja: "Hadži Salih, knjigovezac,

koji u svom zanatu bijaše pravi majstor... Bio je... potpuni sofija (mistik), ljubitelj derviša i bogougodnika, a i sam je bio bogougodnik. Nosio je na glavi čatal-turban... Iako nije bio učen, ipak se vladao po nauci. Imao je nježan glas i govor." (Svi citati iz Bašeskije, prema prijevodu s turskog Mehmeda Mujezinovića u knjizi Mula Mustafa Ševki Bašeskija: Ljetopis (1746.-1804.), Sarajevo, 1968.

Uvjerljivost Đurđevićevih slika i živo dočarana psihologija bošnjačkog Dede derviša s izvornim jezičnim i etničkim kompendijem asocijacija nudi nam pretpostavku, da nije samo legenda o autorovu susretu s ljepoticom u Kneževu dvoru bila dovoljnom kao poticaj za ovaj spjev, nego je vjerojatno u nastanku "Derviša" bio i jedan impresivan pokušaj ljubavnog zbližavanja lijepe Dubrovkinje i muslimanskog, možda bradatog derviša ili nekog pjesnički nadahnutog putnika namjernika, koji je Đurđeviću bio dobro došao za bizarnu fabulu i za njenu parodijsku interpretaciju. Jer, Đurđevićev derviš je toliko samosvojan i autentičan, da se vidi kako neposredno rastvara svoju bošnjačku dušu, natopljenu aljamiado pjesničkom poetikom, u kojoj je vrlo izražajno ašikovanje – ljubavno udvaranje. A riječ ašik – ljubavnik, u varijantama ašiklija i ašikluk bile su u ta stara vremena prešle iz poezije u život dotle, da se u Sarajevu jedna mahala (kvart) i danas zove Ašikovac.

Đurđević svoj spjev počinje pravim aljamiadskim ašiklijskim osmercem: *"Ja sam Dedo ašik derviš"*, koji ne žali svojoj dragoj dati *"kožu kaplan-posta"*, tj. tigrovu kožu *"kom se rese sve delije, / da njom pendžer svoj uresiš"*. Da pridobije naklonost Dubrovkinje, derviš će joj dati još jednu intimnu

dragocjenost: *"Tikvica ti na dar ova / majstorije puna svake, / koju mi hodža moj darova i još na bradi ne imah dlake"*. Dervišima su bile bliske čarolije, pa je mogla tikvica koju spominje derviš biti neka vrsta bosanske čarobne lampe, ili jednostavno to je bila urešena posuda za jelo, jer u slijedećoj strofi derviš nastavlja: *"Još kašiku imam i štap / i to ću ti darovati! / benum džanum (dušo moja) činmo hesap"* (trgujemo).
Ali sve mu je *"zain oldi"* – uzalud, jer *"na plač moj gluha stojiš"* i na pozive *"Djel (dođi) na čardak"* i *"ukaži mi se da me utješiš"* nema odaziva. Derviš ako drugo ne pomaže, nudi i viteško rješenje: *"čik mejdane"* (izađi na dvoboj) i *"đure šelum"* (pohrvimo se). Groteskna dramatika dalje raste jer derviš, koji se osjeća *"zatočenik"*, *"uhiljen"* (ojađen), *"ucviljen"*, pripravan je i na samouništenje: *"Mnokrat uzmem britvu u ruku / ter izrežem vas sam sebe"*. To fizičko ranjavanje bilo je dio vjerskog rituala derviša u Bosni. Oni su prema predaji koja postoji u narodu, zabadali sebi duge tanke igle kroz oba obraza, da nije potekla kap krvi, i time su impresionirali puk i pridobivali nove sljedbenike. Ovaj Đurđevićev derviš, iako "jarali oldum" (izranjavan) po tijelu, osjeća da su brojnije one rane u srcu, pa predbacuje svojoj dragoj: *"a ti nečme da ozdraviš / ja sam Dedo bolan derviš!"*

Važnija od korištenja bošnjačkog jezika je činjenica, da Đurđević kreativnim pjesničkim osjećajem i doživljajem stapa dva srodna govorna idioma i ostvaruje spjev trajne vrijednosti, koji i danas zrači značenjem i smislom produbljene sklonosti i prožetosti hrvatskoga katoličkoga i bošnjačkog muslimanskog naroda, a koje su bile prednosti Đurđeviću u XVII. stoljeću, da svoje pjesničke emocije povjeri muslimanskom bradatom redovniku.

Zatim se derviš još dublje spušta u fizičko i ljubavno stradanje, prijeteći: *"...u krvi vas podušen / kad se smrtno ja izrežem / u pokrovcu ter poružen / kukajući ti prid dvor ležem"*, s nakanom izazvati pozornost prolaznika: *"/ zavikam medet (milost), a oni (dakle, publika spontanog teatra na otvorenom prostoru) u gorku me videć vaju, / proplaču se nada mnome / i paka me upitaju: / Čemu taj plač, Dedo, tužiš? / ja sam Dedo nebog derviš"*. Tu se pretapa dubinski osjećaj tragičnog stanja jednostrane zaljubljenosti i monodramsko glumljenje, to jest derviševo uživljavanje u takvo osjećanje i razmišljanje, pri kojem spominje i huktanje (*"hukajući ti pri dvor ležem"*), a to je također dio poznatog rituala bosanskih derviša, koji su zborno u svojim tekijama, sjedeći na tepisima s podvijenim nogama, satima do omamljenja huktali, trzajući glavom na desnu pa na lijevu stranu, uz dramatičan zborni ritam "hu-hu-hu-hu!" I kad su došli do određenog stupnja transa, nastavljali su ostali ekstatični derviški ritual.

Očito je i ovaj Đurđevićev derviš stupnjevao svoje ljubavno iskazivanje, od verbalnog individualnog do animacije zajedničkog zbornog angažiranja, jer oni koji su do malo prije bili neutralni, sada pitaju derviša: *"Čemu taj plač, Dedo, tužiš"*, a on, da ih glumački pridobije, da ih opčini svojom sudbinom, odgovara: *"...roneć suze / eto Dedo veće gine, i eto ahar (konjušnicu) za stan uze / a čul (kostrijet) za haljine"*. Da još jače svoje gledatelje veže uza se, derviš bešćutnoj ljepotici prinosi najčudniji ljubavni dar, verbalnu žrtvu u krvi: *"Ne, zvjerinja od nijednoga / neg ti malo kurban tvorim / od pečena srca moga / ki u plamenu svakčas gorim / er pogledom sveđ me prljiš / izgorjen sam Dedo derviš!"* U vođenju kroz različita psihička stanja, spustivši se do dna naturalističke slikovitosti svog derviša, Đurđević kao pjesnički vitalni artist zatim uspravlja svog junaka-glumca od kurbanske žrtve vlastitog srca do pjevača sa čengijom (neka vrsta harfe) u rukama. Dakle, sve je igra i gluma, monodramsko sugestivno zazivanje, da bi se ganula duša i omekšalo srce tvrde ljepotice: *"Pod čengiju beit (stih) tužan / kliknem mnokrat... tvoj sam suzanj"*. Derviš ovdje i Alaha upliće u svoju tužaljku: *"Alahise verse (za ljubav Božju).../.../ o gizdava ma sultano! / vrijeme da tvoj gnjev utažiš / pogubljen sam Dedo derviš!"*

Koliko god sadržaj spjeva kazuje svu pjesničku slojevitost autorova doživljaja svijeta, u "Dervišu" Đurđevićev jezik je posebno bogatstvo, sastavljeno od dvaju živućih pjesničkih izvora – hrvatskog dubrovačkog i muslimanskog bošnjačkog govora u pjesnički plodnom XVII. stoljeću. Dok u Dubrovniku cvjeta barokna kićenost i parodijska duhovitost, dotle u bosanskim gradovima, u derviškim tekijama, na muslimanskim teferičima i sijelima, te u noćnim momačkim i djevojačkim stihovanim razgovorima cvjeta aljamiado-poezija, protkana romantikom sevdaha, i bogobojaznim poukama, ali i duhovitim humorističkim dosjetkama. U noćnim sevdalinskim satima između momka i djevojke bila je na prozoru drvena rešetka (mušebak), koji je pružao zaštitu od direktnog dodira, i dvoje mladih mogli su samo šaptati i u stihovima otkrivati treptaje svojih žudnji, pa je i ta okolnost pomagala da se uskraćeni dodir pretvori u ljepotu i bogatstvo pjesničkog govora.

Jedan takav zaljubljenik neostvarenih snova zaista se mogao naći u Dubrovniku i Đurđeviću biti živim poticajem za stvaranje "Derviša", jer jezik ovog spjeva, koliko i sadržaj na to nas upućuju. Većinu ključnih riječi u svojim osmeračkim sekstinama Đurđević je uzeo iz bošnjačkog muslimanskog jezičnog fundusa, na primjer: *"Ja sam Dedo ašik derviš, / izid' džanum da me vidiš, / nu đuzeluk tvoj me kolje, / slatka moja haramzado, / Ti si rajski melek lijepi, / molju ti se ćeremejle, / er hoće adet da ga grliš, / Hamajliju ja ću nosit, / od kadune ja sam vile, / s kom me rodi čelebija, / pod čengije da se pjeva, / i beitim da se slaviš, / me tekije lijepu zgradu, / tvoj teferič da tuj staviš, / dat ću t' kožu kaplan-posta, / da njom pendžer tvoj uresiš, / benum džanum čim'mo hesap, / Djel na čardak, / Ma bojnice, čik mejdane, / dure šelum, slatko dosti, / Jarali oldum sa svih strana"*. U spjevu je i Ramazan, muslimanski mjesec posta, i mesno jelo ćebab (zapravo ćevap), i mehćema (sudnica) i pašmaga (papuča), i zulum, i ćafir (nevjernik) itd.

Važnija od korištenja bošnjačkog jezika je činjenica, da Đurđević kreativnim pjesničkim osjećajem i doživljajem stapa dva srodna govorna idioma i ostvaruje spjev trajne vrijednosti, koji i danas zrači značenjem i smislom produbljene sklonosti i prožetosti hrvatskoga katoličkoga i bošnjačkog muslimanskog naroda, a koje su bile prednosti Đurđeviću u XVII. stoljeću, da svoje pjesničke emocije povjeri muslimanskom bradatom redovniku.

Ljubavno jadovanje u "Dervišu" iz petrarkističke je poezije, i Đurđevićevo pretjerivanje u tom smjeru epitet je barokne bujnosti. Pjesnik svog derviša vodi kroz labirinte emotivnog preživljavanja i racionalnog dovijanja, uz evokaciju ljubavničke žudnje s psihičkim i fizičkim stradanjima neutješenog zaljubljenika: *"Svaka rados benden djiti (pobježe od mene) / er sveđ imam na pameti / gordost od tve oholosti; / benum rahum (dušo moja)... / čemeran sam Dedo derviš!"* Zatim slijedi još jedna varijanta fizičke muke derviša, jer mu ni glumačko cviljenje pred publikom nije pomoglo, te nemilost ljubljene *"vas moj život izbastisa (izgazi)... / ja sam Dedo skončan derviš!"* Tijelo mu se lomi i fizički kopni: *"od ljuvene gorke bijede / Dedo hljeba ni ćebaba / nelagodan već ne jede, / a ti zlom se mojijem gojiš"*.

I kad bi tužna drama mogla prerasti u nesreću, pjesnik Đurđević priskače parodijom u pomoć dervišu, koji u monodramskoj glumi, zazivajući sućut gledalaca *"ni se igra ni radu-je / neg se u prsi stijenom lupa"*. Zatim, smiješna situacija postaje satiričnom: *"Plačan Dedo već ne ruča / niti veće kafu srka, / neg gologlav, bez papuča / po najvećem snijegu trka / cić plamena kim ga goriš"*. Možda se najbolje Đurđević na usta derviša narugao naivnostima petrarkističke ljubavne poezije strofom: *"Samo pijem i noć i dan / ljuti šerbet mojih suza, / er se ćutim jaoh probadan / od ljuvenih tvih mamuza, / kim nada mnom ti gospodiš / izboden sam Dedo derviš!"* Tu ima i jedna anticipacijska slika, koju je s istim smislom koristio poneki boemski pjesnik našeg vremena između dvaju svjetskih ratova, opijevajući kako se po barovima u ljubavnom transu ispija opojna tekućina iz male lakirane ženske cipelice. Evo, kako je Đurđević dočarao tu ljubavnu harlekinsku domislicu: *"Ja bih htio, moja draga, / cić ljubavi tve jedine / da mi e čaša tva pašmaga (papuča) / kom bih činio tebi aškine (zdravice)"*.

Nakon rugalačkog parodijskog, Đurđević vraća svog junaka u pravi dramski krešendo, u prihvaćanje i najtežih moralnih katarzi i fizičkih muka, pod uvjetom obostranog ljubavnog užitka: *"Nu ako mi ć' obećati / k tebi da me ć' ti prigrlit, / za te ću se đaur (kršćanin) zvati, / za te rezat, za te prlit, / tač ako me obeseliš / nesretan sam Dedo derviš!"* U ovoj strofi se Đurđević dodiruje s bosanskim muslimanskim pjesnikom Mehmedom s kraja XVI. stoljeća, koji također u osmercu ima poznatu aljamiado pjesmu *"Ah, nevista, dušo moja"*. Drugi njen stih glasi: *"daj mi da se obeselim"*, a u Đurđevića taj dodirni stih glasi *"tač ako me obeseliš"*, pa i ova sličnost nudi pretpostavku, da je Đurđević upoznao u Dubrovniku, jer nije poznato da je putovao u Bosnu, pravog derviša pjesnika, ili Bošnjaka ljubitelja i kazivača aljamiado-poezije koji mu je postao medijem za pisanje "Derviša". U citiranoj Mehmedovoj pjesmi sa šest kvartina ima udvaračkog aljamiadskog trpljenja u ljubavnom iščekivanju: *"doklam ne izišla mi duša, / daj mi da se poveselim /.../ Ne mori me, prosim tebe, / izgubil sam ja sam sebe"*. Bilo bi zanimljivo istražiti kako su u muslimansku aljamiado pjesmu iz XVI. stoljeća dospjeli kajkavski oblici "prosim" i "izgubil sam".

Finalnih pet sekstina "Derviša" u znaku su monodramskog obrata, u kojem Đurđevićev zaljubljenik iz temelja mijenja raspoloženje. Od atributa "nesretan" u posljednjoj strofi sentimentalnog moljakanja naklonosti ljepotice, derviš se mijenja u osviještenog i samouvjerenog subjekta: *"ja sam Dedo gnjevan derviš!"* I još dalje ide u preciziranju svog izmijenjenog odnosa prema nedohvatnoj vili: *"Ćafir dušman sad mi jesi"*. Zatim u stilu barokne didaktike na usta derviša Đurđević izriče osudu ženske oholosti naspram onih koji naivno hlepe za čarovitom ljepotom: *"Proklet svaki čovjek da je / ki se u žensku glavu uzda / ka za ljubav hič ne haje; / zato, Dedo, volju obuzda' / dokle bolje ti promisliš / slobodan sam Dedo derviš!"*.

I to bi bilo dovoljno za poantu, jer je autor svog junaka proveo kroz šibe uzaludne ljubavne žudnje, i mučenje njegova duha i tijela, da bi privolio odabranicu na ljubavni čin, ali utaman, do konačne snage za gnjev i za spoznaju da nakon svega ostaje ono što je najvrednije: "slobodan sam Dedo derviš!" Pa ipak, Đurđević dodaje još jednu strofu u završnici spjeva, kojom vrši inventuru preostalih osjećanja njegova junaka. Prvo utvrđuje, da se je spram ljepotice sasvim ohladio: *"Već za tebe ne uzdišem"*, a kad je tako, onda će se lako riješiti tereta koji je bio na se natovario: *"veće te se kurtališem"*. I kad se je spasio od neplodnih ljubavničkih muka, u dervišu, odnosno u autoru spjeva Đurđeviću, javila se potreba apostrofirati i neku kaznu, koju zaslužuje ljepotica srca kamenoga: *"idem na te dozvat teptiš"* (kaznu), jer od svih velikih emocija i maštovitih ašiklijskih nadahnuća, da bi se ganulo srce okrutnice, ostalo je tek ljuto-gorko osjećanje: *"rasrčen sam Dedo derviš!"*

Iako je sadržaj motorna snaga "Derviša", jezik ovog spjeva je njegov ures i ukras, kvalitet, koji i danas privlači lingvističku i aktualnu političku pozornost, jer Đurđevićev spjev iz XVII. stoljeća spomenik je interferencije dvaju srodnih jezičnih i pjesničkih idioma – dubrovačkog hrvatskog postpetrarkističkog baroka i bošnjačkog muslimanskog aljamiado pjesničkog izraza, u kojem je uz ljubavni i religizno-didaktički karakter bila naglašeno prisutna i svijest o povezanosti s "nevirnicima", svojom domovinskom braćom u Bosni i šire. Sve do danas nitko bolje od Đurđevića nije taj aspekt iskazao jezikom i sadržajem kakav je u "Dervišu". Zbog toga Đurđevićev spjev sam sebi stvara mjesto i u bosansko-hercegovačkoj muslimanskoj književnosti.

Ovo djelo nadživjelo je svoje vrijeme pa i nadmašilo barokne okvire hrvatske i bosanske muslimanske poezije XVII. stoljeća likom simpatičnog antijunaka, ljubavnog Don Kihota, koji svoju zaljubljenost odijeva u klaunsku tužnu sudbinu, toliko blisku europskom duhu XIX. i XX. stoljeća. Derviš asocijativno ima svoju subraću u Paglliacciju Ruggiera Leoncavalla i u Cyranu de Bergeracu Edmonda Rostana, s tim, što je Đurđević dva stoljeća prije europskih pjesnika svom dervišu dao osebujne atribute autoironijskog zaljubljenika i dramski izbrušenog subjekta, koji je znao ne samo humorom nego i samouvjerenom snagom oduprijeti se degradaciji svojih bogatih emocija i otkrivenih prostora duše i tijela.

Đurđevićev "Derviš" u stilu dubrovačke varijante književnog baroka ima izrazite atribute krasnorječivosti s obiljem ukrasa,

patetike koja nosi dramske naboje, ali kojih se autor s lakoćom oslobađa, razvijajući bogatu skalu sadržajnih i jezičnih obrata, artificijelnih skokova iz jednog psihološkog stanja u drugo. Jezična osmoza između dubrovačkog i bošnjačkog govora značajno je barokno iznenađenje, pomoću kojeg je u "Dervišu" Stijepo Đurđević promišljeno marinistički impresionirao svoje suvremenike.

Kao što se u baroknoj arhitekturi XVII. stoljeća u gradnji dvoraca i crkava ponavljanjem ukrasnih stupova stvara dojam bogate kićenosti, tako i Đurđević u gradnji svog spjeva, u stvaranju osmeračkih sekstina s blagim varijantama razlika ponavlja iz strofe u strofu svoj početni kićeni stih *"Ja sam Dedo ašik derviš!"* U spjevu ima petnaest varijanti tog stiha, koje se kao puzavice oko stabala obavijaju oko osmeračkih stupova, na kojima čvrsto stoji ova barokna pjesnička palača. Iako se služi istom formom, u svaki taj noseći stih Đurđević inkorporira baroknu nijansu razlike, pa se osnovnoj sintagmi "Dedo ašik derviš" dodaju ili mijenjaju atributi koji pobliže dočaravaju psihološko i fizičko stanje naslovnog junaka. Tako je on prvo ašik, zatim smamljen, pa uvrijeđen, zlovoljan, jadni, žalostan, zanesen, trudan, bijedan, ustrijeljen, potom suzan, mučan, jakostan, tamašan, sharan, gizdav, plemenit, razuman, milostiv, dobrostiv, blagodar, ljubežljiv, praznoruk, uhiljen, (tj. ojađen), te plačan, zatočnik, umoren, izranjen, bolan, poražen, pravoduh, poružen, nebog, poginuo, izgorjen, tužan, pogubljen, čemeran, skončan, otrovan, lačan, pogrđen, urušen, izboden, žalostan, nesretan, gnjevan, jedovit, i, na kraju, slobodan i rasrčen.

U jezičnom i sadržajnom bogatstvu ima u "Dervišu" i prazne krasnorječitosti, i glumljene patetike; ima ukrasa na štetu sadržaja i jasnoće; ima kićenosti i bombastičnog razmetanja riječima i figurama, ali ta sva maniristička obilježja pjesničkog baroka XVII. stoljeća Đurđević je dao s mjerom, u kojoj je prevagnula izvorna umjetnička inspiracija. Jer, osebujni, Đurđevićev zaljubljenik služi se lirskim i produhovljenim misaonim iskazima, da bi razbudio ukipljenu ljepoticu. Zatim ironičnim i satiričnim domišljajima, patetičnim prijetnjama ranjavanja svog tijela, i gladovanjem hoće izazvati sućut ne samo odabranice, nego i prolaznika, do finalnog proklinjanja ženske glave "ka za ljubav hič ne haje" i srditog odustajanja od svog utopijskog posla. U tome je i barokni raspon od lirskog zanosa do naturalističkog otkrivanja duše i tijela. Sve to s humomim i parodijskim retušom kontrastno dramski intonirano rezultiralo je djelom, u kojem je autor, nastojeći se distancirati postao dvojnikom vlastitome liku, i u tome je posebna umjetnička zanimljivost i vrijednost "Derviša", koji se kroz kalupe i klišeje barokne poezije XVII. stoljeća probio do spjeva općeljudske žudnje za ljepotom koja je nedohvatna.

U toj estetskoj i filozofskoj spoznaji leži i Đurđevićev dug petrarkistima i njihovoj temi neuslišane ljubavi. Tu temu Đurđević je na originalan način u "Dervišu" osvijetlio u isto vrijeme čeznući za ljubavnim ostvarenjem, i smijući se tragikomičnom stanju neutješenog zaljubljenika.

Izvori:

Mihovil Kombol: "Povijest hrvatske književnosti do preporoda", Matica hrvatska, Zagreb, 1945.
Rafo Bogišić: "Zbornik stihova XVII. stoljeća", Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1967.
Mula Mustafa Ševki Bašeskija "Ljetopis", Sarajevo, 1968.

Biografija Naska Frndića

Piše: **dr. Muhamed Ždralović**

Rođen je 3. travnja 1920. godine u Zenici u begovskoj obitelji koja je nakon Prvog svjetskog rata (1918.) ostala bez tridesetak zemljišnih čestica, oranica, livada voćnjaka, kuća i okućnica u dolini rijeke Bosne, na potezu Zenica-Kakanj. Otac Agan, begovski sin, bio je prisiljen prihvatiti se krojačkog zanata da bi prehranio obitelj s petoro djece. Mati Hatidža bila je kćer muhadžira iz Trebinja mula Osmana Hromića, vlasnika prvog zeničkog hotela – uglednog hana u velikoj očinskoj kući, koja je u zeničkoj čaršiji do danas sačuvana pod imenom "Kuća Hadžije Mazića" kao vrijedan spomenik starobosanske arhitekture s čardacima i rezbarenim doksatima. Iz doba gradnje te kuće zapamćeno je čuđenje "...što neki došljak Hasan Hromić gradi toliku kuću... ko biva što će mu nešto tako veliko i skupo" (M. Serdarević: Zapis o Zenici, Zenica 1997., str. 8.)

Šira obitelj Naska Frndića je dala dvojicu bečkih diplomanata. Prvi je Naskov ujak Raif Kratina koji je 1905. u Beču diplomirao kemiju, a poznatiji stric Alibeg Frndić se iz Beča vratio s diplomom agronoma i sa slobodoumnim političkim idejama, koje su ga odvele u disidenstvo u tek uspostavljenoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Naime, Alibeg je u proljeće 1919. godine uputio vlastitu predstavku na francuskom jeziku Međunarodnoj mirovnoj konferenciji koja je zasjedala u Versaillesu kraj Pariza. Tim je aktom Alibeg tražio priznanje državnosti i samostalnosti Bosne i Hercegovine, ali je u svojoj sredini ostao neshvaćen i do kraja života bio je politički obilježen.

Od svoje 6. do 8. godine Nasko je pohađao zenički mekteb, a potom četverogodišnju osnovnu školu, koju je završio kao najbolji u svom razredu. Iz Zenice je upućen u Sarajevo na prijemni ispit u Šerijatskoj gimnaziji. Primljen je i smješten u gimnazijski internat na osmogodišnje besplatno školovanje. U razdoblju od 1933. do 1941. godine kao gimnazijalac Nasko se bavio i književnim radom. Dobivao je nagrade na đačkim natječajima i objavio prve pjesme u sarajevskom časopisu Novi Behar.

Drugi svjetski rat od 1941. do 1945. godine onemogućio je Naskov odlazak na studij, pa se nakon ustaških zatvora, partizana i JNA tek 1947. godine upisao na Filozofski fakultet u Zagrebu, na kojem je 1953. godine diplomirao pod A/ hrvatsku, srpsku i slovensku književnost, pod B/ čistu filozofiju i psihologiju i pod C/ francuski i poljski jezik.

Već kao student Nasko se u Zagrebu književno afirmirao, prvo pjesmama u Studentskom listu, od kojeg je 1948. dobio nagradu za "Sonetni vijenac". U to vrijeme postao je jedan od urednika poznatog književnog časopisa Izvor (1949-1951). Tada se služio pseudonimom Nasko Aganov, po ocu Aganbegu. Pod tim pseudonimom uvršten je u poznatu antologiju Četrdesetorica, koju su sastavili pjesnici Cesarić, Tadijanović i Vučetić, u izdanju zagrebačke Zore, 1955. godine. Primljen je u Društvo hrvatskih književnika 1964. godine.

Pod imenom Nasko Frndić objavio je zbirku pjesama "Mostovi" u izdanju Augusta Cesarca, Zagreb 1975. Tada je već bio afirmirani redoviti kazališni kritičar dnevnog lista Borba u kojem je, od 1955. do 1990., objavio više od tisuću kazališnih kritika i osvrta na kazališne premijere u Zagrebu i na Dubrovačkim ljetnim igrama, na kojima je redovito bio nazočan. Paralelno je surađivao u književnim listovima (Telegram, Oko) i časopisima (Republika, Forum, Mogućnosti). U završnici svoje kritičarske faze sudjelovao je s istraživačkim referatima na simpozijima "Dani hvarskog kazališta" Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Na tim skupovima je obradio stanovit broj dodirnih tema hrvatske i bosanske književnosti.

Nasko Frndić se bavio književnim radom povezujući ga s radnim odnosom, prvo u Borbi, od 1953. do 1961, zatim u izdavačkom poduzeću Zora od 1961. do 1978. godine i Grafičkom zavodu Hrvatske od 1978. do 1983. kada je otišao u mirovinu. U redakciji Borbe u Zagrebu bio je urednik kulturne rubrike i kazališni kritičar; u Zori je bio prvo urednik, zajedno s poznatim književnicima Šimom Vučetićem, Novakom Simićem, Slobodanom Novakom i Zvonimirom Majdakom, a kad je umirovljen Ivan Dončević, Nasko Frndić je izabran za direktora Zore (1972-1978.). U Grafičkom zavodu Hrvatske Nasko je bio u prijelaznom razdoblju integracije dvaju poduzeća glavni urednik. S Majdakom i Stipčevićem bio je urednik časopisa Republika od 1978. do 1982.

Nakon umirovljenja Nasko Frndić živi povučeno u zagrebačkoj Dubravi, baveći se izučavanjem bosanske usmene baštine, koju nije zapostavio ni u najaktivnijoj svojoj fazi. Objavio je 1969. godine knjigu Muslimanske Junačke pjesme s uvodnim esejom, u izdanju zagrebačke Stvarnosti. Kod istog izdavača, nakon velikog komercijalnog uspjeha prve izašla je i druga Naskova knjiga iz bosanske Baštine: Narodni humor i mudrost Muslimana, Zagreb, 1972.

U posljednjih desetak godina Frndić je čitateljima Behara u Zagrebu podario desetak vrsnih eseja o markantnim likovima bosanske usmene književnosti, kao što su Đerzelez Alija, Hasanginica, Budalina Tale, Mustajbeg Lički, Zlatija Đunlagićeva i dr.

U KDBH "Preporod", 2006. godine izašla mu je knjiga Dvije drame iz prošlosti Bosne.

Iz braka s prof. Blankom Posavec ima sina Dina Frndića (rođen 1958.), inženjera kompjutorskog sistema u Školskoj knjizi u Zgrebu.

Nazif-Nasko Frndić na početku poznog devetog desetljeća života ima relativno dobru radnu kondiciju, pa se od njega mogu očekivati još neki esejistički, a možda i pjesnički i dramski radovi.

Amir Talić

VRAĆA SE KUĆI BOSANSKI KRALJ

BIOGRAFIJA

Amir Talić je rođen 1953. godine u Šehovcima. Školovao se u Sanskom Mostu i Zenici. Radio u RMK Zenica i Geološkom zavodu Ljubljana do početka rata. Pjesme i proza su prevođeni na engleski, njemački, ruski, švedski, turski, albanski, slovenski i makedonski jezik. Učesnik je Međunarodnog kongresa pisaca – PEN na Bledu 1996. godine, gdje je predložen za književnu stipendiju njemačkog Nobelovca Heinricha Bolla. Pred rat i početkom rata, sve do hapšenja radio kao dopisnik Oslobođenja i RTV BiH iz Sanskog Mosta. Zbog svog angažiranja protiv rata u BiH hapšen i zatvaran od okupacijskih vlasti. Proveo u Vojno-istražnom zatvoru u Banja Luci i Doboju trinaest mjeseci, gdje je bio izložen teškom psiho-fizičkom zlostavljanju. Preživio je zahvaljujući izuzetnoj snazi duha i upornim apelima uglednih kulturnih organizacija i intelektualaca iz cijelog svijeta, posebno angažiranjem slovenskog i međunarodnog PEN-a. Član je Saveza novinara BiH i Društva pisaca BiH. Živi i rad u Sanskom Mostu.

OBJAVIO JE KNJIGE PJESAMA:
Paoci uma, 1980. – Epoha YU, Beograd
Može li snijeg da bude lud, 1991. Književna omladina BiH, Sarajevo
Vilini konji, 1993. - Književni klub "Branko Miljković", Sanski Most
Prah i polen, 1997. - "Sanas", Sanski Most
Mali logor 1990. - "Wieser Verlag", Klagenfurt-Celovec Austria
Uglovima šetaju tajne, 2001. Centar za kulturu, Tešanj
Knjige koje hodaju na leđima, 2003. Centar za kulturu, Tešanj
Vraća se kući bosanki kralj, 2007. "Bosanka riječ" Tuzla
Petica iz bosanskog (grupa autora), 2005. "Denfas"Tuzla

OBJAVLJENA PROZA
Samica, kratka proza, 1991. – Savez logoraša BiH, Sarajevo
Priče iz Srebrenice, 2006. (grupa autora) "Behar" Sarajevo

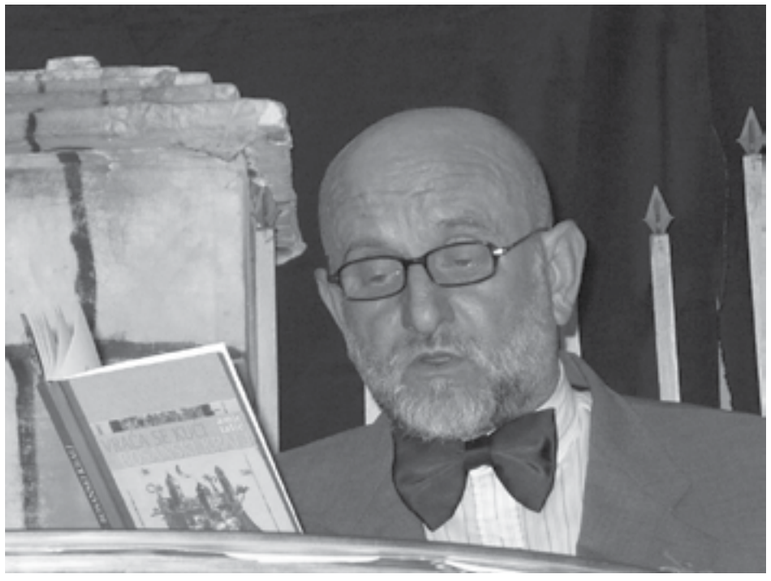

KUĆA BEZ ULAZA I IZLAZA (OCU ZULFI)

Kuća je naša čudo
Božje
U nju niko ne može
ući
niti iz nje
izići

Jedini put je na onaj
Bolji svijet
iako je teško dokučiti
kako se tamo
stiže
Bog potiho duše iz kuće
odvodi u svoje
vrtove
Tad kuća čudno
opusti
To traje neko vrijeme
dok život ponovo
ne bukne
i kuća se životom
napuni

Tako je skoro domaćin
kuću napustio
Gleda nas iz bašte
Dženetske
mudrošću svojom
kuću našu
čuva
Iako se u nju ne može
ući
niti iz nje
izići
važno je da iz kuće
niko zalutao
nije
a da u nju izvana
ni pogan svaka
ne uhodi
Takva je naša kuća
takva i takva
bolje nemamo
iako se iz nje teško
uhodi
ili ishodi
Jer kuća je bez vrata
bar nam se tako
čini
Možda je sve iluzija
i san
a kuća je možda od
snova sazdana
i narodi njeni u njoj
već hiljadu godina
sanjaju iluziju

Ona je takva i takva
bolje kuće nemamo
ne treba nam
bolja.

BAJRAMSKI VATROMET U IRAKU

Čestitaju Ameri Bajram
muslimanima Faludže
Šakali pustinjski oko
grada viju

Padaju granate u naručja
u bešike dječije
kad ih majke sabahom
pod srcem
zanjišu

Padaju iskre cvata
pustinjskog
Lampioni pršte na
savjest uspavanu

Hatidža djevojčica Ibni-Hamidova
Bajramske haljine oblači
kiti se niskom TNT-a
pridružiće se vatrometu
Američkom

Slični su Bajrami u
Bosni bili
samo Hatidže nema
ona je spaljena na listi
terorističkoj

Mi se vozimo omamljeni
kroz atomsko doba
slavi Američkoj

(na vijest sa radija 14.11.2004.)

MAJUHNI ČOVJEK

Na Kladuškoj kuli čovjek se
visoko osjeća
Ja koji se ne bojim uzvišenja
svjestan sam pada ako me
visine ushite

I majuhni čovjek majehne
državice
blebnuo je definitivno
Sa Kule
na kojoj se htio
krunisati
Kruna se negdje dolje u
blatu kotrlja
među zavedenim Krajišnicima
traži glavu usijanu
da joj se pridruži

Iza nevidljivog zida
Hrnjica Mujo na Đogi
dolazi
Nastaniće se na Kuli
kladuškoj
Krajišnike da
izmiri

(V.Kladuša,98.)

ODA VODI

Eno vode koju vode
hoće da je
srode u vodovod
srca moga
oh kako ću ja
pred Boga kada
vodu prljam

Kuda hoda devet
voda
Devet rijeka ko devet
meleka
dušu blaže
u Nirvani
našoj Sani

Zahvati u usta vodu
sestro
da se umiješ
napiješ
Jer voda lice
bistri
dušu čisti
zagađenu

Bistra voda na licu
zraka sunca za
vodicu
da se ljepotica
ugleda

Ko to vodu muti
oko zamagljuje
Bog se ljuti
Potop posla
za kaznu

Ne muti vodu
mutivodo
Vidarice
sa štapom
čarobnim dođi
Ispiši znak na nebu
opomene

Jer voda treba da se
novorođenče
okupa
da se umije,
napije

Zahvati u usta vodu
sestro

KAD DOĐE VRIJEME DA ČOVJEK UMRE

Određuje li čovjek sam sebi
sudbonosnu sekundu
i omakne stolicu
ispod vlastitih nogu
Stolica je između
dva svijeta

Cijeli život tragam za tom
nevidljivom niti
i još je ne nađoh

Glad za spoznajom i niti
koja dva svijeta veže
Još i sad traje
dok pripremam
Konop
Omču
Stolicu

NA PUTOVANJU

Vrijeme je tišina u koju
uhodim
Hoću li se raspoznati kad
jednom koraknem u
tajnovite odaje

Zovu me iz daljine
začarane a ja se ne
odazivam
Kako ću se raspoznati
kad jednom stignem u
bašču mirisnu na odmor
zaslužan poslije dugog
putovanja

Dobra djela, ti plodovi
naši
U fatamorgani pustinjskoj
izmiču
Hoću li stići do Oaze
Božanske
ili
zalutati u labirintu
haotičnom
jer djela moja iza mene
su tako malehna

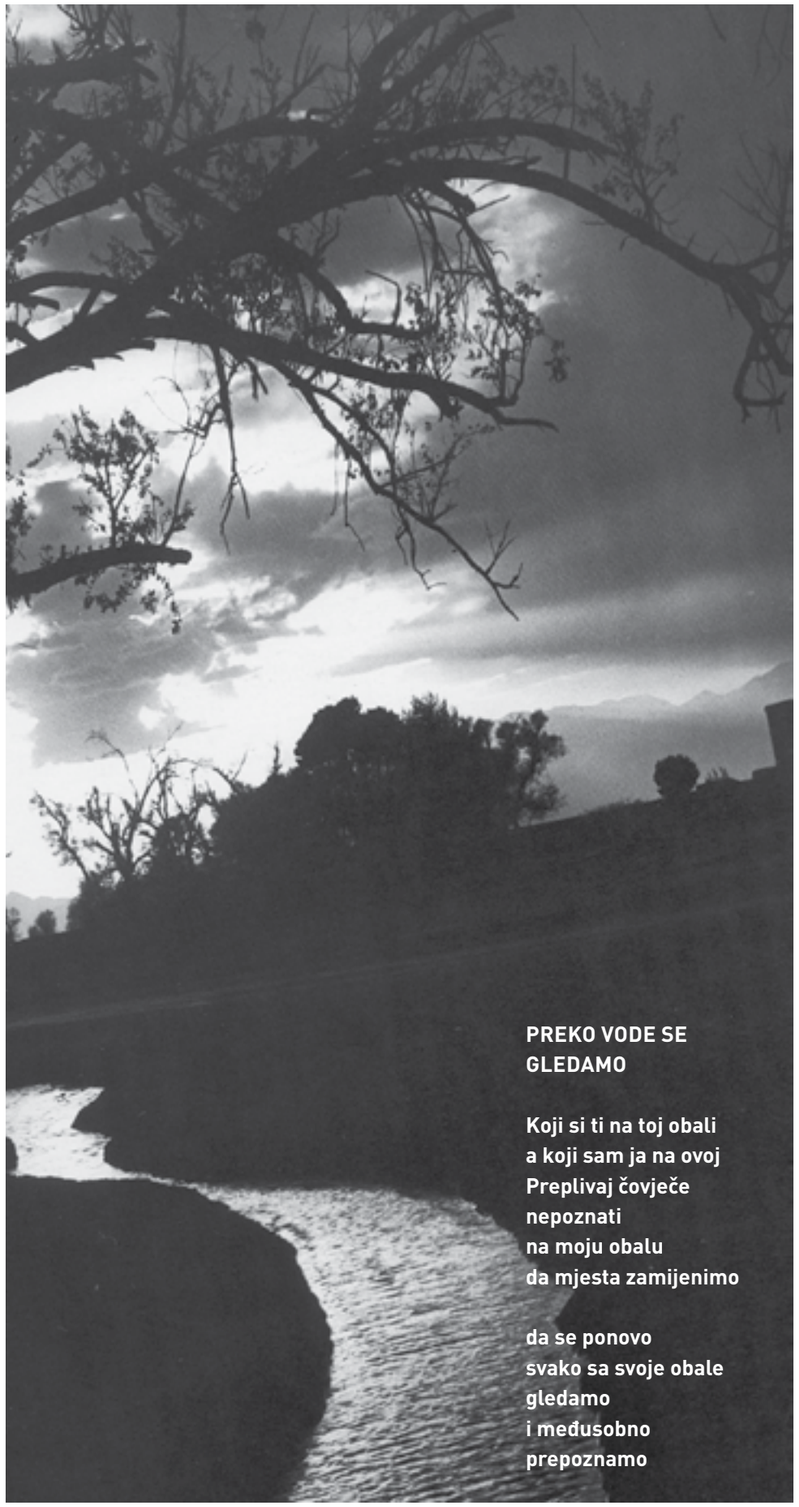

PREKO VODE SE GLEDAMO

Koji si ti na toj obali
a koji sam ja na ovoj
Preplivaj čovječe
nepoznati
na moju obalu
da mjesta zamijenimo

da se ponovo
svako sa svoje obale
gledamo
i međusobno
prepoznamo

VRAĆA SE KUĆI BOSANSKI KRALJ

Kralju bosanskom su tog maja 1463. godine
djeca vadila med iz majuhnih špilja Lubice
I sać je šećerni padao u virove Sane

Visila su djeca na lijanama bršljana
hor čelinji zujao je na nebesima
iznad provaljenih vrata Ključa

Ispraćen je posljednji bosanski kralj
prema Jajcu u dubine Historije

Sutradan je sultan Fatih sa podanicima
moćne turske carevine klanjao džumu
na Musalli podno Kamengrada
Usprhnu tica nad Sokolovom put sunca
gradeći lelujavu sjenku anđela
nad zemljom Bošnjana

Kao što su djeca vadila med iz Lubice
danas vadimo lobanje iz špilja bosanskih
škripe mozgovi pamćenja

Od tog vremena u Bosni odzvanja ezan
izmiješan zvonjavom crkvi
A krv se miješa vodom, zemljom, zrakom

Vraća se kući bosanski kralj.

Sanski Most, 26.05.2004.

GVOŽĐA VIZENTALOVA

Simon Vizental lovac
na Naciste
vječnim lovištima luta

Sezona lova u Bosni
još traje
gvožđa Vizentalova u
zvjerinjaku balkanskom
škrguću

A trube kad lov
okončaju
Majke iz rana
na duši
olovo
će vaditi

da djeci raspamećenoj
za miran san
strahu saliju

RATNI VOJNI INVALID
SE ABDESTI

Tebi se Bože svevišnji
molim
tijelom sakatim i dušom
opahnutom

Umivam lice rukom
koje nemam
Ni lica nemam
samo još jedno oko

u bistrom nebu
se kupa

Hoću da noge umijem
abdestom svetim
kišom stopala isperem
na visu planinskom

U namaz uhodim Tebi

Bože
još samo dušom čistom
a ona luta probeharala
Bosnom brdovitom

U zadnjem safu invalidska
kolica postrojena
molitvu prati muzika
na točkovima

Gusuli kiša tijela
šehidska
Zemljom preoranom
Bosna se brani imenom
svojim
i Sudnjim danom

(Sanski Most, maja 2004.
godine)

O poeziji Amira Talića iz književne kritike

Talić se okrenuo jeziku reza i nesmiljenom slikanju tzv. stvarnosti, kontrastirajući ranjive i "Mehke" sadržaje pamćenja i duše sa krajnje negativnim nalazima o izopačenim vidovima zbilje, o raznim vidovima nasilja i smrti...
Talićev govor je najčešće jasan, kritički izoštren, prožet tamnim tonovima. Njegove žestoke žalopojke u stihu povremeno su veoma inventivne, svježe u slici i ubojite po smislu...
"Vilini konji" 1992. godina – Stevan Tontić

Prvi i trajniji ljudski zavičaj – djetinjstvo – naviše i najplodnije nadahnjuje Amira Talića u njegovim pjesmama iz zbirke "Vilini konji".
Na jednoj strani je sačuvana i dočarana nenadomjestiva toplina doma: svijet roditelja, kućnih odaja, kućne "ekonomije" koja u sebe uključuje konje, ujedno najmarljiviju i najplemenitiju domaću životinju – uvodni ciklus nosi "Okićeni konji". Na drugoj strani je vidna i gorčina, zabilježeni su tragovi civilizacijskog rasipanja svijeta kojeg se sjećamo sa toliko ljubavi. U skladu sa tim i postoje i dva glavna tona: jedan je nostalgičan, mek, drugi podosta žestok, nekad u blizini morbidnog – ovakav je posebno prisutan u ciklusu "Mravinjak".
Gdje ga nadahnjuje stvarni tj. okolni ili minuli svijet tu Talić govori najčešće jasno, bez suvišnog metaforiziranja, u melodiji koja je gotovo govorna.
"Vilini konji", 1992. godina – Ranko Sladojević

Amir Talić uz neznatne izuzetke, svoj pjesnički kredo zasniva na angažovanom odnosu poezija – stvarnost. Dakle uopšteno gledajući radi se o poeziji aktivnog, u krajnjoj tački realističkog usmjeravanja, sa u velikoj mjeri doziranim elementima ironije, koja nerijetko prerasta u gorki sarkazam i koristi mu.
"Paoci uma", 1980. godina – Kemal Mahmutefendić

Poezija Amira Talića se temelji u svetu prirode i svetu nadrealnih fantazmagorija. Od mitskog doživljaja univerzuma kao staništa i kuće čovekove, Talić ide u pravcu mnoštva slika koje dočaravaju uništenost, poharanost i ugroženost kuće i stanara, ali i mogućnost da se u nju usele mudri mravi. Kroz Talićev opesmovljeni svet uveliko prohode fauna i flora; mrtvi i živi konji nastanjuju njegov dom i um; puževi, i gliste, i mravi, i petli i psi ispunjavaju ga podjednako i bukvalno i svojom simbolikom; nadleću ga ptice i polenske prašine, anđeli i zakržljali dželati.
"Srpska reč", 2003. godina – Ljiljana Šop

U svojoj intelektualnoj uspravnosti i neovisnosti, Amir Talić se pojavljuje kao čisti sjaj smisla pjesničkog dara i snage pjesničke riječi. I takav, eto, uspravan hodi svijetom i svojim životom. Sada, već samopouzdan i siguran, jer zna gdje će stići. Ustvari, bistro i nedvosmisleno suprostavljen je svemu što nije Jednoća Njegovoga Postojanja, on je već sa druge strane svakoga nesmisla, jer tek smislu i dobroti blizak i odan. I maše nam otuda, stihom i pjesmom dok opstaje ljepotom, i jamči nam sobom i svojim životom.
"Knjige koje hodaju na leđima", 2003. godina – Atif Kujundžić

S obzirom na moderna iskustva ovoga pjesništva (i nekih kultnih pjesničkih knjiga našeg vremena), Talić im pridodaje ponešto od onog što su negdašnja puristička pedagogijska stihovanja izbjegavala ili su ga iskazivala kriptografski. Mislim, naravno, na vedra iskustva pubertetskog viđenja svijeta i odnosa u njemu.
"Knjige koje hodaju na leđima", 2003. godina – Irfan Horozović

Vješto isprepličući motive dječijeg doživljaja prirode, socijalne sredine, razdraganosti i začuđenosti pred elementarnim činjenicama i istinama življenja - Talić svojim stihovima pruža potporu djetinjoj mašti i potrebi za izrazom čistog i otvorenog njihovog bića: iskonska upućenost na život u svim njegovim formama, nastojanje da se sve pojave i zbivanja u prirodi učine što bližima, shvatljivijima i prihvatljivijima, upoređivanje i sravnjivanje, ali, također, i razlikovanje i izdvajanje čovjeka i ljudskog društva spram prirodne sredine, otkrivanje prvih nedoumica i teškoća u vezi s odnosom čovjeka prema prirodi... – sve je to zbiljski sadržaj tek pupajuće dječije duše i samosvijesti, te se utoliko mora priznati autoru da je u motivsko – sadržinskom smislu s ovom knjigom ostvario "pun pogodak".
"Knjige koje hodaju na leđima", 2003. godina - Željko Grahovac

Mali logor je knjiga koja zahvaća u stvarnosti precizno poput skalpela, tačno ciljajući u životnu žilu kucavicu. Zato je ova poezija lišena suvišnih ukrasa, bespotrebnih fraziranja, ali i bilo kakve patetike. Pjesnik kao da je imao pred sobom neposredno prisustvo smrti, pred kojom se ipak, moraju svesti i položiti računi. Razumljiva je i arhitektonika ovih pjesama – stihovna naracija. Jer, događaj je onaj koji dominira i u stvarnosti i u pjesničkom duhu. Bolje, možda, rečeno, sudbine ljudske su u pitanju. Pjesnik je tako ispričao svojevrstan album porodičnih sudbina, pa i veoma upečatljivu galeriju likova, svojih supatnika, u okupaciji ili logoru, na okrajcima novinskog ili toaletnog papira, otimajući se smrti koja je svaki čas mogla doći. Talić time upada u krug svjetskih pisaca, veoma malobrojnih koji su imali takva iskustva, životna i pjesnička iskustva.
"Mali logor", 1997. godina – Zilhad Ključanin

Mogućnost okupljanja i iskupljenja Bića u čovjeku za pjesnika jeste jedina svetinja i za nju i zbog nje će istrajavati u stavu otpora prema svemu što ju ometa i guši, što god to bilo i koliko god se kao neotklonjivo i kao neumitno nametalo. Svijet u kojem Zlo nije apsolutno savladano (a apsolutno je savladano samo onda kada ga svaki pojedinac u sebi proguta, svari, rastvori da ne može više kao takvo iz njega izići), taj svijet pjesnik neće i ne može osjećati svojim. U tom smislu, Talić je baštinik i sljedbenik one prekrasno formulirane Ladinove misli: "Dom je moj gdje unosim svjetlost, a iznosim radost"...
"Uglovima šetaju tajne", 2001. – Željko Grahovac

U njegovom svojevrsnom dnevniku lične i opšteljudske Golgote nema optužbi, nema poziva na osvetu, nema "oko za oko..." Sve je prevučeno jednom tamnom jamom duboko traumatične, tihe rezignacije, nad onim što čovjek može učiniti čovjeku. Ili ženi. Ili djetetu... I kada se, u konstelacijama prostora koji pati od viška istorije i poetskog senzibiliteta (A.T.) koji taj višak ne priznaje, desi se antinomijski sukob, rezultat je neizvjestan; crno ili bijelo, lijevo ili desno, nož ili olovka...
Ipak, i u tako kataklizmičnom srazu jedinke i vremena koji neminovno rađa specimene raznih vrsta kada pragma postane ona tanka spasonosna vlas, pjesnik Talić se ne krije pod široki i ugodni kut šutnje. Njegov buntovni glas biva "nagrađen" izolacijom, a njegov ljudski čin baca ga u entracte postojanja. Estetska dimenzija biva zatomljenja sviješću onome što je do tada neprepoznati nacionalsocijalizam. U mraku kazamata klijaju književno fantastični likovi mučitelja.
"Vraća se kući bosanski kralj", 2006. – Bojan Bogdanović

...I smrt je postala bliska. Odlazi se na državne proslave, djeca primaju očevo ordenje. Majke obilaze mezare i jednu ubranu travku pod srcem nose. Nose je još dublje, još bliže sebi nego Ismet Mujezinović na svojoj slici na kojoj je na njegovim golim grudima Spomenica zaslužnim iz onog rata...
...Nema mrava beskućnika kada im mravinjak razruše kaže pjesnik i pomalo u stilu Ilije Ladina sugeriše da kuću treba iznova i odmah graditi...
"Prah i polen", 1997. – Bisera Alikadić

Pjesnik baštini jezik rodnog kraja, razastire zavičajnu bisernicu i bogatstvo tog jezika, kao da uspijeva (a uspijeva sigurno, op. H.A.) uzdići se iznad pjesnikova zatomljenog krika pred užasima što ih krvnik čini, pred koljačima i tamničarima, pred tlačiteljima, i onima što pjesmu svaku ubijaju... Pjesnik u najtežim i naružnijim situacijama ne da zlu u sebe. Tu jeste njegova veličina.
"Prah i polen", 1997. – Hazim Akmadžić

Zatočeništvo, nasilno oduzimanje slobode, svođenje ljudske ličnosti na namanji mogući nivo, teme su Talićevog opserviranja u knjizi "Samica". Talić je u svom iskazu najjači kada je strogo na literarnom terenu, odnosno u pasažima u kojima opisuje svoja razmišljanja, dileme, želje i postupke, dok provodi vrijeme u ćeliji koja zatvorencima ledi krv u žilama – u samici dakle. Izoliranost, i fizička i duhovna, navodi pisca na komunikaciju sa bićima u svom okruženju. To su, u njegovom slučaju, dva pauka i nekoliko muha. Elementarno izražena potreba da bude drukčiji od krvnika, humaniji, dakle, čovjeka koji je jednom nogom već zakoračio u smrt navodi na specifičan vid ljudskosti, na iskorak koji je ustvari remećenje određenih prirodnih ustrojstava. Čovjek iz samice vadi muhe iz paukove mreže, nedotučena bića dobijaju još jednu priliku, još koji novi tren života, do slijedećeg zapadanja u stupicu. Polumrtve muhe i ljudi izloženi morbidnim fizičkim i mentalnim torturama su na istom – imperativ je preživjeti još koji tren. Nekom se zalomi minut, nekom dan, a neki su voljom Milostivog, Njemu hvala, preživjeli.
"Samica", 1996. – Almir Zalihić

Kao očišćenje, sapiranje od prljavštine, a time ujedno od zlog, pjesnik koristi simbole vode kao sredstvo kojim će pomoći samome sebi da otkrije tajne života i pokuša pobijediti usud što ga prati na tim putevima. Dominantnost ovog motiva javlja se usljed pjesničkog zanimanja za svijet poslije smrti, jer čovjek na ovom materijalnom svijetu ima status putnika, onog što prohodi putevima s nazivima dobra i zla, i na putniku je da odabere koji želi.
"Vraća se kući bosanski kralj", 2007. – Tarik Galijašević

Motiv rodne kuće i povratka kući i u dosadašnjem pjesničkom opusu Amira Talića, činili su njegovo pjesništvo specifičnim i prepoznatljivim. Motiv povratka obrađuje se u novim dimenzijama, sa novim gledištima, koje je donijelo životno i poetsko iskustvo. (I sam se pjesnik pita "Mogu li Bože/da predahnem/ do novog/povratka/").
Tako je tema povratka kući evoluirala iz predratnih konotacija o povratku, vlastitom identitetu u postratno promišljanje povratka, kao jedinom putu ka rekonstrukciji vlastite egzistencije.
"Vraća se kući bosanski kralj", 2007. – Enes Kurtović

Poezija jeste između ostalog i lični doživljaj, ali, trebaju li uopće ovakvim stihovima bilo kakva tumačenja? Univerzalni poetski govor, još jedna u nizu karakteristika Talićeve poezije uopće. U ovoj knjizi pjesnik iz vlastitog mikrosvijeta prenosi univerzalne poruke, još izrazitije nego u svojim prethodnim poetskim ostvarenjima.
"Vraća se kući bosanski kralj", 2007. – Hazim Akmadžić

Pjesnika, na neobičan način, uzbuđuje predmetni svijet, i njega bi htio provesti u čistu poeziju. I, način na koji formulira svoj poetski iskaz, i na koji način "portretira" predmet, govor Amira Talića pokatkad liči na govor Vasko Pope iz nekih njegovih ciklusa davnašnje knjige "Kora". A da bi to postigao on čitavu pjesmu preobražava u jedinstvenu metaforu čije tkivo razvodi u niz lirskih pasaža sentenciozne svedenosti govora ili, pak, u slobodno formulirane lirske slike, koje, ponekad, poprimaju karakter krokija, ali su u najvećem broju, metafore široke unutarnje razvedenosti kojima, oslobođenim sile teže, usko shvaćenih odnosa uzroka i posljedice, trepere zvukovni spregovi riječi prizivajući iz podsvijesti skrivene istine o viđenom. Govore stostrukim svojim značenjskim refrenima.
"Vraća se kući bosanski kralj" 2007. – Vojislav Vujanović

POETSKI GLASOVI: Fikret Cacan

Fikret Cacan

IZMEĐU PRSTIJU BARŠUN

Fikret Cacan se nakon niza uspjelih prijevoda, kao istaknuti rusist Flakerovske škole, napokon odlučio na vlastiti pjesnički iskorak. Pritom, nema sumnje, da mnogo duguje ruskim modernistima od onih koji su djelovali izvan formalističkog pokreta do naših dana, primjerice – do Josifa Brodskog. Bit će da je nasljedovao njihovu strogoću metra (u Hrvatskoj bi rekli – Matoševsko matematički, kronometarski točan ritam u izmjeni naglašenih i nenaglašenih glasova) i to u najboljem radnom smislu. Zamjetno je da pjesnik voli korespondenciju između naslova i tijela pjesme (Moskva, Trešnjevka, Srebrenica, Zenica, Vivaldi, Botanički vrt) ali neće eksplicitno odgovarati na naslov već će se zakriti s gustom mrežom lijepih slika koje nisu ni šifrirani jezik ni puko prepisivanje stvarnosti. Na sceni je fino lirsko predivo, pomalo anakrono za naše doba koje više ne osluškuje pjev ševa, ali, čini se da Cacan umije sa svojim artističkim nakanama preskočiti jaz koji nas razdvaja, između surovo senzibilizirane poetske percepcije i na drugoj strani meke svile obnovljene doživljajnosti. No, kada se pjesnik dohvati religiozno etičkih principa (pjesma "Božji odaziv") iskazat će nešto iskonsko u osobnom preispitivanju vjere i tad nesumnjivo doseže vrhunce.

Sead Begović

MOSKVA

Prvi put sam u metropoli slušao pravog slavuja.
Noćna se Moskva sluteći ljeto opuštala širno,
pogled na kremaljske zidine jedva bi turista dirn'o,
otkuda beskrajne ljudske je rijeke vijugala guja.

Obični prigradski ringišpil, postaja Parka kulture,
Zagreb bi u njega stao sa čitavim Kozari Bokom,
začudo nikakav efekt ne ravna mi uhom ni okom,
skupine mladeži skromne unutra se radosno žure.

Tamo kraj ograde sporednog ulaza stajali ljudi
gledajuć uvis u krošnje prolistalih krupnih drveta,
gdje bi slavuja već morali vidjeti, kada ih sretan
daruje glazbom u ponoć ponavljanjem napjeva ludih.

Pjeva o sigurnom domu, planiranju, stvaranju, blagu,
ptićima, zaspalim jedva, o ženi, tjeskoba je trza,
pjesma je tješi, koluta se jednako spora i brza,
o poslodavcu što otkazom prijeti, o visokom pragu.

Posve me obuze triler, melizam i dirljivi sevdah
sitnog nevidljivog bića što noć elektrizira pjesmom,
starac i umorna žena i bomž i curetak s vespom
svi su ga slušali nikom, a ja još pokatkad pogledah.

Tako u novom se stoljeću pjesnik objavljuje puku
što odrvenjelim korakom nalazi k postelji puta,
drogiran tv-opijumom vlastitim snovima luta,
vampirskom zombiju bježeć u sablasno maglenu luku.

Slavuj razasipa muku i sreću, opojnost nagnuća,
i nadahnuća, daleko od kamera prirodni zastor,
on je okidač vibracija i samozatajni majstor,
njemu je umjetnost sklada i promjena – rođena kuća.

BOŽJI ODAZIV
po Rumiju

Allaha sam noći jedne
hvalio sve više, više,
a kad mi se usne ledne
s "Allâh, Allâh" zasladiše,
Šejtan reče: "Salavate
i ja čujem mnogorjeke,
a odaziv gdje je za te,
kao: "Evo me, lebbeyke?"

Ovo srcu bi k'o pelen,
ali čim sam u san pao
Hâdir svoju raskri zelen
te ovako prošaptao:
"Što osta od zikra živa,
na što se salavat sveo?"
Rekoh: "Nema odaziva,
evo me, lebbeyke, evo".

A Hâdir: "Ne, Allâh kaže:
Na tvoje se riječi mehke
'Allâh, Allâh' odmah slaže
moje 'Evo me, lebbeyke'.
A tvoj žar i zavjet dani
u zanosu vjere, boli -
moj su glasnik pouzdani
muslimanu koji moli.

U ljubavi i tvom strahu
milosto su moje rijeke,
po tvojim je: 'O, Allâhu,
moje 'Evo me, lebbeyke'".

SREBRENICA
M. Corradeu

Sestro nad bezdnom zanjihana
haljetak oko tebe lebdi
i bukova se svija grana;

u srcu mi se spomen ledi
na raspršene šumom žene
što ú smrt utekle ste bijedi;

odjednom si bez odvedene
djece i vriske oko nogu
i muža ispražnjene zjene;

razaznat konopac ne mogu
od lišća i od gorkih suza
s kojima svraćam pažnju Bogu;

a vunena se tvoja bluza
crveni kao voćka zrela
na peteljki od čvrstih uza;

što podnose težinu tijela,
ali ne duše koja hlapi
između oblaka i jela;

i nosi kao sitne kapi
muke i brige domaćinstva
koje bez tebe hladno zjapi;

bila bi ondje pustoš ista
da nije zvijeri, i bez šuma,
što potječu li iz nebivstva

ili su okot hladnog uma
anglo i franko niskozemskog
što doseže i do tih šuma;

gdje te je našlo oko svjetskog
snimača što je skoro umro,
jer stiže na to kleto mjesto

zauvijek očajno i tmurno,
a davnašnju mu je vedrinu
raznijelo ovo vrijeme burno

u kojemu se mnogi brinu
još samo za trun zadovoljstva,
a krvavu ne slute Drinu.

ZENICA

Etičko-estetsko društvo,
napasne misli o tradiciji, poslanju i muškom
shvaćanju kako se radi,
kako se klima, i čime,
prigiba, uzdiže, klanja,
okajava li se ime,
ponoćna, katkad i danja,
mučnina od koje mi je
strašnije no od zbiljskih
utvara nalik na zmije,
lovice šišmiša spiljskih.

Beskrajne učmale fraze
na mitinzima ekipa
za mlaćenje slame prazne,
mahanje rukom iz džipa
lagano voženog, tamnog,
konačno značenje žrtve
je žrtva značenja svakog,
ako te prije ne sprte
u popravni dom i staklen
gdje trnu zvuci nebeski
a krik je jeziv i paklen,
za njim su pucnjevi reski.

Krletka, zidina, kavez,
dimnjaci, plinovi, kiša,
ljiljani, drijenovi, gavez,
muzina glazba sve tiša,
dušina nemoć kroz žile
otječe, pokreće snove,
a pjesme nataložile
neke bi ritmove nove.
Sve je od glave, od lude,
jedino za sebe sretne,
bit će joj što god joj bude,
same na vezama smetnje.

VIVALDI

Svako baš godišnje doba
sjeti me ljubavi tvoje,
kada se dižeš iz groba
mijenjajuć životne boje,
kada se ispuniš žarom
ljetne vreline kraj mora
ili se osjetiš starom
s najavom pojavka bora;
jednako kada ti trne
živčevlje sluteći studen,
zima tjeskobu ti svrne
u srce - odmah ti budem
daleki tuđin, a blizu,
strepnjom sekundiram ti,
dah po dah pijem u nizu,
šare na prstima pamtim,
pa vrtim programe redom,
navijam diskove glatke,
nudim te čajem i medom,
izmišljam snove i gatke,
a rese, zglobove, stegna,
između prstiju baršun,
masiram nevještih kretnja
zaustavljajući strašnu
navalu raspada svijesti,
čim se u krilu tvom smjestim.

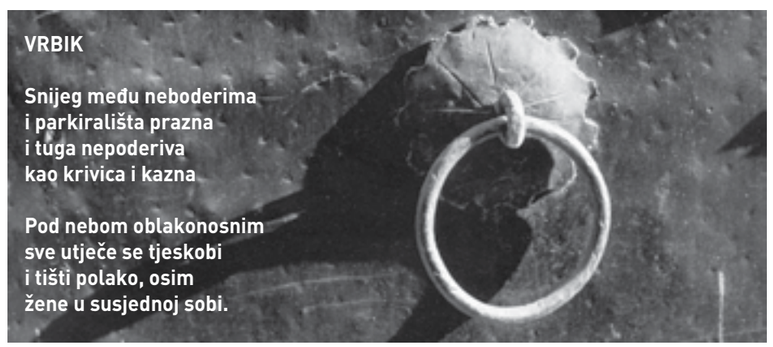

VRBIK

Snijeg među neboderima
i parkirališta prazna
i tuga nepoderiva
kao krivica i kazna

Pod nebom oblakonosnim
sve utječe se tjeskobi
i tišti polako, osim
žene u susjednoj sobi.

BOTANIČKI VRT

Gledaj ga mene kako se iz prašnjave
ali nadasve kulturne ustanove
iskrada računajući na praštanje
jedino ozgor od knjižničarke-sove.

Ta ni oblacima ne da zasjenit se,
nesvikla na golubice i vrapce
razdragane dolje okolo sjenice
otkud im ljudi poneku mrvu bace.

Još osjećajući svrab usred nosnica
požuri naći pokraj sjenice mjesto
s mirom da gleda kako vrtlar posmica
sve to što strši, mašući kosom često.

Strogo ustrojstvo ga stvari tu obuzme
iako stvari su bilje, a red – vjeran
prirodi. Latinske pločice oduzme
čuvar čim spazi da u džep s njima smjeram.

Stanište nije ni preslik kataloga,
gdje gusto po ladicama natrpane
kartice zbijene poput su taloga
u ribnjaku sa žabama kraj fontane.

Život od kojega pluća se raširе,
bez alergije na prašinu i tmušu,
nisko povijene grančice namire
mekanim drenjinama usahlu dušu.

Jadnica znade da ondje je usnula
samo da održi ljubav prema knjizi
kao kad šetač se zaželi mušmula
trpkih, a zovu ga: pomiriši, grizi.

I bio bih manje željan tih plodina
znajući da isto duše užežene
doći ću ovamo kroz deset godina
iz krila govorljive mirisne žene.

TREŠNJEVKA

Kad govorim, tad prostor prostrijeli me,
a vrijeme će iz točke vani suknut,
i bude li to tvoje milo ime,
demon praznine odmah će ustuknut.

Ovdje – iznutra prema vani spaja
presjek i srh energije i smisla;
Sad je početak vremena – do kraja,
i silnica zbog koje si se stisla.

Kad nabrajam zbog čega kažem: nemoj,
to želim da se jave duše znaci,
na koplju zbilje zakoprca demon
i tratine da osvoje maslačci.

Puhni u balon i puni ga dahom,
rasplini se u vremeniti beskraj,
na rastanku s tjeskobama i strahom
talasanju se azurnome predaj.

Života vrtlog i struja pjenuša
rastvor od štiva, pletiva i mliva,
ali uz tebe odsad tvoja duša
jednako snažnim zamasima pliva.

NOVIGRAD NA KUPI

Često se autom spustimo do Kupe,
lijevo je benzinska a patke zdesna,
pod restoranom se ubrzo skupe,
a grad je i dalje dalj neizvjesna.

Čuju ti šuškanje vrećice krušne,
prepoznaju leteći korak i ruke
darežljive, kljun i školjke ušne,
ures današnji i davnašnje muke

kada sam čeznuo za jednom tobom,
ne bio te vrijedan, ne bio hrabar,
ni zanijet budućom životnom borbom
zbog koje sam i danas posve sabran.

Dokližu, zarone ili tek slete
pernata bića za mokrim suharkom,
usput si mijenjajući elemente,
dok im pačići pijuču trščakom.

I moja duša ponire i lijeće
kada dobacuješ darove svoje,
kada domahuješ meni od sreće,
kao da se rođene dvije spoje

naše ruke za šetnju polaganu,
a patke će svaka na svoju stranu.

BILJEŠKA O AUTORU

Fikret Cacan (Zenica, 1958). Diplomirao komparativnu književnost i filozofiju te bibliotekarstvo u Zagrebu. Nagradu za "Najbolji prijevod poezije" dobiva 1989. u Društvu hrvatskih književnih prevodilaca za prijevod "Pjesama i eseja" Osipa Mandeljštama, GZH, 1989. Izradio bibliografiju "Svjetska književnost u hrvatskim prijevodima" 1945-1985, Zagreb, 1988. (koautorstvo).
Godine 1990. jedan je od osnivača Kulturnog društva Muslimana Preporod. Godine 1999. vodi proslavu 200. obljetnice A. Puškina u Hrvatskoj te postavlja veliku izložbu u NSK-u o pjesnikovu životu i djelu i izrađuje iscrpan katalog s bibliografijom.

Važniji prijevodi: Ana Ahmatova: "Tajne zanata", Banjaluka; Osip Mandeljštam: "Izabrane pjesme", 1998. Ana Ahmatova, "Tri jeseni", pjesme i sjećanja, 2002. Nikolaj Zabolocki: "Izabrani stupci i pjesme"; Josif Brodski: "Božićne pjesme", A. Puškin: "Bajka o ribaru i ribici", B. Pasternak: "Pjesme dr. Živaga", V. Sorokin: "Plavo salo", M. Gorki: "Na ljetovanju", V. Grossman: "Sve teče".

Objavljuje književno-povijesne studije i eseje te vlastitu poeziju.

Alpska disciplina Islam

Piše: **Senad Nanić**

Pozivu Džemata St. Gallen i njihova imama Sabahuddin efendije Sijamhodžića, kolege s faksa našeg Mirze efendije Mešića, da u tamošnjem Bosanskom islamskom centru Gazi Alija mesdžid održim predavanje o islamskoj arhitekturi i predstavim izdavačku i informativnu djelatnost našeg Preporoda, s radošću sam se odmah odazvao. Na pitanje kakva mi je oprema potrebna, dijaprojektor, rekoh, te skije i pance. Brzo spremih omanju putnu torbu, taman toliku da u nju stane kutija s dijapozitivima pomno odabranim iz više desetljeća stvarane babine i moje arhive, zatim Preporodove knjige, par Behara i Journala i... skijaške hlače. Sletjevši u Zürich i klanjavši džuma namaz u tamošnjem Bosanskom islamskom centru, stigoh u poslijepodnevnim satima u St. Gallen s Mehom Šljivarom, predsjednikom Medžlisa.

Neobično je bilo sresti se, nakon prohujalih vremena, s poletom naših muslimana kada isključivo svojim radom i sredstvima, bez ičije podrške, grade džamije i bogat džematski život. Poput drugih bosanskih džemata u Švicarskoj, nevelik je i ovaj u St. Gallenu. Nekoliko je stotina obitelji, radničkih uglavnom. No, džemat ima mesdžid, zapravo pravu džamiju, samo bez munare, i to u vlasništvu. Pravi je to islamski centar. U bivšu je poslovnu katnicu s puno ljubavi i pažnje ugrađen mesdžid, abdesthane, priručni restoran, gdje sam predavanje i održao, društvene i upravne prostorije, soba za musafira, učionica za redovni mekteb i tetima da žene mogu uz ramazan klanjati teraviju. Navedeni prostori u visokom su prizemlju, a cijeli se suteren iznajmljuje i u mnogome pokriva troškove džemata.

Zahvaljujući "zimskom kampu", lijepom običaju kad se u zimsku subotu okupe muslimani Bošnjaci iz švicarskih džemata u planinama na skijanju i večernjem predavanju, diskusijama, zajedničkim objedima i namazima, imao sam prigodu predavanje ponoviti u blagovaonici unajmljenog smještajnog skijaškog objekta u po svjetskom kupu poznatom skijaškom centru Lenzerheideu. Muskulfiberu usprkos, uzrokovanom cjelodnevnom guštu skijanja duž beskonačnih i savršeno uređenih osunčanih staza, odstajah ja i ne osjetivši svoj blok sat uz dijaprojektor i Preporodova izdanja. Bilo je tu Bošnjaka iz St. Gallena, Züricha, Luzerna, Lugana i gdjetko iz pokojeg susjednog švicarskog ili austrijskog grada. Ne daje se gostu ni čaše oprati niti tanjur dodati, ta ovdje su među džematlijama i ponosni profesionalni kuhari i konobari. A svi željni znanja. Nadahnuti, bit će, posebnim ozračjem svjetlosnih slika dalekih kupola, mihraba i harema u toploj blagovaonici utonuloj u mrak i led siječanjske alpske noći. Bošnjaci su, umjesto kakvog ispraznog i besmislenog after ski partija, dugo postavljali pitanja o povijesnoj i suvremenoj gradnji džamija, razvili raspravu o identitetu, tradiciji, modernitetu, obrazovanju i mnogočemu drugom. Smislenom.

"Iskoristimo musafira!", povika Sabahuddin efendija, iskazavši obostrano zadovoljstvo ostvarenim i svijest o preostalom slobodnom nedjeljnom popodnevu i noći do mog leta za Zagreb, te brzo dogovori još jedno predavanje u Islamskom centru Luzern. Džamija u Luzernu i svojim proporcijama nalikuje pravoj gradskoj bosanskoj džamiji. Bivša je to kino dvorana koja se po demontaži sjedišta otvorila visinom kroz dvije etaže i omogućila izgradnju mahfila te minbera i mihraba u punoj visini. Prostrano predvorje na oba kata kao i podrumski prostor omogućili su smještaj povećeg restorana, društvenih prostorija, omladinskog kluba, knjižnice i drugih sadržaja. Džematlije, među kojima ima i studenata arhitekture, pokazali su se odličnom i zainteresiranom publikom. I pravim domaćinima.

Neobično je bilo sresti se, nakon prohujalih vremena, s poletom naših muslimana kada isključivo svojim radom i sredstvima, bez ičije podrške, grade džamije i bogat džematski život. Poput drugih bosanskih džemata u Švicarskoj, nevelik je i ovaj u St. Gallenu. Nekoliko je stotina obitelji, radničkih uglavnom. No, džemat ima mesdžid, zapravo pravu džamiju, samo bez munare, i to u vlasništvu. Pravi je to islamski centar.

Eglenisat' smo, i uz pokoju mudru, nastavili efendija i ja probijajući se u gluho doba kroz ledenu kišu autoputom do kuće, do Muharemovog pansiona Anker s pogledom na trajektnu luku na Bodenseeu u malenom gradu Romanshornu nedaleko St. Gallena. Gledajući suncem obasjane snježne i stjenovite vrhove švicarskih Alpa iz Croatijinog propelerca, upućujem dovu Uzvišenome da podari svaki uspjeh ljudima koji su mi u samo nekoliko dana tu prekrasnu zemlju učinili domom.

Recesija

A Mi nijedan narod nismo kaznili dok poslanika nismo poslali. (El-Isra, 15)

O sljedbenici Knjige, došao vam je poslanik Naš – nakon što je neko vrijeme prekinuto slanje poslanika – da vam objasni, da ne biste rekli: "Nije nam dolazio ni onaj koji donosi radosne vijesti, ni onaj koji opominje!" Pa, došao vam je, eto, onaj koji donosi radosne vijesti i koji opominje. – A Allah sve može. (El-Maide, 19)

Piše: **Velid Imamović**

Iz kur'anskih priča su nam poznate sudbine nekih drevnih naroda kojima su dolazili poslanici i koji su bivali kažnjavani zbog njihova neposluha. Pokvarenost nekih naroda je bila uzrok uništenja cijelog svijeta (Nuhova/Noina poplava svjetskog razmjera) ili uništenja samo tog naroda vatrenim nebeskim kuglama, vjetrom, zvukom (glasom). Svim tim narodima su dolazili resuli – poslanici (donosioci vjerozakona) ili nebijji – vjerovjesnici (sljedbenici prethodnog poslanika). Muhammed s.a.v.s. nas je obavijestio da su svi narodi dobili poslanika, tako da je, ustvari, cijeli svijet dobio vjerozakone koje su morali slijediti. Kao što znamo, neki narodi su uništeni, a o nekima imamo i obavijesti iz Kur'ana i Hadisa, dok o većini uništenih naroda nemamo nikakve podatke, osim nekoliko arheoloških iskopina za koje se ne zna kojem narodu i civilizaciji pripadaju. S dolaskom zadnjeg Poslanika, Pečata vjerovjesništva, Muhammeda s.a.v.s., dolazi i Božije obećanje da nijedan narod više neće biti uništen na taj način do Konačnog kraja (Kijametskog dana).

Shvativši na ovaj način prvi navedeni kur'anski ajet, sad nam je jasno da postoje sve pretpostavke za Konačno uništenje, odnosno, svagdje spomenuti Kijametski dan. Na taj način neće biti učinjena nepravda nijednom narodu, pa tako ni pojedincu. Međutim, mi ne znamo kad će biti Kijametski dan, odnosno da li je on blizu ili veoma daleko. Ono što nas zanima je sadašnje stanje u svijetu. Interesuje nas da li postoji kazna manjih razmjera zbog totalnog odstupanja od svih Nebeskih knjiga i vjerozakona u svim državama sadašnjeg doba ili ćemo tu kaznu očekivati tek na kraju postojanja svijeta. Druga opcija je vrlo opasna jer nas uljuljkuje svojom vremenskom neizvjesnošću, pa se osjećamo sigurnima, jer je taj dan vrlo daleko, ne vidimo neke velike predznake, a ono što smatramo predznacima nije sasvim sigurno, jer su i prethodni narodi preživljavali iskušenja i teškoće koje su oni smatrali predznacima Kijameta, koji se, očito, nije desio. S druge strane, svjedoci smo svakodnevnih velikih prirodnih nepogoda (zemljotresi, orkani, tsunamiji), poremećaja vremenskih prilika, kako po godišnjim dobima, tako i po klimatskim predjelima, kao i sve češćim manjim i većim ratovima, oružanim i terorističkim napadima, pljačkama, otmicama i slično. Sekundarne uzroke primjećujemo, a stvarne primarne uzroke ne želimo ni naslućivati. Bojimo se. Hvata nas panika. Kako i ne bi kad smo svi zaglavili u svjetskoj poplavi grijeha i moralnih poremećaja i u privatnom i u javnom životu. Strah nas je, jer vodimo život sličan onom u kažnjenim predjelima Zemlje. Dublje razmišljanje bi nas možda dovelo do beznađa, jer nemamo nikakvo opravdanje za traženje spasa i izuzeća iz kazni i teških iskušenja. Mi, stanovnici ovog "Zapadnog Balkana" svjedoci smo doskorašnjih nemilih katastrofičnih dešavanja u našim sredinama. Najžalosnije je što smo svojim načinom života zaboravili šta se desilo i smatramo da se nešto tako slično više nikad neće ponoviti. Barem ne za vrijeme našega života. A za tu "smirenost" imamo i razloga – "čuvaju" nas američke i druge međunarodne snage koje "neće dozvoliti" da se takva destrukcija desi na našim prostorima. Pri tome zaboravljamo, ili nećemo shvatiti, da su te iste snage na svoj određeni i pomno planirani način izazvali sve te sukobe uz svesrdnu saradnju domaćih vođa, a ovima nije bilo teško naći dobro plaćene pomagače koji su ostvarivali ciljeve sadističkih ideja velikih najciviliziranijih, najkulturnijih i najmoćnijih država, izgrađenih na ovoj napaćenoj i već dobrano rasrđenoj Zemlji. Pa ni ona, koliko god nam se činila mrtva, neće vječno trpjeti takav teror na svojoj površini.

Pohvalno je i preporučeno da zatvorimo oči pred činjenicom – porijeklom nastajanja ekonomskog prosperiteta u zemljama Zapadne Evrope. Historijski podatak da su te zemlje ekonomski ojačavale stoljećima izvlačeći na jeftin način

MAGIČNA RIJEČ RECESIJA

Pojava koja ne poznaje i ne priznaje granice država i kontinenata. Širi se megalomanski kao zahuktala epidemija za koju nije izumljen lijek. Napada sve sisteme i države, sve religije i sekte, sve grupe i pojedince. U svijest nam utiskuju da protiv nje nema odbrane. Protiv nje nema zaštitnika. Protiv nje nema ni pustinje ni planine u kojoj bi se čovjek mogao sakriti. Ona ne zna za milost. Ubojitija od H-bombe, prodornija od TV-reklama, zaraznija od kuge, nemilosrdnija od Džingis-Hana. Ona je tema svakog sastanka. Spominje se i u obdaništima. Nezaobilazna je tema u vjerskim krugovima. Ona treba da zada glavobolju svim slobodoumnicima, da zarobi sve slobodnjake, da sputa sve letače. Borba protiv nje treba da se proglasi džihadom kod muslimana i križarskim pohodom kod katolika. Ona treba da bude briga svih briga.

sva moguća prirodna bogatstva iz zemalja "trećeg svijeta", njihovih tadašnjih kolonija, moramo posmatrati samo kao lekciju iz srednjoškolske historije koju smo morali učiti za bijednu ocjenu, a onda je zaboraviti, jer "to se desilo u mračnom Srednjem vijeku kad nije postojala demokracija i ljudske slobode". Nakon davanja samostalnosti tim robovskim kolonijalističkim banana-državama, "praočevi" sadašnjih svjetskih moćnika su formirali izdajničke vlade u tim državama, a nosioci takve "liberalne" vlasti su još nemilosrdnije iscrpljivali svoj narod, popločavajući mermerom zabačene ulice zapadnjačkih demokratskih gradova, uvećavajući blagodat života svojim faraonima. Zauzvrat su dobijali sigurnost i zaštitu zapadnjačkih sila od vlastitog naroda. Kad faraonima ni to nije bilo dovoljno, izazivali su vještačke krize, koje su vlastodršci rješavali zapadnjačkim oružjem, plaćenim desetinama puta više nego što vrijedi zbog opasnog transporta i rizika. Ili su, na sličan način, svrgavali tiranske vlade, dovodeći na njihovo mjesto još izopačenijeg konkvistadora. Ili su izazivali opću glad i neimaštinu, koja ustvari i vlada cijelo ovo vrijeme. Kad zapadnjačkim moćnicima ni to nije bilo dovoljno, izumili su opštespasonosni sistem globalizacije kojim ekonomski porobljavaju na desetine država i državetina svijeta, koje sad, osim što vrlo jeftino isporučuju svoje sirovine, a skupo uvoze robu zapadnih zemalja, moraju isto tako da se odreknu svih tekovina svoje civilizacije, kulture i religije, a da prihvate sve norme ponašanja i života duhovno stostruko praznog Zapada.

Sve ovo navodim iz jednog razloga – da se podsjetimo i shvatimo da korijen i prauzrok svih ekonomskih blagodati zapadnog svijeta leži u klasičnom izrabljivanju većine čovječanstva. To jest, sreća manjine leži u teškoj nesreći i iscrpljenosti ogromne većine čovječanstva. Ili, sva njihova sreća je sazdana na grijehu, pokvarenosti, sadizmu, prevari, korupciji, nemilosrdnosti, ropstvu, ubojstvu, porobljavanju, teroru, tiraniji, zavjeri i sličnim "vrlinama". Ovo je temelj, osnova i korijen na kojem je nastala svaka od ovih država. U njihovu tešku dvoličnost smo se mogli uvjeriti u našem nesretnom ratu. Tad su pale sve maske, kao i u svakom ratu, a njihovo lice je zasjalo svim mogućim džehennemskim tminama. Ovo je potrebno spomenuti da bi se mogla shvatiti njihova sadašnjica i predvidjeti njihova sutrašnjica. Ovo se mora kazati da bismo znali primarne uzroke budućih dešavanja. Ovo moramo znati da bismo konačno, preko njih, gledali sami sebe i tako našli uzroke onog što nam se trenutno dešava.

Recesija je riječ koja je sijala strah i kugu oko sebe na početku prošlog vijeka. To je riječ koja se milionima puta ponavlja u zadnje vrijeme u cijelom svijetu. Kolaps privrede, gašenje preduzeća, propast banaka i ekonomskih sistema, otpuštanja velikog broja radnika, velika neimaština, nestanak srednjeg staleža, bankrot dosad gigantskih kompanija i bogataša. Sve ovo se vezuje za tu magičnu riječ

Zašto mi da patimo? Odgovor je: Jer ste se i vi okrenuli protiv svoje Knjige! Ovosvjetske brige i uživanja su zaokupili vaše živote, vaše umove, vaša tijela. Božiji zakoni i naredbe su zapostavljeni. Ljudi sjede naveče u vjerskim krugovima, pričajući o duhovnim velikanima, vjerskim istinama, drugom svijetu, njegovim nagradama i kaznama, a ujutro se okreću svojim poslovnim brigama, pri tom varajući sve one koje su u stanju prevariti. I to bez imalo grizodušja! Kao da je to sasvim normalno! I dozvoljeno! I još se nađu opravdanja! U vjerskim Knjigama!

– recesiju. Pojava koja ne poznaje i ne priznaje granice država i kontinenata. Širi se megalomanski kao zahuktala epidemija za koju nije izumljen lijek. Napada sve sisteme i države, sve religije i sekte, sve grupe i pojedince. U svijest nam utiskuju da protiv nje nema odbrane. Protiv nje nema zaštitnika. Protiv nje nema ni pustinje ni planine u kojoj bi se čovjek mogao sakriti. Ona ne zna za milost. Ubojitija od H-bombe, prodornija od TV-reklama, zaraznija od kuge, nemilosrdnija od Džingis-Hana. Ona je tema svakog sastanka. Spominje se i u obdaništima. Nezaobilazna je tema u vjerskim krugovima. Ona treba da zada glavobolju svim slobodoumnicima, da zarobi sve slobodnjake, da sputa sve letače. Borba protiv nje treba da se proglasi džihadom kod muslimana i križarskim pohodom kod katolika. Ona treba da bude briga svih briga. Protiv nje trebamo nastupiti ujedinjeni pod jednom zastavom i jednim komandantom koji će nas izvesti u konačnu pobjedu i ulazak u vječnu blagodat života. A ta zastava i taj zapovjednik su već izabrani. Naša jedina dužnost je da mu se pokorimo i slijepo mu vjerujemo. Pa šta hoćemo, ako su je oni izmislili, oni će nas i izbaviti iz nje!

Da li je baš sve tako crno? Koga će se gospođa Recesija pogoditi? Ima li spasa? Moramo li slijediti nametnuto rješenje i nametnutog gospodara?

I recesija, kao i sve ostale nesreće, spada u katastrofe koje će pogađati ovaj narod. Postoji mogućnost da je se i ona vještački izaziva, kao nedavno enormno vještačko povećanje cijena nafte, koje kao takvo nije moglo opstati, pa su cijene nafte pale na nivo na kojem nisu bile godinama. I to može biti opcija koja je malo vjerovatna. Posljedica je nepravde kod zapadnih zemalja, nepravde koja je gore navedena, pa je pošteno da se kod njih najprije i desi. Ne mogu tvrditi pripadnici tih država da nisu imali one koji su ih opominjali, a koji su navedeni u drugom kur'anskom ajetu na početku teksta. Opominjači su dolazili i pojavljivali se cijelo vrijeme u svakoj državi i gradu i to u svakom vremenu. Opominjači nisu samo oni koje je Allah izabrao za poslanike. To može biti svaki čovjek koji u određenom trenutku zastupa istinu, opominje svoje sugrađane i sunarodnike da ne čine izopačenosti, koji ima jasniji vid neko drugi i iz čiste namjere, bezinteresno, zastupa poštenu i ispravnu stvar. Ne smijemo zaboraviti da je Allah Gospodar cijelog svijeta i može činiti šta hoće. Isto tako, On može dati, kao što je dosad i davao, da istine i opomene izlaze iz usta ljudi koji ne spadaju u Njegove izabranike i štićenike. "Znanje uzmi i kad je na zidu napisano". Ista stvar je i s opomenom i istinom. Nije naše da određujemo preko koga će doći opomena. U to smo se mogli osvjedočiti u prethodnom ratu na našim prostorima, kad su iskreni i pošteni zapadnjaci upozoravali predstavnike svoje vlasti da ne čine takve katastrofalne pogreške i nepravde prema nama. Svjedoci smo da su neki književnici, filozofi i ugledni građani pisali članke, istupali javno i organizovali proteste protiv onoga što su radile njihove vlade kod nas. A preživljavali su zbog toga i osvete pojedinih političara i moćnika. Zbog toga se te vlade ne mogu pravdati da ih nije upozoravao nitko iz njihovih redova. Isto tako smo bili svjedoci da je našim neprijateljima dolazila opomena od našeg neprijatelja, koji je bio čak njihov pripadnik.

Sve ovo je jasan dokaz da začetnici recesije nemaju nikakvo pravo da traže pomoć od Stvoritelja da ih spasi, niti se mogu pravdati neznanjem i neobaviještenošću. Itekako se dokazalo da veliki dio njihove skorašnje historije počiva na totalnoj nepravdi i nepoštenju. Uostalom, da ne zaboravimo ni sinusoidni zakon ekonomije, koji, jednostavnim riječima govoreći, objašnjava da nakon svakog vrhunca dolazi i pad i tako u neprekidnim nizovima. Poslije ovolikog ekonomskog i tehnološkog uspona, normalno je da dođe do znatnijeg pada. Uz kombinaciju s nepravdama u ekonomskom prosperitetu, neophodno je da ovakav pad bude izuzetno jak i da se usput pretvori u žestoku kaznu.

Pa dobro, reći će neki, šta mi imamo s njima? Mi smo na ovim prostorima i nemamo ništa s njihovim načinom bogaćenja, niti s njihovom politikom i ekonomijom. Mi nismo njihovi saučesnici. Mi čak ni ne odobravamo njihovo djelovanje i akcije. Čak smo svjesni i njihovih namjera prema nama. Zašto mi da patimo? Odgovor je: Jer ste se i vi okrenuli protiv svoje Knjige! Ovosvjetske brige i uživanja su zaokupili vaše živote, vaše umove, vaša tijela. Božiji zakoni i naredbe su zapostavljeni. Ljudi sjede naveče u vjerskim krugovima, pričajući o duhovnim velikanima, vjerskim istinama, drugom svijetu, njegovim nagradama i kaznama, a ujutro se okreću svojim poslovnim brigama, pri tom varajući sve one koje su u stanju prevariti. I to bez imalo grizodušja! Kao

Kako se sačuvati od recesije? Pa barem se muslimani ne bi smjeli bojati. Ne bi smjeli strahovati za svoju nafaku. "Svakom čovjeku je propisana nafaka njegovim rođenjem i ona se ne može umanjiti, osim griješenjem." Drugi dio je opasan, jer pokazuje zašto svaki od nas ima strah od recesije, odnosno otkriva svakog od nas.

da je to sasvim normalno! I dozvoljeno! I još se nađu opravdanja! U vjerskim Knjigama! Svaki lopovluk se opravdava! Kršćanin će otići kod svog svećenika i tražiti oprost grijeha, a kući otići smiren kao da ništa nije uradio. Musliman će činiti dove, sjediti kod uglednih vjerskih ljudi (alima i šejhova), pa će otići i na hadž, smatrajući da je time otklonio sve neprilike i da je učinio sve kako bi mu Allah "morao" oprostiti! Pa, on klanja i posti i Allah "mora" to uzeti u obzir prilikom opraštanja. Ama, naći ćemo mi hiljadu opravdanja za svaki svoj grijeh, pa ćemo na taj način učiniti daleko veći. Drugo, veoma bitno, a obraćam se prvenstveno muslimanima. Mnogima su dunjalučka sredstva i ciljevi postali prikriveni idoli kojima se okreću. Klasično mnogoboštvo je nestalo, ali je ostalo skriveno, mnogo zastupljeno u današnjem svijetu. Zbog očuvanja položaja, dunjalučke časti i vlasti, mnogi se okreću dunjalučkim moćnicima, političarima i nazovi-vjerskim uglednicima. Allah se zaboravlja. Da, teško je vrijeme. Teško za očuvanje vjere. Zato je i rekao naš Vjerovjesnik: "Doći će vrijeme kad će vjera biti kao žeravica u ruci – ako je držiš, pržiće te, a ako je ispustiš, ugasiće se." "Islam je došao s garibima (strancima u društvu, usamljenicima) i završiće s garibima." Ako ovo znamo, moramo biti svjesni težine držanja vjere, ali i nagrade za njeno očuvanje.

Kako se sačuvati od recesije? Pa barem se muslimani ne bi smjeli bojati. Ne bi smjeli strahovati za svoju nafaku. "Svakom čovjeku je propisana nafaka njegovim rođenjem i ona se ne može umanjiti, osim griješenjem." Drugi dio je opasan, jer pokazuje zašto svaki od nas ima strah od recesije, odnosno otkriva svakog od nas. Kao jedno od sredstava čuvanja od recesije i svake Božije kazne, navodim stihove velikana Islama, poštovanog Dželaluddina Rumija:

Hud je oko vjernika liniju nacrtao:
vjetar bi se ublažio kad bi do mjesta tog došao,

mada bi u zraku raskomadao sve one
koji su bili izvan te linije.

Slično tome, pastir Šejban je imao običaj
nacrtati liniju vidljivu oko stada svoga,

kad god je na džumu petkom išao,
da ne bi vuk tamo upao i pustoš napravio:

niti bi vuk ijedan mogao u krug taj ući,
niti bi ovca neka van znaka tog mogla odlutati;

vjetar požude vuka i ovaca je bio spriječen
krugom kojega je nacrtao Allahov čovjek.
(Mesnevija 1, 854-859)

Mu'mini svi, bježeći od nasilja Vjetra smrtonosnog,
sjeli su u krug kojega je Hud nacrtao.
Vjetar je bio Poplava, a linija je bila Lađa:
bilo je mnogo nada zbog tih poplava i lađa.
(Mesnevija 6, 2191-2192)

Poslanik Hud (Eber) a.s. bio je poslat džinovskom narodu 'Ad. Nakon izvjesnog vremena provedenog u pozivanju na pravu vjeru, obaviješten je o propasti njegovog naroda, a sačuvaće se samo oni koji budu uz njega. U vrijeme kazne je Hud a.s. okupio svoje sljedbenike i nacrtao oko njih liniju koja je postala fizička prepreka, kako uništavajućem Vjetru i nevjernicima da uđu u taj krug, tako i pravovjernima da ne mogu izići iz njega. Slično tome je postupao i Šejban Ra'i r.a., crtajući krug oko svog stada kad bi išao na džumu-namaz petkom, kako vukovi ne bi mogli nahrupiti i pobiti stado, niti da bi ovce mogle izići iz tog kruga. Nadalje, ovaj Hudov krug ima istu ulogu kao i Lađa Nuha (Noa) a.s. u vrijeme sveopće Poplave. Odnosno, svaki poslanik je spašavao svoje sljedbenike na sličan način, samo je forma sredstva spasa bila drugačija, a značenje u potpunosti isto. Prema tome, krug spasa mora biti dvosmjeran. On mora zadržati vanjske požude i strasti i njihove nositelje od upada i porobljavanja onih koji se nalaze unutra. Jer pohlepnim vlastodršcima smetaju slobodni ljudi koji se nalaze u njihovoj blizini. Mada oni od ovakvih ne mogu imati nikakvu materijalnu korist, niti mogu ostvariti veću vlast ako ih uništе,

Šta je u sadašnjem trenutku Hudov krug, Nuhova lađa ili Musaov štap? Da bismo lakše objasnili, prebacićemo se na Nuhovu Lađu (Arku). Nuhova Lađa je Šerijat, ali je potreban i kapetan Lađe, koji će Lađu koristiti i usmjeravati na pravi put spasa. Nuh u tom slučaju treba da bude glava porodice, imam nekog džemata, šejh neke tekije, ispravni vođa neke skupine, ispravni predsjednik države i tome slično. On mora biti osposobljen ispravnim uputama, kako bi mogao sačuvati skupinu za koju je zadužen. Njegovo ispravno vođstvo je jedini način i sredstvo očuvanja te skupine.

ipak slobodni ljudi su simbol nepokorovanja dunjalučarima i predstavljaju zov porobljenima da im se pridruže. Nadalje, postoji iskonsko neprijateljstvo između ovozemaljskih i ruhanijjetskih (produhovljenih) ljudi. Materijalisti ne mogu podnijeti prisustvo ispravnih, jer im je mržnja prema njima postala usađena u pokvarene i razorene nefsove (strasne duše), tako da ih oni nagonski žele uništiti. Krug isto tako mora zadržati isprave sljedbenike da iziđu iz njega, odnosno mora zadržati njihove strasti i požude, kako se ne bi pridružili predodređenicima za propast. Jer, ipak, bogobojaznima je teško u duši kad vide da nevjernici uživaju u dunjalučkim ugodama. Svi pravovjerni se nisu rasteretili od svojih nefsova (požuda) pa uvijek postoji opasnost da ih iskušenja vrate u nevjerstvo. Ipak, oni nisu "umrli prije smrti", što je jedan od ciljeva čovjeka na ovom svijetu. Većina ispravnih je ovakva pa je dužnost njihovih ispravnih vjerskih vođa (imama, šejhova, učitelja) da ih sačuvaju u ovom spasonosnom "krugu". Krug ima također svoju ulogu

u vrijeme spuštanja kazne. Niti dopušta kažnjenicima da pokušaju ući unutar kruga i tako se spasiti, niti dozvoljava ispravnima da iziđu iz tog kruga, okušavajući spasiti kažnjenike koji im izazivaju sažaljenje, bilo zbog rodbinskih veza, bilo zbog prethodnih prijateljstava. Moramo biti svjesni da će ovaj rascjep između dvije skupine biti uvijek nepremostiv, tako da se ne smijemo zadržavati na sredini. Moramo se konačno opredijeliti. Pustio je dva mora da se dodiruju, između njih je pregrada i oni se ne miješaju. (Er-Rahman, 19-20)

Šta je u sadašnjem trenutku Hudov krug, Nuhova lađa ili Musaov štap? Da bismo lakše objasnili, prebacićemo se na Nuhovu Lađu (Arku). Nuhova Lađa je Šerijat, ali je potreban i kapetan Lađe, koji će Lađu koristiti i usmjeravati na pravi put spasa. Nuh u tom slučaju treba da bude glava porodice, imam nekog džemata, šejh neke tekije, ispravni vođa neke skupine, ispravni predsjednik države i tome slično. On mora biti osposobljen ispravnim uputama, kako bi mogao sačuvati skupinu za koju je zadužen. Njegovo ispravno vođstvo je jedini način i sredstvo očuvanja te skupine. Ovo izgleda jednostavno. I previše jednostavno! Ali, ipak, osvrnimo se na naše porodice, ili džemate, ili druge skupine u kojima se krećemo. Da li je to prisutna pojava u sredinama u kojima se nalazimo? Da li djeca slušaju roditelje, ili da li je žena pokorna svome mužu, ili da li je džemat poslušan svom imamu, ili da li su derviši pokorni svome šejhu, ili da li su podanici neke države pokorni svom predvodniku?

U sadašnjem trenutku se susrećemo s dva problema. Prvi – da li se itko može pokoriti nekom drugom koji bi bio zadužen za njegovu uputu? Da li postoji volja i želja kod svakog pojedinca da bude vođen te da na taj način prepusti svoj život rukama nekog drugog? Ne mislim na svezastupljeni formalizam, nego na iskonski unutarnji osjećaj kod svakog čovjeka. Ne mislim na formalne tekijske zakletve nekom šejhu, nego na istinsku prepuštenost vodstvu šejha te tekije. Koliko nam je svima poznato, istinske prepuštenosti nema.

Svjedoci smo sami sebi da nećemo poslušati naredbe koje nam ne idu u prilog, odnosno zahtjeve koji se kose s našim željama i dunjalučkim zahtjevima. S druge strane, postoje li ispravne vođe uopće? Da li postojeće vođe imaju sposobnosti da odgovore zahtjevima spašavanja od modernih iskušenja? Isto tako smo svjedoci da ugledne vođe svih nivoa nisu spremni žrtvovati ne svoje živote, već svoje položaje, dostojanstva i časti koje su zadobili svojim vodstvom. Često viđamo prodaju njih samih beskrupuloznim zahtjevima modernizma, politikanstva, biznisa, zapadnjačkog globalističkog trenda. I to je razumljivo ako znamo da su vodstva zadobili ulagivanjem ili kupoprodajom preko interneta, preko političkih partija, moćnih materijalističkih kompanija i vlastodržaca. Iskrenost na putu je pokrivena maskom pretvaranja i maštarija, a Božanski Zakon je zamijenjen amaterskom glumom pred naivnim narodom i sljedbenicima.

Vratimo se Vjeri dok još imamo vremena. Onoj istinskoj, a ne formalističkoj vjeri. Neka nam vjerski propisi i postulati budu važniji i od nas samih, odnosno, budimo spremni da žrtvujemo ovosvjetske užitke i same sebe da bismo uspjeli. Usmrtimo svoje nefsanske prohtjeve. Omogućimo svom djelomičnom razumu da ima prolaz do Potpunog Razuma. Neka naš ruh prevlada naš nefs, i neka se naše srce konačno probudi iz dubokog sna i postane pravo srce koje će nas voditi ispravnim putem. A uz sve to, oslonimo se na Allaha.

Ovako razoreno društvo i društvene skupine će veliko iskušenje, gospođa svemoguća Recesija, vrlo lahko rasturiti, osiromašiti i duhovno razoriti na izgubljene pojedince koje će kasnije postepeno pojesti mrak materijalizma. Recesija je samo jedna od niza prethodnica sveopćem Uništenju svijeta, koji se, po svim naznakama u cijelom svijetu, smjestio vrlo blizu i može se pojaviti svakog trenutka.

Šta da radimo? Oslonca na raznorazne vođe nema. Izgubili smo povjerenje u vjerske skupine. Izgubili smo povjerenje i u svoje porodice. Prvo, svako od nas treba žudjeti za ispravnim Upućivačem, a u ovom trenutku za vođom bilo kojeg nivoa (imam ili šejh). Budemo li žudjeli za šejhom, i dobićemo ga. Moramo poštovati porodicu kao osnovnu ćeliju svakog društva ili društvene zajednice. Bolesna ćelija dovodi društvo u nepovratnu bolest. Porodica je već uništena na Zapadu, ali mi se moramo okrenuti od takvih uputstava i vratiti se onom iskonskom očuvanju, ojačanju i očvršćavanju porodice. A da bismo mogli voditi porodice, svi se mi moramo tome podučiti. Drugim riječima, vratimo se Vjeri dok još imamo vremena. Onoj istinskoj, a ne formalističkoj vjeri. Neka nam vjerski propisi i postulati budu važniji i od nas samih, odnosno, budimo spremni da žrtvujemo ovosvjetske užitke i same sebe da bismo uspjeli. Usmrtimo svoje nefsanske prohtjeve. Omogućimo svom djelomičnom razumu da ima prolaz do Potpunog Razuma. Neka naš ruh prevlada naš nefs, i neka se naše srce konačno probudi iz dubokog sna i postane pravo srce koje će nas voditi ispravnim putem. A uz sve to, oslonimo se na Allaha, oslonimo se na Allaha, i samo na Allaha! I neka nam u srcu postoji težnja za susretom s bogougodnicima (evlijama), Njegovim prijateljima i zastupnicima na ovoj Zemlji u ovom vremenu. A onda nećemo više imati straha. Onda ćemo moći iscrtati Hudov krug i ostati unutar njega, sigurni i sretni. Mada će biti teško gledati propast onih koji su van njega. Ne zaboravimo, Hudov krug jeste zaštita, nepremostiva, ali isto tako to je linija koja se nalazi na zemlji i ne sprečava naše oči od gledanja strašnih prizora od kojih smo zaštićeni. A ni samo gledanje takvih prizora nije jednostavno.
Uzdajmo se u Allaha i tražimo Njegovu pomoć! Svi mi!

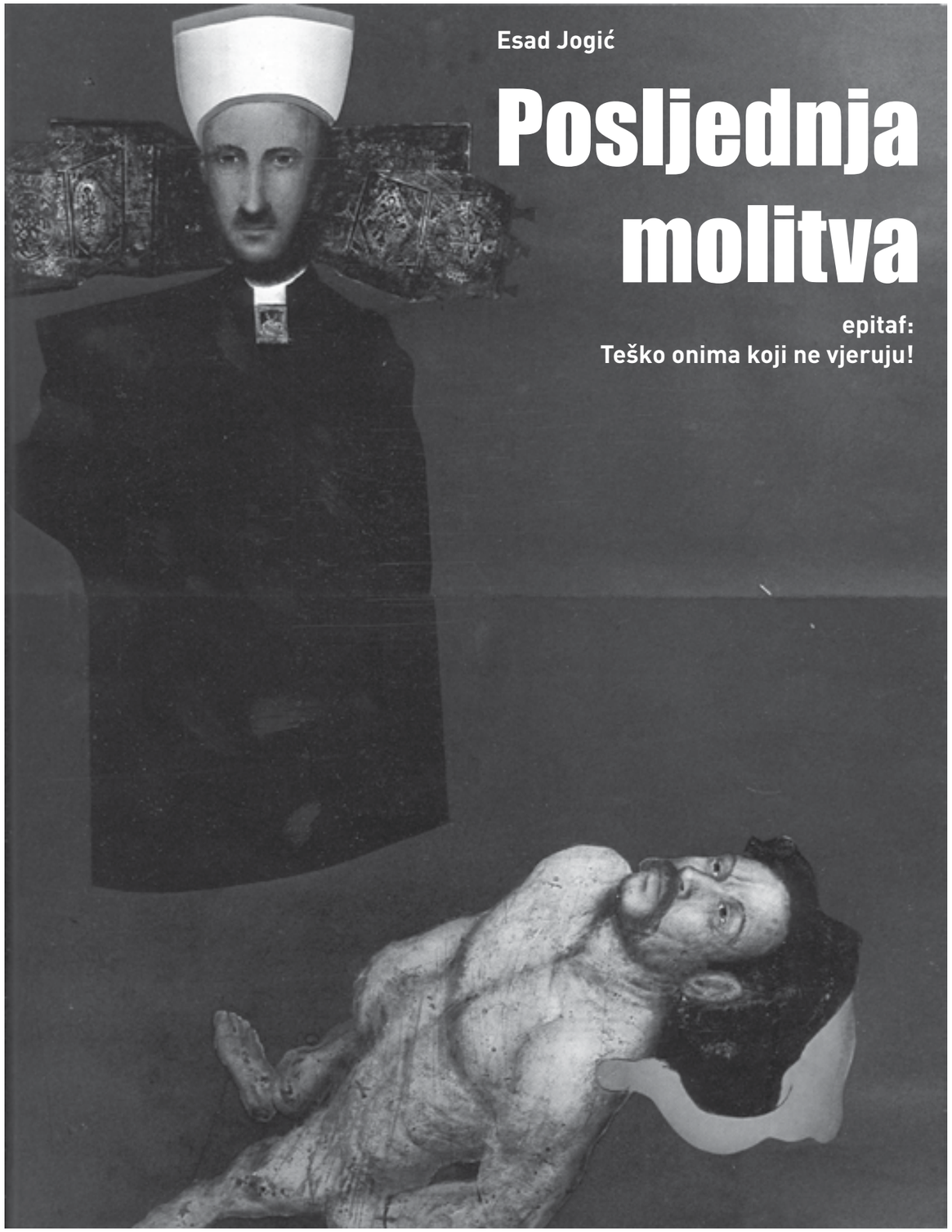

Esad Jogić

Posljednja molitva

epitaf:
Teško onima koji ne vjeruju!

Podne je. Vakat je namazu. U ovo doba dana penjem se na škripavu munaru stare džamije, koja se nalazi na kraju mahale što se stisnula iznad samog potoka, i dozivam vjernike sela Vrletine da dođu u džamiju i pomole se Bogu. Da stanu pred mihrab i kažu svoje tihe molitve: u ćilim, sebi u njedra, u tišinu ove male i oronule bogomolje, kojoj nevrijeme već ćerpič razjeda, a koja vjerniku ulijeva mir i sigurnost u dan, i najcrnju gluhu seosku noć, kakva može biti samo i u zabačenim vrletima Bosne.
Da se pomole i kažu:
"U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog! Samo Tebi robujemo i samo od Tebe pomoć tražimo. Na pravi put Ti nas uputi, na put onih kojima si darove Svoje podario! Ne na put onih koji su srdžbu Tvoju zaslužili, niti na put onih koji su zalutali."

Prozori džamije gledaju na drugu obalu, obraslu johama i brekinjama, ispod kojih grgolji, za kiša, zli potok. Na strmini ljuta kamena na kojem se škrto usjekao neravan put, što se vijugavo gubi između gotovo sastavljenih lica klisure, darivajući oku samo škrti komadić neba. Taj komad puta uvijek me podsjeća na moje djetinjstvo, kad sam se, gledajući u brda obrasla žilavim korovom preko kojih su se spuštale vododerine, kao ružne posjekotine, uvijek pitao: Što ima na kraju puta? Kakav je to dunjaluk iza ovih strašnih gora koje me štite od nekoga zla, meni nepoznatog.
Upućen sam na službu u ovaj kraj, u ovo zabačeno bosansko selo koje se kao kandžama drži za kamenu grbu, stresajući sa sebe nesreće i zla vremena, pa rađa novu djecu i nove vjernike.
Ljudi ovog sela mrki su i šutljivi. Žive neprimjetno i mirno, a umiru brzo, bez paćenja i duga bolovanja. Te je ljude za ovo selo vezala ljubav, kao taksirat, za koji nema niti melema, niti hećima, potvrđujući pravilo bijede: Da je bolest sirotinjski taksirat, a neumoljiva kazna onima koji rasipaju.
Svi su oni voljeli taj svoj komad škrte zemlje koju su brižno obrađivali i od njenih plodova živjeli. Voljeli su je čudno, do bola, do bolesti, do svađe i smrti. Nitko valjda, kao ti šutljivi ljudi, tamne puti i mrka oka, ne izgledaju tako žalosno i zbunjeno kao oni kad boluju. Kad gledaju u zemlju koju toliko vole i mukotrpno obrađuju, da ih privlači svojim mirom i pouzdanošću rađanja, u smrti i bolesti. Šutljiva zemlja, šutljivi ljudi i njihov taksirat.

Kažem podne je, vrijeme je namazu, ali danas neću stati na škripavi basamak, i penjati se na staru munaru, s koje o Bajramu i Ramazanu, u mubarek noćima škilje kandilji, kao nevješto napravljene zvijezde koje nemaju snage niti da blješte sjajem nebeskim niti da se ugase.
Nemam komu! Jučer je u ovo ukleto selo, Bože mi oprosti, nahrupila vojska i kao osvetu za one seljane što su otišli u šumu boriti se, sve što je ostalo muških glava odveli, žensku čeljad većinom obeščastili i otišli.
Ostavili mi ljuto i krvavo osakaćene Vrletine. Tužni jauk i cijuk i zanijemjelih starica što nijemo bugare kunući u drvo i kamen, u izlizane tespihe od sjajnog ćilibara. Komu su me ostavili? Bogu? Ili ukletom selu i bijelim zaspalim mezarlucima?

Jesam li ja stvarno živio među ovim ljudima? Jesam li ih dovoljno poznavao? Nije bilo sahrane, niti kamenog mejtaša niti tabuta. Nisam stigao niti da im oprostim sve, za ovaj i onaj svijet na koji su prije reda otišli. Što sam im govorio? Pomiren sa sudbinom i učinjenim zlom govorio sam :
"Doista je svejedno onima koji ne vjeruju: - opominjao ih ti ili ne opominjao - oni neće vjerovati! Allah je zapečatio njihova srca i uši njihove, a zastor je na njihovim očima! Njima pripada patnja velika. Teško njima koji ne vjeruju".
U boli se moram sjetiti da se u selu sijalo, želo, kosilo, prelilo, rađalo, i ponekad, pri odlasku na vojnu pjevalo. Sad je izgledalo kao ružna rana s koje je silom otkinuta krasta, kao neizrecivo zlo. Krvav otisak stopala velikog đavola. Sve je bilo tako brzo. Brže od sna, od trena. Brže od uzdaha molitve, koliko traje jedna čarobna brojanica beskraja molitve u miru.

Kad sam se iz šume vraćao, naišao sam na izbezumljenog mladića Luku, koji mi je isprepadano pričao o zlu što ga je vojska napravila u njegovu selu. Poveo sam ga sa sobom, da ga sklonim u selu. Skrenuli smo s čistine, s glavnoga puta, jer sam znao, ako naiđu, moraju proći ovuda, jer sve vojske svijeta sebi ucrtaju putove kojima će ići praviti zlo. Bio sam u pravu. Uskoro se s istoka začuo zveket oružja. To je ona željezna ratnička buka što pritišće strpljivu zemlju koju gazi i gnječi, izbezumljujući ljude, tako da im se strah uvuče do srži bića.
Sklonili smo se u jedno veliko šuplje drvo. Sreća, poznavao sam ovu šumu i sav predio. Tu sam sa svojim seljacima dolazio sjeći tvrdi grab i zdravu bijelu bukvu. Kakvi su sad ovo lovci? Što će im biti lovina? Imao sam ružan osjećaj da nas netko uhodi i prati.

Šćućuren uz mene, Luka mi je probudio sjećanje na moga mlađega brata Aziza koji je bio momak njegovih godina, a umro je iznenada od neke nepoznate bolesti. Evo, ovaj nepoznati, što je gonjen strahom i nesrećom, stisnut uz mene, dozvao je moga rođenoga kojeg više nema. Osjećao sam dah i strah mladića i djeteta na mojim staračkim grudima. Kosa mu je bila gorštački oštra i mirisala na paljevinu. Kad mi je vidio krvave tragove na ahmediji,pitao me jesam li ranjen.
Jesam li ranjen?, iznenadi me pitanje, probudi sjećanje. Bio sam, u tuđoj zemlji, u tuđem ratu. Rana je bila pogana i duboka, od gelera. Ožiljak mi šuti ispod plećke, umorio se i on od mene, i ja od njega. Samo ga još moja duša umorna sanja kao zlu uspomenu mladenačkog zanosa i vojničkog neiskustva. U vrijeme proljeća kad se sve budi, na koži mi hoće da procvjeta rumeni vojnički pup od gelera, koji se neće nikada otvoriti. Je li ožiljak ostao u duši zaparložen kao zla travka. Rana se bila ucrvala, hećimi su crve istrijebili, ali neki crv straha od

zla i rata, kao da se nakalemio u moju zdravu seljačku krv pa me truje.
Ožiljak kao usahli izvor bola, bistra sjećanja mladosti i sjećanja zamućena od starosti podsjeća me na mudru izreku, da su ljepote prolazne, bogatstva nesigurna a životne opasnosti stvarne velike i surove.
Krhotina gelera hoće van, namirisala je barut zla, bljesak noža je sve veći. Bože, ponirem li u vlastitu ranu. Glava što treperi u strahu na mojim prsima pitala me je: jesam li ranjen?
Ne znam, dijete moje. Ja sam hodža, mujezin. Ahmedija mi se odmotala, čelo sam malo ozlijedio. Čovjek je ranjen čim se rodi, vrijeme ga počne nagrizati i izjedati kao krhku biljku koja je samo za jedno godišnje doba.
Do sela smo stigli kroz potok. Držeći se više gustiša obale izbili smo na brdo na kojem su muku mučile moje Vrletine. Luku sam sklonio u džamiju ispod basamaka, u daskom zatvoreni prostor. Belaj što sam ga zatekao oduzimao mi je dah. Jesu li se pomiješali dan i noć. Spava li noć u danu? Spava li zlo u dobru? Je li se probudilo zlo u dobru. Mislio sam: došao je Sudnji dan, stigla je presuda. Bože dragi koliko ću u ovoj škrtoj zemlji danas mezara svijetlom otvoriti, i tamom zatvoriti.
Nijemo sam se molio, glas mi je nekuda odlutao u tamu utrobe i razdirao je nijemo, do bola i nestajanja. Mislio sam: neka ova moja molitva bude krik, doziv Bogu, neka makar sačuva klicu u tami brazde i zametak u toplom mraku utrobe. Neka sačuva moju poruku:
"Oni su kao primjer onih koji vatru nalože, pa, kad im vatra osvijetli ono što okolo njih je, Alah im svijetlo njihovo oduzme, i u tami ih ostavi, i oni ne vide! Gluhi su, nijemi su, slijepi su! I nikako da se povrate ".

Bol i zaprepaštenje glođu mi srce, ne znam je li ovo san ili java? Kao da sanjam. Stvarnost je suviše strašna, prošlosti se bojim, budućnosti nemam. Hoću govoriti molitve vjernicima, a njih nema. Moji su vjernici pobijeni, mole se u tišini vječnoga mraka.
U bunilu sam ih sahranjivao bez reda, od straha na brzinu. Svi u jednu molitvu ne mogu stati. Sve sam ih poznavao kao svoju bogomolju, kao stare ispucale daske na džamijskim vratima. Kao izlizanu šaru ćilima, koju sam molitvama i čelom gotovo istrošio. Oni su sahranjivali mene. Ubijeni su zajedno, proučiti ću im zajedničku molitvu. Bože, što su mislili jedan o drugome dok su u molitvi bili zajedno. Pomolio sam se svečano klečeći usred svježih iskopanih mezara, među naherenim nišanima, i ja kao živi nišan. Kao naherena svijeća kojoj je znojavi vojnik, ratnik bez duše, sabljom plameni turban odrubio.
Koji je moj mezar? Bože, primi me k sebi. Svježi iskopani mi govore da nisam sam. Primi Bože moju dušu, a zemlji ovih mezarluka ostavi moje tijelo neka sanja onaj krivudavi put što ga je doveo u ovo ukleto selo.
Pomislio sam na Luku, oca sam mu poznavao, bio je to čestit, iskren i pravedan čovjek. Koliko čovjek može biti pravedan i iskren, ako je iskrenost vjerovanje da se govori istina, a uvijek je tako bilo. Svatko na ovome svijetu ima svoju istinu. S djedom sam mu zajedno bio u vojsci. Kako sad da mu pomognem? Prijatelj mi je, to je krv njegove krvi. Kamo da ga vodim, kuda s njim da krenem, na koju stranu svijeta? Boriti ću se, odlučio sam, moje oružje jest vjera u Boga.
Čuli su se pucnji. Neka, nije me više briga, ne tiču me se više živi što pucaju. Danas ću živjeti s mrtvima, da me nauče kako se može ispustiti duša bez straha.
U džamijsku avliju ušao sam mirno, polako se oprao za molitvu na staroj česmi. Ona je bila svjedok učinjenog zla. Ušao sam u džamiju, tamo me je čekao mir. Tako je oduvijek bilo. Ostavio sam vrata otvorena da budem bliže mojim pokojnicima.
Kleknuo sam na staro mjesto na ćilimu, a onda me je počela opkoljavati tišina, izvana i iznutra, dok me nije obavila kao nevidljiv štit. Pancir - tišina, takva se samo u ratu događa, tišina koja miriše na zlo koje je bilo, ili će biti.

Dženazu sam klanjao mirno i svečano. U jednom trenutku molitve, kad sam čelom poljubio poznata šare ćilima, postranice gledajući, ugledao sam vojnika široko raširenih nogu, ustobočena na vratima. Kroz trokut raširenih vojničkih nogu, u dnu avlije vidjela se česma kako mirno žubori, a dublje u prorezu, kroz naherene tarabe, šutjeli su svježi mezari. Nešto se u meni pobunilo, presjeklo mi molitvu. Pomislio sam, rastavljajući ruke od pojasa kao pobunu: neka je Bog u pomoći i meni i njemu! Meni koji nisam ništa kriv, a njemu, krvniku i haramiji nitko ne može pomoći. On ni u što ne vjeruje, teško meni, a teško i njemu.
Da li je to ta uhoda koja nas je pratila.
Da ga odbijem od zla, nastavio sam mirno moliti. Mislio sam: nije poštivao moje siromašne i nepismene seljane, možda će poštivati mene, mujezina nesretnog sela Vrletine. Zategnuta nit svjetlosti što je kroz prozor ulazila, padala mi je sa strane na lice, na sljepoočicu, tamo gdje bilo, kao moć božja, sitno i ravnomjerno otkucava vrijeme koje nema mjeru. Koliko je otkucaja bilo, i koliko će još biti?
Džamijom se prolomi prasak. Pucanj je molitvu razbio kao bijesna prangija, kao pobješnjeli grom. Metak razbija sve iluzije. Može li razbiti vjeru u Boga? Da Bog sačuva, pucanj u bogomolji. Iz tavanice osu se bjeličasta prašina u kojoj sam ja u svome strahu i molitvi plovio kao krhki i nesigurni oblak.

"Allahu, ekber!" vikao sam u crveni mrak iza sklopljenih očnih kapaka. U viđenje koje se polako oblikovano, približavalo stvarnosti koja je navirala u mene i moju molitvu, kao zlo, strašno i naopako, a ja sam pred njim nemoćan kao i moja molitva što se rasipala u krpama crvene magle.
Vikao sam u prašinu, koja me podsjećala na sliku moje majke kada u avliji provijava žito od prašine i kukolja, u lice bradatog vojnika koji se cerio u grimasi kao ranjena zvijer. Vikao sam u čizme dušmaninu koje su bile poprskane krvlju. Molitva i riječi osušile se mi se u grlu, kao promukli pokušaj vapaja i neizrečena kletva. Da ga odvratim od nakanjenog zla, nastavio sam mirno s molitvom, sagnuo sam se da čelom poljubim ćilim, a onda sam s leđa osjetio strašan udarac čizmom u stegna.
Odbačen silinom udarca pao sam u mihrab, gdje sam savijen izgledao kao nagriženi polumjesec. Ahmedija s fesom otkotrljala se i odmotala i postala bijelom linijom, granicom, uskom stazom u ljudsko beznađe. Strašna sirat ćuprija između džehenema i dženeta, između zaslužene kazne i nagrade.
Sirat ćuprija između mene i njega. Iz krvavog ćilima šaputao je šejtan: Katul ferman stigao u naše selo. Smrtna presuda! Zemlja Bosna. Uskoro će biti sudnji dan, potop, šejtanski pir i đavolji vašar!
Gledajući mihrab iz neobičnog kuta, pomislio sam: s ovog mjesta sam govorio ljudima o slozi i ljubavi, o Bogu. Sad sam gologlav i nepokriven, okrvavljen i ponižen. Šejtan s vragom ušao je u ovo nesretno selo, u ovo sveto mjesto oronule seoske bogomolje.
Što sam ja sada! Tko sam bio! Tko sam sada na ovome strašnom dunajluku. Je li ovo možda Sudnji dan? Zašto tako velika i strašna kazna za ovo malo selo i njegove nesretne ljude?

"Allahu, ekber!", šaputao sam u lokvicu krvi koju je pila izlizana šara ćilima. U slijepa krila insekta koji se gušio u njoj. Ta šara kao neki nejasan i strašan znak, ili znak koji se tek počeo stvarati, razliveni i zgnječeni zametak budućeg zla. I nisam znao je li znak u insektu ili se insekt guši u krvavom znaku i meni samome. Znak što nejasno pretkazuje zli taksirat. Nije u meni probudio želju da se branim, da ga zadavim i sklonim sa ovoga svijeta kao krastu s lica. Da rastavim zlo od dobra, svijetlo od mraka. Da uprljam ruke, Bože sačuvaj! Ne bih to sebi mogao dopustiti. To bi bio pobačaj misli, ugušio bih je u zametku, vjerom i mišlju o Bogu.
Neka, za zlo uvijek ima vremena. Neka u meni sačeka ruka na balčaku sablje koje nema, koja se istopila u molitvama i tarihfa što me gleda s bijelog zida. Na njemu je da odabere. A, on je čini se odabrao. On ne vjeruje!
Bojao sam se više grijeha nego sudnjeg dana. A kakav je ovo danas dan? Zašto ja ležim u ovoj oskvrnutoj džamiji ponižen i krvav?

- Pa, merhaba ti efendija - pijano se cerio, bradat i podbuo - ja sam ti i bog i sudac samo sam ti malo krvcu pustio - kružio je okolo mene.
Jesam li dovoljno hrabar da umrem? Teškom mukom sam se uz mihrab pridigao, uprljao bijeli zid mrljama krvi. Sad su na zidu stajala dva biljega. Gore lijevo u visini očiju, tarih, i malo niže nejasna slika ljudske krvi. Doteturao sam do sviećnjaka na koji je bio odbačen fes. Htio sam omotati ahmediju da opet budem hodža i mujezin. Ali, čizmom je krvnik pritisnuo drugi kraj bijeloga platna i cerio se. Držeći kraj ahmedije u ruci, činilo se kao da držim kosu stazu bjeline koja izvire iz moje staračke ruke i uvire pod okrvavljenom čizmom. Kao da je krvnik zakoračio da se popne do moje ruke, do moga umornoga i uvrijeđenog srca. Ili je mene čekao da siđem tom stazom i nestanem pod čizmom.
Nisam više hodža niti mujezin. Sad sam ranjen i osramoćen čovjek, Mehmedalija Karahasanović iz sela Krečane iz kojeg sam kao dijete poslan u medresu u Sarajevo.

- Što ti ono piše efendija? - pokazujući na požutjeli tarih uramljen na zidu .
Šutio sam. Odlazio nekamo u plavičastu tamu i vraćao se na svjetlo iz modrih dubina kao ranjena riba, i uvijek na povratku nailazio na okrvavljene čizme. Sve mi se činilo maglovito i pijano. A on je bio pijan od nerazumne sreće, od tuđeg bola, alkohola, moći i oružja, kao što uvijek biva kod opijenih, slabim duhom i ljudi bez karaktera, kad uspiju u nesreći rata naći rješenje koje im obećava ostvarivanje ludih planova i primitivnih nagona na tuđi račun, na račun tuđe krvi i straha.

- Što ti ono piše, efendija?
Vraćao sam se iz tame kao iz nekog sjećanja. Pokušavao sam sabrati odbjegle misli: "Tarih je to, levha, zapis iz Kur'ana o sudbini čovjeka".
- Tarih, kažeš - i skresa rafal u kuke slova, u zid od ćerpiča. Na zidu ostade samo osakaćen okvir, kao slomljeno krilo ptice - vadio je kamu na kojoj je titrao tračak svijetla.
- Što piše efendija moj, ha?
- Tarih je to, zapis o Bogu... o vjeri... piše još: teško onima koji ne vjeruju... Poučite nas mrtvi, kako se može dušom rastati bez straha i mirno.
Mislio sam na Luku. Što je jadan gledao moje nestajanje, moje ne uslišene molitve.

- Samo ću te malo priklati, efendija. Kad ti se toliko žuri na taj tvoj ahiret... pa jednim okom gledaj ovaj svijet, a drugim biraj koji hoćeš.

Alahu, ekber! Bože moj ! - krkljao je hodža - primi me k sebi. Alahu dragi! Ovo ti se molim posljednji put.
Ispod basamaka kroz pukotine dasaka gledao sam kako kama prodire u hodžinu sudbinu, i prolazi kroz kucavicu na vratu. Još je na tren klečao s glavom na prsima okrenutoj mihrabu kao da se moli, a onda se blago zanese i sruši, udarivši o krvavi pod. Bradati vojnik skresa još jedan rafal u strop i teturajući izađe van.
Hodžina glava je s licem bila okrenuta prema meni. Gledale su me njegove mrtve oči.
Plakao sam od straha i bola. Kad sam odlučio da izađem iz skrovišta, iznenada se pojavio bradati koljač s još jednim vojnikom, koji ga je vrhom čizme prodrmao, da provjeri je li živ.

- Hodža je potrošio svoje vrijeme na ovome svijetu!

Cvijet se rodio u trenu kad i sunce

"Svemirsko putovanje Malog princa", drama, KDBH "Preporod", Zagreb, 2008.

Piše: **Ajka Tiro Srebreniković**

Dramski tekst "Svemirsko putovanje Malog princa" Amira Bukvića može se razumjeti na nekoliko razina gdje bi, možda, semantičko i intertekstualno tumačenje moglo biti zanimljivo. Težište semantičkog razumijevanja odnosilo bi se na prepoznavanje i tumačenje ontoloških vrijednosti prisutnih u ovom djelu: istine, laži, licemjerstva, mudrosti, slave, lažnog prijateljstva, duhovnosti, materijalnosti itd. Intertekstualna razina razumijevanja odnosila bi se na dvije značajke: prvu koja se tiče zakonitosti stvaranja ovog književnog djela te drugu značajku u kojoj ovaj dramski tekst nosi spomen na prethodne tekstove, prije svega na roman "Mali princ", francuskog pisca Antoinea de Saint-Exuperyja, što bi se moglo označiti kao spomen na kulturu, a Umberto Eco bi to nazvao "odjekom intertekstualnosti". Intertekstualnost u biti predstavlja asimilaciju tekstova od strane jednog teksta, asimilaciju znakova od strane jednog znaka, čime se semioza nastavlja u nedogled. Autorova namjera bila je da se ukaže kako u svakoj kulturi, u svakom tekstu i diskursu odjekuju glasovi i riječi već napisanog i izrečenog, ali se iz "vlastite enciklopedije znanja" prezentiraju one jedinke koje će najefikasnije predočiti novi svijet i novi doživljaj.

Glavni junak "Svemirskog putovanja Malog princa" govori riječima koje dolaze kao svjetlosni odsjaji dječjeg (ljudskog) duha. Riječ se uvijek sjeća svog djetinjstva pa i onda kad se iščahuri u simbol i alegoriju ili u oštricu ironije i groteske. Amir Bukvić je u svoj dramski tekst vješto ugradio dječji govor čija je osobina minimalistička rečenična konstrukcija, a jezik je u funkciji opisivanja češće nego u funkciji komentara, ograničeni vokabular zbog junakove nezrelosti i naivnosti. Ali, autor, poznavatelj zbilje, svog junaka vodi kroz vrlo značajne i intrigantne životne situacije iz kojih mu se ukazuju životni stavovi, a na čitatelju/gledatelju je da sugestivne zaključke i promišljanja rekonstruira, dajući im veći smisao. Čitatelj stječe dojam kako je autor još jedanput tematizirao svijet djetinjstva i odrastanja, a u konačnici možda to i jeste u pitanju, ali samo pod uvjetom ako čovjekovo koračanje protumačimo kao hod kroz cijeli život. Tada je govor Malog princa uklopljen u govor i promišljanja odrasla čovjeka. Mali princ kad zašuti tek tada postaje još rječitiji, a samo istinski umjetnik može povezati nijeme treptaje duše sa zaglušnim svemirskim odjecima; riječ Malog princa potire tminu svijeta, razgraničavajući označeno i oznaku u riječi i govoru. A oznaka govora Malog princa se na kraju svela samo na dva segmenta: na cvijet koji na semantičkoj razini tumačenja predstavlja težnju za ljepotom, razgovijetnosti i praiskonom.

Autor u 1. sceni sjedinjuje mikro i makro kozmos: "cvijet se rodio u trenu kad i sunce." Postavljeno je pitanje posjedovanja ljepote, umjetnosti, a neizravni odgovor je dobiven kako su ljepota i umjetnost univerzalne vrijednosti koje se ne mogu svesti na bilo kakve usko označene naznake nego su, ako postoje, date za svagda svakome. U današnjem vremenu kad slika dominira našom kulturom, u vremenu kad se i postojanje Apsoluta želi nazrijeti, glavna poruka ljudskoj nezasitnosti i duhovnoj gluposti glasi: "Bitno je očima nevidljivo, dobro se vidi samo srcem." Autorova pozicija u "Svemirskom putovanju Malog princa" je ta da se autor svjesno maskirao iza svog junaka čija su, tobože, naivna promišljanja i postupci u apsolutnoj suprotnosti s okrutnim, nepredvidljivim i egzistencijalnim životnim situacijama čime se izgrađuje osnova za dramsku radnju.

Ovaj dramski tekst ima osobinu višesmislenog znaka jer u sebe uključuje tragove različitih oblika diskursa: romanesknog, lirskog, bajkovitog, religijskog itd. Barth bi to nazvao "referencijama", odjecima kulture prijašnjim i suvremenim koji tekst presijecaju u golemoj znakovnoj stereofoniji. Autor nije slučajno za građu svog dramskog teksta uzeo tekst "Mali princ", svjestan kako se time linearnost teksta remeti i pretvara u beskonačnu semantičku prostornost, a time se potvrđuje teorija u kojoj tekst ne predstavlja ograničen identitet jer stoji u odnosu na druge tekstove koji se generiraju i koje on generira. "Svemirsko putovanje Malog princa" u vremenu informatičke prezasićenosti, u vremenu kad se čovjek, ipak, želi ograditi u prostore već poznate, sa svrhom zamišljanja svjetova koji se ne daju svesti samo na sliku, predstavlja dobitak za kulturu u kojoj na različite načine participiramo njene trajne vrijednosti.

Osnovna autorova poruka u ovom djelu sastoji se u tome da nema teksta, a time niti kulture koja se nije formirala u već izrečenom; svaki tekst predstavlja susretalište znakova, ali i njihovo međusobno nadmetanje, zato ljudski rod ima mogućnost napredovanja.

Kulturna misija pomirbe svjetova osobna je sudbina

O drami "Svemirsko putovanje Malog princa i Mala sirena" autora Amira Bukvića

Piše: **Senad Nanić**

Svjestan planetarne popularnosti Exuperyjeva djela, autor Amir Bukvić nas dramatično poziva u čitateljsku avanturu – čujte priču "nikad ispričanu" (str. 9), ili, gledano iz Exuperyjeve perspektive, rekao bih, "nikad dopričanu".

Krenuvši na put od planeta do planeta, Mali princ, poput običnog dječaka, upoznaje svijet odraslih ljudi. Scene Bukvićeve drame smjenjuju se tako da se svakom novom scenom budimo na novom planetu. A svaki planet jedna je osoba. Jer svaki je čovjek cijeli jedan svijet. Znamo to još iz Bukvićevog "Aristotela u Bagdadu". No, ovdje to nije pradavni filozofski pojam idealne sličnosti mikrokozmosa i makrokozmosa. Naprotiv, on je približen djetetu.

Dijete tu upoznaje sve dobre i loše osobine odraslih ljudi, njihove bedaste uobrazilje nastale u dugim izolacijama pojedinaca zatvorenih u same sebe, u samoće svojih planeta. Poput klasične spoznaje "via negativa", Mali princ doznaje kako je dobro žrtvovati se za drugoga jer posesivna sebična ljubav čupa cvijet i nasilno kida krhki život (Scena 1). On spoznaje kako od drugog tražiti možeš samo onoliko koliko taj drugi može dati jer je bahatost znak nemoći onog koji od drugih traži slijepu pokornost (Scena 2). On uči kako probleme društva čovjek mora rješavati jer bijeg je slabost i put u ovisnost gdje čovjek propada želeći samo zaborav (Scena 4). Apsurdnost samoljublja Mali princ uočava kroz igru riječi gdje starleta misli da je zvijezda (Scena 3). Ima i planeta s puno ljudi. Kao što je Super-planet gdje se Mali princ sviješću o korisnom štiti od ludila monetarizma i ispraznosti častohleplja (Scena 5). On zna da se samo srcem dobro vidi.

Konačno, Mali princ stiže na Zemlju. Sve što zna ovdje mora znati dati i primiti. Jer "nije istina da pustinja nije naklonjena ljudima. Ljudi nisu naklonjeni pustinji".

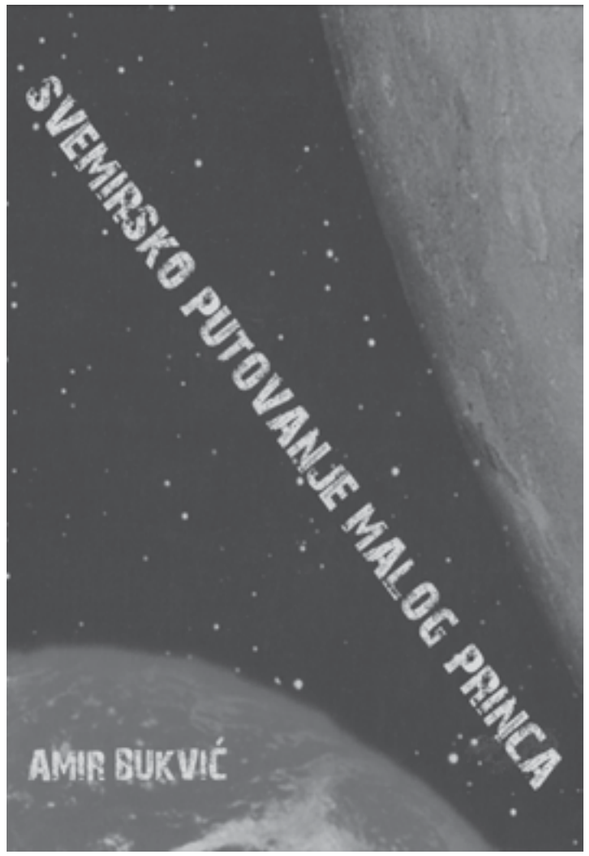

Mali princ živi prijateljstvo, pitomu predanost drugoj osobi i povjerenje u nju. Kao što ovca zna da je njena smrt žrtva za veće dobro i stoga smisao njena života, tako i Mali princ sada zna da je nesebično davanje ljubav i mir koji smrt čine tek promjenom, nastavkom putovanja na druge planete i svojoj kući, svojoj planeti, sebi. "Sreća jest jer sve ima smisla". Ovako viđena smrt, kao usputna postaja životnog putovanja punog otkrića kroz svjetove svemira, najljepši je mogući način približavanja tog temeljnog životnog pojma dječjem spoznajnom okviru. I ne samo dječjem.

I tu negdje, oko predanosti i povjerenja, veže se uz Malog princa na prvi pogled od njegova putovanja sasvim drugačija Bukvićeva vizija Male sirene. Sudar žargonskih idioma "malo sutra" i "nema šanse" metafora je spremnosti osobe da svoju sudbinu ostvari u predavanju svoga "ja" onom drugom i drugačijem koji će ga stoga i promijeniti te mu omogućiti da živi svoj novi identitet kao udvostručen i dvostruko plodonosniji. Maloj sireni, i svakome od nas, kulturna misija pomirbe svjetova osobna je sudbina.

Riječ prevodioca

Zašto objavljujemo ovu Antologiju hadisa

Mevlana Muhammed Jusuf Kandehlavi, "Muntakhab ahadith - Cvjetovi iz Muhammedove, s.a.v.s., bašče", Sova publishing d.o.o, 2009., 830 str.

Piše: **Džemaludin Latić**

O, vjernici, pokoravajte se Allahu i Njegovome Poslaniku, i ne napuštajte ga...!
(Kur'an, El-Enfal, Plijen, 20)

Od Džabira (radijellahu 'anhu) prenosi se da je pripovijedio: Rekao je Allahov poslanik Muhammed (sallallahu 'alejhi ve sellem):" Ja i vi – to vam je poput čovjeka koji zapali vatru, a onda na tu vatru počnu skakati insekti i leptirovi, a on ih žestoko tjera i spašava od nje. Ja, isto tako, vas sprječavam da ne upadnete u Vatru, a vi mi se izmičete iz ruku."
(Muslim: 5958)

Postoje najmanje dva veoma važna razloga zašto smo se odlučili prevesti ovu zbirku koja, na svoj način, govori o Allahovome poslaniku Muhammedu (sallallahu 'alejhi ve sellem – Allah ga blagoslovio i mir mu podario). Prvi od tih razloga sadržan je u činjenici zaprepašćujućeg, grandioznog nepoznavanja sunneta, tog drugog izvora islama, kod Bošnjaka i općenito balkanskih muslimana. Bar pet posljednjih totalitarnih režima pod kojima su živjeli muslimani Balkanskoga poluotoka, svaki na svoj način, a svi sa istim ciljem radili su na tome da se kod tradicionalnih sljedbenika islama eliminira znanje i svijest o ovoj vjeri te da se, umjesto toga, primordijalnog znanja, u mlade muslimanske generacije usade ideološke, manje-više neislamske, čak antiislamske moderne "spoznaje" o sebi i svome identitetu. Nadalje, ta ista populacija, muslimanski Evropljani (H. Neimarlija), danas je izložena nesmiljenim i izravnim talasima globalne i globalizirajuće sub/ kulture, unificirajuće po svojoj namjeni i paganske po svome porijeklu i suštini. Vjera je u opasnosti: perverzije svih vrsta šire se modernim svijetom; mlade muslimanske generacije zbunjene su i izgubljene u bespuću grijeha, metafizičkoj pustoši, permanentnoj krizi, slijepom kvantitativnom rastu, stalnim, besvrhovitim promjenama i vrtlogu zapadnoevropske civilizacije! "A kada se u mojoj zajednici pojave perverzije svih vrsta, čvrsto se prihvatite moga puta (sunneta)!" rekao je Muhammed, "poslanik za naše vrijeme" (K.Armstrong). A onaj ko se Allahu i Poslaniku Njegovome bude pokoravao – postići će ono što bude želio (Kur'an, El-Ahzab, Saveznici, 71).

Drugi razlog zbog i radi kojeg smo se odlučili na ovaj korak jeste trend nekih aktualnih političara na evropskoj ultradesnici, kao i brojnih ljevičara, socijalista, žurnalista, diplomata, propagandista, pisaca, filmadžija... da ne samo falsificiraju učenja poslanika Muhammeda, s.a.v.s., nego i da spriječe da njegova poslanička poruka dopre do drugih ovdje, na Zapadu. Ovo je, nakon što su se na bosanskome jeziku pojavili prijevodi Buharijeve i Muslimove, Tirmizijeve, Malikove i Nesaijeve zbirke hadisa, naš skromni doprinos u odbrani Poslanika koga je Uzvišeni Bog poslao kao "milost narodima" (Kur'an, 21, 107) i "svim ljudima" (Kur'an, 34, 28); ovo je naš dug i izraz naše ljubavi prema njemu i prema Poruci koju je on na savršen način živio i prenio čovječanstvu.

To što vrijeđaju poslanika Muhammeda, s.a.v.s., i što zlonamjerno izvrću njegovu Poruku – to nije ništa novo na ovom kontinentu! Prisjetimo se samo takvih invektiva koje su mu upućivali Dante, Voltaire, Dostojevski..., na Balkanu Njegoš i drugi srpski, hrvatski, crnogorski, čak i neki bošnjački pisci! Prisjetimo se "Satanskih stihova" i – najvjerovatnije naručene! - "afere Rushdie," koja je uzdrmala čitav muslimanski svijet zbog piščevih uvreda na račun poslanika Muhammeda, s.a.v.s., njegove žene Aiše i medinskog društva koga je Muhammed, alejhi's-selam –Allah mu mir podario, izgradio na temeljima Kur'ana i sunneta! Zašto to ovi "saveznici"- po psihološkom profilu, nakanama i ciljevima potpunoma isti kao "saveznici" iz vremena objavljivanja Kur'ana! - čine danas, u informatičkoj eri? Iz dva razloga: 1) da spriječe es-sahwe – savremeno buđenje muslimana u svojoj vjeri ("buđenje" je doslovan prijevod ove u svijetu islama popularne riječi), pa time i njihovo vjersko: duhovno, emocionalno, ali i političko jedinstvo nastalo uslijed aktualne propasti sekularnih ideologija koje su stoljećima nametane muslimanskim narodima te uslijed nezaustavljivih procesa demokratizacije zatvorenih društava u naše vrijeme, i 2) da zaustave fascinaciju poslanikom Muhammedom, s.a.v..s, kod novih generacija na Zapadu. Jer, Muhammed je poslanik koji "životu govori da" (Nietzsche), koji se bori sa životnim nedaćama, koji predvodi vojske boreći se za slobodu obespravljenih i ugnjetavanih naroda i ljudi te za pravdu u svijetu, koji nikad ne izdaje svoje drugove, koji voli mirise i žene, čiji je raj pun rijeka, radosti, ptica i – ponovo!- ljepotica, i koji tri puta ponavlja da se taj raj nalazi "ispod majčinih nogu... "To je vedra, optimistična predstava "Božijeg čovjeka" - sasvim suprotstavljena onoj istovrsnoj predstavi takvog čovjeka na umornom Zapadu! Zato je, između ostalog, Muhammed, a.s., oduševljavao Goethea, Carlylea, Lamartinea, Lessinga, Rilkea, Tolstoja, ..., koji su mu posvetili svoje najljepše poeme, sonete, drame, pripovijetke i izreke.

Muhammed je poslanik koji "životu govori da" (Nietzsche), koji se bori sa životnim nedaćama, koji predvodi vojske boreći se za slobodu obespravljenih i ugnjetavanih naroda i ljudi te za pravdu u svijetu, koji nikad ne izdaje svoje drugove, koji voli mirise i žene, čiji je raj pun rijeka, radosti, ptica i – ponovo!- ljepotica, i koji tri puta ponavlja da se taj raj nalazi "ispod majčinih nogu... "To je vedra, optimistična predstava "Božijeg čovjeka" - sasvim suprotstavljena onoj istovrsnoj predstavi takvog čovjeka na umornom Zapadu! Zato je, između ostalog, Muhammed, a.s., oduševljavao Goethea, Carlylea, Lamartinea, Lessinga, Rilkea, Tolstoja, ..., koji su mu posvetili svoje najljepše poeme, sonete, drame, pripovijetke i izreke.

U nastavku ćemo objasniti šta je to sunnet i zašto je, u svim vremenima i na svakome mjestu, važno slijediti poslanika Muhammeda, s.a.v.s., a na kraju ćemo dati osnovne podatke o autoru ove antologije i njegovoj knjizi.

ŠTA JE SUNNET

Sunnet (ar. običaj, način života, postupak, put) označava način na koji je živio poslanik Muhammed, s.a.v.s., a hadis (ar. govor, vijest, obavještenje) označava njegove izreke. Prema većini stručnjaka iz ove oblasti, sunnet je širi pojam i on označava sve riječi i sve postupke i zabrane Muhammeda, a.s., kao i sve ono što je on prešutno odobrio da se čini.

Sunnet je drugi izvor islama; on je Objava, ali nju – za razliku od Kur'ana - nije prenosio melek Džibril ('alejhi's-selam). U tom smislu Resulullah, s.a.v.s., kaže:

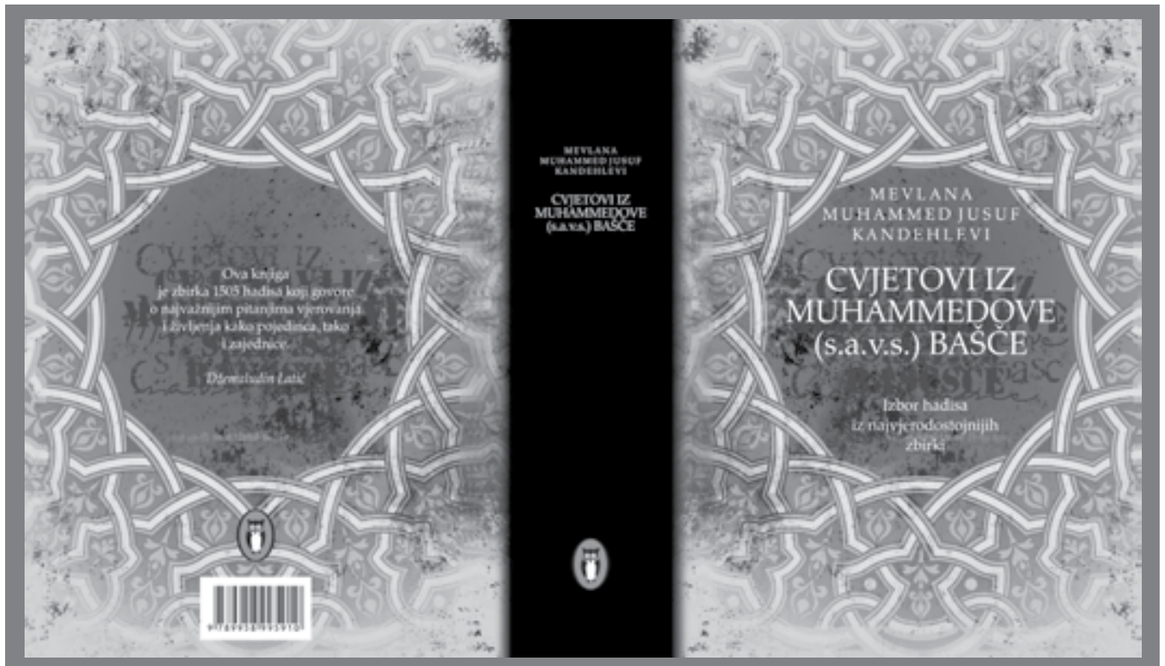

Muntakhab ahadith – Antologija hadisa je Kandehlavijev izbor kur'anskih ajeta i Resulullahovih, s.a.v.s., 1506 hadisa koji tretiraju šest najvažnijih tema, u isto vrijeme i osobina ashaba, bez kojih je nemoguće zamisliti život muslimanske jedinke i islamskog društva, ali ni pozivanje (da'wa) u islam i širenje njegovih poruka (teblig). (Naslov ovog djela preveli smo kao: Cvjetovi iz Muhammedove, s.a.v.s., bašče - jer je "antologija" u evropskim jezicima i nastala po ideji "izbora cvjetova u raskošnom vrtu," što, zapravo, znači i arapska riječ muntekhab- izbor, selekcija.) "Kandehlavi je u ovoj knjizi sabrao /izabrao sve najvažnije principe, pravila i mjere iz originalnih izvora, ali ova knjiga nije puka kompilacija tih pravila i instrukcija, nego se prije može reći da je ona jedna njihova enciklopedija," stoji u recenziji izdanja ove knjige na engleskome jeziku.

Knjiga se može naručiti na mail adresi sova.publishing@gmail.com.

"Dat mi je Kur'an i nešto slično njemu (tj. sunnet)" (Ebu Davud).

Vjerovanje u sunnet i njegovo slijeđenje u svakom dobu sastavni je dio vjere. Sunnet je neraskidivo povezan sa Kur'anom; nemoguće ih je razdvojiti. U Kur'an-i kerimu se na više mjesta naređuje slijeđenje Muhammedova, s.a.v.s., sunneta. Izravno je to istaknuto u naprijed navedenom ajetu iz sure El-Enfal, 20, u kome se – prema mišljenju najpoznatijih komentatora Kur'ana- pod zapoviješću "ne napuštajte Poslanika" misli: ne napuštajte njegov sunnet,
A sam Poslanik, s.a.v.s., kaže:
"Svi moji sljedbenici, osim onih koji odbiju, ući će u Džennet!" Ashabi upitaše: - Božiji Poslaniče, a ko će odbiti? – našto on odgovori:"Onaj koji mi je poslušan, ući će u Džennet, a onaj koji me ne sluša, on odbija" (Tirmizi).

Na isti način kako su brižno čuvali Kur'an, ashabi su čuvali i sunnet; na isti način kako ih je Resulullah, s.a.v.s., podučavao Kur'anu, podučavao ih je i svome sunnetu; sa istim strahopoštovanjem i pažnjom koje su iskazivali prema Allahovoj Knjizi kako ne bi iskrivili ma i jednu njezinu riječ, ashabi su pazili da ne iskrive ma i jednu riječ hadisa.

KAKO JE SAČUVAN SUNNET

U prvo vrijeme poslanstva, Resulullah, s.a.v.s., zabranjivao je da se njegove izreke bilježe – kako ih prva generacija muslimana ne bi pomiješala sa tekstom Kur'ana, ali kasnije, kada je nestalo te bojazni, takva zabrana ne samo da je ukinuta nego je Allahov Poslanik, s.a.v.s., podsticao da se njegov sunnet bilježi, pamti i prenosi.

Na isti način kako su brižno čuvali Kur'an, ashabi su čuvali i sunnet; na isti način kako ih je Resulullah, s.a.v.s., podučavao Kur'anu, podučavao ih je i svome sunnetu; sa istim strahopoštovanjem i pažnjom koje su iskazivali prema Allahovoj Knjizi kako ne bi iskrivili ma i jednu njezinu riječ, ashabi su pazili da ne iskrive ma i jednu riječ hadisa. Oni su bili svjesni da su bili na ivici propasti i da ih je Allah (dželle šanuhu – uzvišeno je Njegovo Biće) spasio nje slanjem Svoga Poslanika, zbog čega su posvećivali najveću pažnju za spoznajom smislova Kur'ana i Vjerovjesnikovog, s.a.v.s., sunneta. Pazili su na svaku Resulullahovu, s.a.v.s., riječ, postupak, odobrenje, izraz lica..., svjesni da su u društvu i vremenu posljednjeg Božijega glasnika i posljednje Objave. Poslanikove, s.a.v.s. supruge podučavale su druge žene. Ono što bi razumjele iz Kur'ana i sunneta prenosile su drugim ženama, posebno im izlažući ona pitanja koja Resulullah, s.a.v.s., zbog stida nije mogao iznositi pred ženskom populacijom. Ono što bi naučili iz Kur'ana i sunneta ashabi su ponavljali jedni pred drugima, tvrdo pamtili i tačno prenosili svojoj i budućim generacijama. Najprilježniji od njih u tome poslu bili su: Ebu Hurejre, Enes b. Malik, 'Abdullah b. 'Abbas, 'Abdullah b. 'Umer, 'Abdullah b. Mes'ud, hazreti Alija, Džabir b. 'Abdullah, hazreti Aiša (radijellahu 'anhum- Allah njima zadovoljan bio). Neki od njih su imali i vlastite zbirke Resulullahovih, s.a.v.s., hadisa, ali valja naglasiti da su ashabi živjeli u izrazito usmenoj civilizaciji i da je Resulullah, s.a.v.s., imao svojstvo konciznog i lijepog izražavanja, što je omogućavalo olakšano memoriranje njegovih izreka.
Ovaj plemeniti posao ashaba nastavila je slijedeća generacija, tabi'ini, a najpoznatiji prenosioci hadisa među njima bijahu: Muhammed b. El-Munkedir, Seid b. Džubejr, Alkame b. Kajs en-Nehai, Muhammed ez-Zuhri i dr.
Nekoliko hiljada ashaba i tabi'ina, uz Kur'an, prenijeli su i sunnet diljem islamskog svijeta. Uskoro će doći do kodifikacije (usaglašavanja sa izvornikom) sunneta (kao što je to učinjeno i sa Kur'anon) u epohalnim naučnim istraživanjima u kojima je- naučnom metodom koja nije prevaziđena ni u našem stoljeću!- cjelokupan ovaj islamski izvor sačuvan i razvrstan.

Ashabi i tabi'ini nisu pamtili samo sadržaj (metn) hadisa, nego i niz ili lanac njegovih prenosilaca (sened). U prenosioce hadisa uvrštavani su samo oni ashabi i tabi'ini za koje se znalo da su im strani laž, lukavstvo, prijevara, obmana i sl. Unutar 'ilmu'l-hadisa (nauke o hadisu) razvilo se više pomoćnih disciplina, među njima i nauka o senedu te nauka o životopisima ashaba. Upravo su naučnici iz ove druge discipline, zarad očuvanja autentičnosti sunneta, obradili preko tri hiljade životopisa ashaba! Na osnovu izloženog, s pravom se može zaključiti da ne postoji nijedna druga povijesna ličnost čiji bi životopis vjerodostojnije, sadržajnije i detaljnije bio sačuvan kao što su to muslimani učinili sa životopisom (es-sira) svoga i općečovječanskog Poslanika, s.a.v.s.

Prema strogim pravilima nauke o hadisu, hadis se, u pogledu svoje autentičnosti, dijeli na: sahih (vjerodostojan), hasen (dobar) i da'if (slab).
Sahih je onaj hadis koji ima kontinuiran niz tačnih i poštenih prenosilaca sve do Resulullaha, s.a.v.s., odnosno do nekog ashaba ili tabi'ina. U slučaju da se za bilo koga u nizu prenosilaca ustanovi i najmanji propust, takav hadis gubi karakter sahih hadisa i svrstava se u kategoriju da'if hadisa.

Ashabi i tabi'ini nisu pamtili samo sadržaj (metn) hadisa, nego i niz ili lanac njegovih prenosilaca (sened). U prenosioce hadisa uvrštavani su samo oni ashabi i tabi'ini za koje se znalo da su im strani laž, lukavstvo, prijevara, obmana i sl.

Hasen hadis je jedna vrsta sahih hadisa, ili vrsta da'if hadisa. U svakom slučaju, nijedna od spomenutih vrsta hadisa se ne odbacuje. Eksperti islamskog prava daju prednost sahih hadisima po tome što se iz njih bezuvjetno mogu izvoditi šeri'atski propisi; gotovo isti je slučaj sa hasen hadisima, dok su u vezi sa da'if hadisima, kada je riječ o tome mogu li se iz njih izvoditi šeri'atski propisi ili ne, mišljenja osnivača pravnih škola podijeljena.

Spomenimo ovdje i tzv. mewdu' (lažne, apokrifne, podmetnute) "hadise." Iz različitih razloga i sa mnoštvom nedostojnih motiva, neki ljudi, mahom neprijatelji islama i licemjeri, Allahovome Poslaniku, s.a.v.s., pripisivali su izreke koje on nije izrekao. Postojanje zbirki i takvih "hadisa" samo potvrđuje koliko su pažnje i opreza muslimani uložili kako bi nepomućenim sačuvali drugi izvor svoje vjere.

NAJPOZNATIJE HADISKE ZBIRKE I NJIHOVI AUTORI

U drugom i trećem stoljeću po Hidžri, kada se sunnet već bio proširio diljem ogromnog prostranstva svijeta Islama i kada je, zbog mnoštva razloga, bilo došlo do opasnih napada na njegovu vjerodostojnost, javili su se njegovi slavni sakupljači i izvrsni znalci koji su – zadivljujuće preciznom i kritičkom naučnom metodom i analizom!- izvršili reviziju čitavog sunneta i objavili svoje zbirke hadisa bez kojih je nezamisliv vjerski život muslimana i umovanje o njihovoj vjeri.

Prvi i najslavniji od tih blagoslovljenih naučnika bijaše Muhammed b. Isma'il el-Buhari (194. – 256. h. / 810.-870. po Isau, a.s.), a njegova se zbirka hadisa naziva Sahihu'l-Buhari, koju je pripremao šesnaest godina. On je obišao sve glavne centre islamske učenosti, konsultirao preko hiljadu znalaca hadisa, sakupio preko 600.000 izreka koje se pripisuju poslaniku Muhammedu, s.a.v.s., i iz njih izabrao samo 7.397 za koje je utvrdio da su vjerodostojni (sahih), a nijedan nije uvrstio u svoj Sahih dok ne bi uzeo abdest i klanjao dva rekjata. Svoju zbriku je razvrstao u 97 poglavlja.
Drugu zbirku vjerodostojnih hadisa sačinio je Muslim b. El-Hadždžadž en-Nejsaburi (204. – 261. h./ 820.-875.). Ona se zove Sahihu Muslim i sadrži 12.000 hadisa. Od Buharijeve zbirke razlikuje se po tome što je Buhari bio rigorozniji kod kriterija prenosilaca hadisa. Naime, dok Buhari traži da se svaki prenosilac u senedu hadisa bude susreo sa onim prenosiocem koji mu prethodi u nizu, Muslim je smatrao da je za autentičnost hadisa dovoljno da su svi prenosioci tog hadisa živjeli u isto vrijeme te da njihovo susretanje nije uvjet da bi se dati hadis smatrao vjerodostojnim. Muslim je neobično cijenio i poštovao svoga učitelja Buharija.
Osim ova dva Sahiha, koja se zovu jednom riječju Sahihajn – Dvije vjerodostojne zbirke, muslimani neobično poštuju i četiri Sunena, istoimene zbirke hadisa koje su sačinili Ebu Davud (202.-275. h.), Et-Tirmizi (209.-279.h.), Ibn Madže (209.-273. h.) i En-Nesa'i (215.-313.h.). Te zbirke se unekoliko razlikuju po obimu i kriterijima, a zajedno sa spomenuta dva Sahiha čine tzv. El-Kutubu's-sitte – Šest knjiga ili zbirki hadisa.

Doista, ni muslimani ni kršćani ne posjeduju sunnet Isusa Krista (pregršt parabola Novog zavjeta niukoliko ne zadovoljava ovu potrebu kršćanske zajednice za životnim modelom identifikacije), kao što ni muslimani, ni kršćani, ni jevreji ne posjeduju Mojsijev sunnet – i to je osnovni uzrok nezaustavljive doktrinarne i svake druge podjele među kršćanskim i jevrejskim ummetima, na koju se aludira u slijedećem kur'anskom ajetu: A oni su se u pitanjima vjere svoje podijelili na skupine, svaka stranka radosna onim što ispovijeda (23, 53).

Nažalost, nakon što su bosanski muslimani postali slobodni u prakticiranju i tumačenju svoje vjere, među njima su se pojavili pojedinci pa i čitave grupe koji dokraja doslovno tumače i Kur'an i sunnet i tako siju konfuziju po našim muslimanskim zajednicama. Ti pojedinci i grupe smetnuli su s uma da se ni Kur'an ni sunnet ne mogu tumačiti bez određenih uvjeta (šart, pl. šurut) kao i bez naučno utvrđenog metoda.

VAŽNOST SUNNETA

Važnost sunneta za život muslimana i ljudsku civilizaciju ne može se sagledati. Prije svega, sunnet je prvi i nezaobilazni mubejjin – objasnitelj Kur'ana: onaj kome je Kur'an dostavljen savršeno je razumio Allahovu posljednju Knjigu i savršeno živio u skladu sa njezinim nalozima, zbog i radi čega ga je Allah, dž.š., nazvao usvetun hasene – najboljim primjerom ili modelom identifikacije za vjernike (33, 21). Živeći u savršenoj pokornosti Allahu, dž.š., poslanik Muhammed, s.a.v.s, konkretizirao je Kur'an na zemlji i time pokazao da je islam živa – i zauvijek živa – i realna vjera. Zahvaljujući sunnetu, svjetska zajednica muslimana, Ummet, ostala je jedinstvena, i bit će takva do kraja Vremena. (Podjela muslimana na sunnije i ši'ije nije vjerska već politička podjela nastala uslijed različitog tumačenja islamske povijesti. Ne računajući neke malobrojne ekstremne i nepravovjerne sekte među sunnijama i ši'ijama, svi muslimani svijeta čuvaju ista vjerovanja i žive na isti način prema Resulullahovom, s.a.v.s., obrascu ili style of life-u.) "Pridržavanje sunneta sinonim je za islamsko postojanje i progres; zanemarivanje sunneta sinonim je za rastakanje i propadanje islama. Sunnet je željezna okosnica Kuće islama, a ako uklonite okosnicu neke građevine, zar možete biti iznenađeni ako se ona sruši kao kula od karata?" (M. Asad). Imajući takvu svijest o važnosti sunneta, ashabi su Ummet nazivali "najuglednijom zajednicom" (ešrefu'l-umem) zbog dva razloga: zato što Ummet ima autentičnu verziju posljednje Božije Objave, Kur'ana, i zato što ima sunnet "svoga" Poslanika.

Doista, ni muslimani ni kršćani ne posjeduju sunnet Isusa Krista (pregršt parabola Novog zavjeta niukoliko ne zadovoljava ovu potrebu kršćanske zajednice za životnim modelom identifikacije), kao što ni muslimani, ni kršćani, ni jevreji ne posjeduju Mojsijev sunnet – i to je osnovni uzrok nezaustavljive doktrinarne i svake druge podjele među kršćanskim i jevrejskim ummetima, na koju se aludira u slijedećem kur'anskom ajetu: A oni su se u pitanjima vjere svoje podijelili na skupine, svaka stranka radosna onim što ispovijeda (23, 53).

Da nije autentičnog poslaničkog sunneta, nijedan čovjek ne bi uspio sam spoznati Pravi Put i živjeti po njemu, niti bi svojim intelektualnim moćima ikada spoznao istine vjere, i zato je Allah, dž.š., poslao "Pečata vjerovjesnika i poslanika" i sačuvao vjerodostojnim i Svoj Kur'an i sunnet Svoga Poslanika – kao čiste ekstrakte svih Svojih Knjiga (sto Suhufa /Listova ili Ploča i tri prethodna velika Kitaba / Pisma: Tevrat, Zebur i

Ashabu kome je Resulullah, s.a.v.s., rekao da je najbolji musliman onaj koji je najbolji prema svojoj ženi – zaista je bilo najbolje u vjeri da bude dobar prema svojoj ženi jer je Muhammed, a .s., znao da je dotični zanemario tu moralnu vrlinu – jednako kao i hiljade njegovih budućih sljedbenika; a onome ashabu kome je govorio o mržnji i zavidnosti najbolji iman (vjerovanje) i jeste da te duhovne bolesti izbaci iz svoga srca... Eto niza primjera iz koga tumač sunneta lahko može razlučiti temporalno od trajnog, lokalno od globalnog, pojedinačno od univerzalnog.

Indžil) i svih sunneta Svojih 124.000 vjerovjesnika i poslanika. Dokaz za ovu tvrdnju Kur'an je dao u slučaju Kraljice od Sabe, koju opisuje kao iznimno mudru i pronicljivu vladaricu, ali koja, zajedno sa svojim narodom, "ne umije Pravoga Puta naći" (27, 24). Tek kada dolazi pred vjerovjesnika Sulejmana, a.s., njoj se otvaraju putevi istine i ona uzvikuje:
"Gospodaru moj, ja sam se prema sebi ogriješila, i u društvu sa Sulejmanom primam islam - predajem se Allahu, Gospodaru svjetova!" (En-Neml, Mravi, 44).

KAKO ČITATI HADISKE ZBIRKE

Dok budete čitali ovu, jednako kao i svaku drugu zbirku hadisa, morat ćete, uvaženi čitaoci, imati na umu jednu od najbitnijih stvari u ispravnom razumijevanju Resulullahovoga, s.a.v.s., sunneta: prividnu kontradiktornost između nekih hadisa. Riječ je, dakle, o prividnoj, a ne o suštinskoj kontradiktornosti u cjelokupnom korpusu hadisa i sunneta. Na primjer, u poglavlju "Tespih" u ovoj zbirci u nekim hadisima se govori da se, poslije namaza, treba 33 puta izgovoriti Subhanallah, a u drugima se kaže da se to treba učiniti 34 puta; negdje se spominju prsti pomoću kojih se tespiha, a negdje košpice ili kamenčići...; u nekim hadisima je najboljim vjernikom Poslanik, s.a.v.s., označio onoga ko je najbolji prema svojoj ženi, a u drugim onoga koji svoj namaz klanja na vrijeme, ili onoga koji u srcu nejma mržnje ili zavidnosti...;itd. Nažalost, nakon što su bosanski muslimani postali slobodni u prakticiranju i tumačenju svoje vjere, među njima su se pojavili pojedinci pa i čitave grupe koji dokraja doslovno tumače i Kur'an i sunnet i tako siju konfuziju po našim muslimanskim zajednicama. Ti pojedinci i grupe smetnuli su s uma da se ni Kur'an ni sunnet ne mogu tumačiti bez određenih uvjeta (šart, pl. šurut) kao i bez naučno utvrđenog metoda. O uvjetima i metodima tumačenja Kur'ana govorimo ili ćemo govoriti na nekim drugim mjestima; ovdje ćemo reći da se, isto kao ni Kur'an, ni sunnet ne može tumačiti bez određenih uvjeta - koji su ponekad isti kao i uvjeti za tumačenje Kur'ana - i bez usvojenog naučnog metoda prilikom tog tumačenja.
Ono što bi musliman koji je prosječno obrazovan u svojoj vjeri trebalo da zna, kada je riječ o tumačenju sunneta / hadisa, jeste slijedeće: da u autentičnom sunnetu nejma ničega što je u suprotnosti sa Kur'anom; da hadisi koji se odnose na islamska vjerovanja, moralne i etičke stavove i vrjednovanja kao i na vjerozakonske odredbe u pogledu "nepromjenljivih okolnosti društvenog života i ljudskog ponašanja" (Asad) – imaju trajno značenje; da se taj korpus hadisa mora razlikovati od onog dijela Muhammedovih, s.a.v.s., izreka koji se odnosi na određene povijesne prilike ili vremenski ograničene situacije; da su i Kur'an i sunnet sebi kao cilj postavili da na Pravi Put izvedu najprije prvu muslimansku zajednicu u Arabiji u VII. st. – sa svim njezinim povijesnim naslijeđem, društvenim i geografskim okolnostima u kojima je ona živjela – ali i globalnu muslimansku zajednicu u svim budućim vremenima, sa svim okolnostima u kojima njezini ogranci budu živjeli te, u tom smislu, svaki tumač Kur'ana i sunneta mora podrazumijevati hronološki tok Objave i sunneta, vrijeme i okolnosti u kojima su pojedine objave i hadisi bili dati; da, u slučaju sunneta, svaki njegov tumač mora podrazumijevati da su neki hadisi mubejjin (objasnitelj) univerzalnih kur'anskih načela, a neki su objasnitelji ranije izrečenih hadisa; da i Kur'an i sunnet podrazumijevaju životne promjene i kontradiktornosti zbog kojih su mufessiri i muhaddisi, u tumačenju oba ova izvora, ustanovili institut tzv. neskh- a – dokidanja ili derogirinja ranijeg propisa s tim da se taj propis (tj. tekst u kome je on izrečen) ne briše iz korpusa ukupne Objave ili sunneta – jer životna situacija za koju je on bio namijenjen uvijek može da se vrati – i vraća se - u ovoj ili onoj prilici, kod ove ili one generacije ili zajednice; da i Kur'an i sunnet imaju svoje nepromjenljive i zajedničke ciljeve (qasd, pl. meqasid) radi kojih su izrečeni i koje žele postići kod pojedinca ili u nekom društvu...

Tako npr., kad se u hadisu muslimanima preporučuje da skrate svoje hlače, onda je cilj toga hadisa – kako se vidi iz njegovoga konteksta – da se muslimani poduče da ne budu oholi, da kod sebe eliminiraju želju da se gorde nad drugim ljudima svojom odjećom, koja je, obično, kako znamo, znak društvenog prijestiža...; taj hadis je komentar kur'anskih ajeta (iz sura El-Isra' i Lukman) u kojima se kaže: Ne idi zemljo nadmeno, jer Allah ne voli ni gordog ni hvalisavog! Prema tome, muslimani koji žive na Zapadu i hodaju asfaltiranim trotoarima (za razliku od ashaba koji su, hodeći svojim putovima, dugim hlačama kupili prašinu) mogu ostvariti ovaj kur'ansko-sunnetski cilj ponašajući se skromno, ljubazno i ponizno, a da ne skraćuju svoje hlače; hoće li musliman tespihati na prste ili na 33 zrna tespiha od drveta ili ćilibara – to nije bitno; bitno je da veliča Allaha, dž.š., poslije klanjanja namaza; ashabu kome je Resulullah, s.a.v.s., rekao da je najbolji musliman onaj koji je najbolji prema svojoj ženi – zaista je bilo najbolje u vjeri da bude dobar prema svojoj ženi jer je Muhammed, a .s., znao da je dotični zanemario tu moralnu vrlinu – jednako kao i hiljade njegovih budućih sljedbenika; a onome ashabu kome je govorio o mržnji i zavidnosti najbolji iman (vjerovanje) i jeste da te duhovne bolesti izbaci iz svoga srca... Eto niza primjera iz koga tumač sunneta lahko može razlučiti temporalno od trajnog, lokalno od globalnog, pojedinačno od univerzalnog.

Ukoliko se, dakle, u obzir uzmu ti ciljevi, povodi objave nekoga ajeta ili izricanja nekog hadisa, con- tekstum u kojima su izrečeni i dr., onda se može reći da su Kur'an i sunnet kontradiktorni koliko je kontradiktoran sam život – jer su oba ta izvora i data od strane našeg Stvoritelja da bi bili jedna jedinstvena univerzalna "knjiga života" kojoj – vidi Božijeg čuda! - nije promakla nijedna životna situacija.

MEVLANA MUHAMMED JUSUF KANDEHLAVI I NJEGOV *MUNTAKHAB AHADITH-CVJETOVI IZ MUHAMMEDOVE, S.A. V.S., BAŠČE*

Muhammed Jusuf Kandehlavi jedan je od najpoznatijih muhaddisa (eksperata za nauku o sunnetu) u muslimanskom svijetu u prošlom stoljeću. Rođen je 1335./ 1917. god. u mjestu Kandahla u Indiji. Njegov otac, šejh Iljas (pres. na Ahiret 1943.), osnivač je Džema'atu tebliga, globalne asocijacije koja se bavi proučavanjem i širenjem islamskih učenja, i sljedbenik dvojice znamenitih indijskih vjerskih učenjaka i obnovitelja islamske svijesti na Indijskom potkontinentu, Ahmeda ibn Irfana i Muhammeda Ismaila. Reformatorski indijski pokret, snažno vezan za mezheb imama Ebu Hanife, kao poseban cilj svoga djelovanja imao je otklanjanje svih devijacija u vjerovanjima i praksi indijskih muslimana i povratak čistom islamskom vjerovanju. U životopisu Muhammeda Jusufa Kandehlavija ističe se da njegova porodica vuče porijeklo od hazreti Ebu Bekra, r.a., najpoznatijeg ashaba poslanika Muhammeda, s.a.v.s., i prvog od Četverice pravednih halifa.

Već u desetoj godini Muhammed Jusuf Kandehlavi pred svojim ocem i majkom (također neobično učevnom hanumom, hafizom Kur'ana i muhaddisom) završio je hifz, učenje Kur'ana napamet, nakon čega je, uz osnovno obrazovanje, nastavio da studira El-Kutubu's-sitte – Šest vjerodostojnih hadiskih zbirki. Kada je imao dvadeset godina, Muhammed Jusuf je završio renomiranu Mezahiru'l-ulum, visoku školu koja se specijalizirala za izučavanje sunneta i koju je u to vrijeme vodio njegov rođak šejh Muhammed Zekerijja Kandehlavi, za koga se tvrdi da je bio jedan od najvećih muhaddisa u muslimanskom svijetu u prošlom stoljeću.

Svoje raskošno znanje iz 'ilmu'l-hadisa Muhammed Jusuf će moći dijeliti radeći u očevom Tebligu najprije u Indiji, a onda diljem Svijeta. Nakon očeve smrti postao je "drugi emir Džema'at-i tebliga." Veći dio svoga života proveo je putujući i podučavajući muslimane njihovoj vjeri, tražeći od njih da principe uzvišenog šeri'ata primijene u svome pojedinačnom i društvenom životu i tako formiraju vlastito, islamsko društvo svuda gdje žive, i objašnjavajući islam drugima. Od tada do danas, Džema'at-i teblig je dobio svoje filijale u mnogim zemljama, posebno na području arapskoga govornog područja.

Ovaj vjerski učenjak vjeruje da Arapi uvijek moraju imati vodeću ulogu u predstavljanju i odbrani islama zato što je njih Bog, dž.š., izabrao za tu ulogu podarivši čovječanstvu Svoju posljednju Objavu na njihovom, arapskome jeziku.
Godine 1965., za vrijeme jednog putovanja po Pakistanu, šejh Muhammed Jusuf Kandehlavi se iznenada razbolio i preselio na Ahiret u 48. godini svoga života. Njegov mezar nalazi se u Delhiju. Hiljade njegovih učenika, čitalaca njegovih djela i slušalaca njegovih predavanja svake godine posjeti taj mezar i prouči Fatihu ovom blistavom učenjaku sunneta našeg dragog Poslanika, s.a.v.s.

Dva najpoznatija djela Muhameda Jusufa Kandehlavija su: Emani'-akhbar fi šerhi me'ani'-athar – Pouzdana saznanja u tumačenju smislova (islamske) tradicije, i Hajatu's-sahabe – Život ashaba, ali njegovo najpopularnije djelo je Muntakhab ahadith – Antologija hadisa. Radi se o Kandehlavijevom izboru kur'anskih ajeta i Resulullahovih, s.a.v.s., 1506 hadisa koji tretiraju šest najvažnijih tema, u isto vrijeme i osobina ashaba, bez kojih je nemoguće zamisliti život muslimanske jedinke i islamskog društva, ali ni pozivanje (da'wa) u islam i širenje njegovih poruka (teblig). (Naslov ovog djela preveli smo kao: Cvjetovi iz Muhammedove, s.a.v.s., bašče - jer je "antologija" u evropskim jezicima i nastala po ideji "izbora cvjetova u raskošnom vrtu," što, zapravo, znači i arapska riječ muntekhab- izbor, selekcija.) "Kandehlavi je u ovoj knjizi sabrao /izabrao sve najvažnije principe, pravila i mjere iz originalnih izvora, ali ova knjiga nije puka kompilacija tih pravila i instrukcija, nego se prije može reći da je ona jedna njihova enciklopedija," stoji u recenziji izdanja ove knjige na engleskome jeziku.

Tih šest velikih tematskih područja i, u neku ruku, kako rekosmo: osobina Muhammedovih, a.s., ashaba - zahvaljujući kojima su oni utemeljili globalnu islamsku civilizaciju prenijevši islamsku poruku od Dalekog istoka do Afričkog roga!- jesu slijedeće:

1) Kelimetu't-tajjibe, Kelime-i šehadet, odn. njezin ovosvjetski i onosvjetski smisao, njezina dalekosežnost i važnost, to najvažnije od svih učenja poslanika Muhammeda, s.a.v.s.;
2) Namaz, islamska molitva;
3) 'Ilm (Znanje o Allahu, dž.š., poslanstvu, imanskim i islamskim šartima, šeri'atu...) i zikir (sjećanje na Allaha, dž.š., i donošenje salavat-i selama na Resulullaha, s.a.v.s.);
4) Ikram-i muslim (Poštivanje drugih muslimana);
5) Iskrenost nijjeta;
6) Pozivanje u islam.

NAPOMENE O JEZIKU PRIJEVODA

Jezik ovog prijevoda je prevodiočev kasni pokušaj imitacije drevnog vjerskog jezika bosanskih muslimana. To smo učinili iz dva razloga: 1) kao znak naše pažnje i zahvalnosti prema brojnim imamima, vaizima, hatibima, muhaddisima..., tradicionalnim bosanskim muslimanima koji su islam živjeli "kao da njime dišu": bez samopokazivanja, bez pretjerivanja, u miru i mudrosti, dugo, tokom čitavoga života, s koljena na koljeno, stoljećima; i 2) kao vid protesta zbog neznanja bosanista i drugih jezikoslovaca koji i danas bar koju hiljadu riječi iz vjerskog života bosanskih muslimana tretiraju kao "strane riječi," "orijentalizme" i sl. A, zapravo, namaz, zekjat, Kjaba,

Ćaba, sadaka, povećiliti, mujeziniti, šeriat /šerijat, rekjat, sedžda, rahle... nisu nikakve "strane" riječi: to su riječi bosanskoga jezika, one "sekundarne" riječi (Platon) koje jesu došle iz drugih jezika, ali i postale i ostale domaće, u ovom slučaju: bosanske riječi – koje, valjda, ne treba prevoditi. Otuda i pravopis tih riječi – prilagođen izgovoru "običnog" bosanskog muslimana; samo neke pojmove, fraze i sl., koji su potrebni stručnjacima, i to na posebnim mjestima, usaglašavali smo sa izvornikom, prema vlastitoj procjeni. Riječ musliman dosljedno smo pisali velikim slovom: kao vid svemuslimanskog (samo) poštovanja, kao znak odanosti i počasti muslimanskom čovječanstvu koje je, odbivši da se ujedinjuje na temelju paganskog osjećaja rase, nacije i tla, uz koncept bratstva po zajedničkom porijeklu svih ljudi (Kur'an, 4, 1), prihvatilo ujedinjavanje na temelju univerzalnog vjerovanja u jednog i jedinog Boga (Kur'an, 49, 10), ali i kao vid otpora "evropskom putu" na koji Bošnjake vode njihove iskompleksirane političke i kulturne, čak i jedan dio vjerskih elita, koje nejmaju svijesti o značaju islama u bošnjačkoj prošlosti i njegovim perspektivama u budućnosti.

* * *

Na kraju, osjećam ugodnu dužnost da se zahvalim vakifima iz Norveške i Švedske koji su bošnjačkom dijelu Ummeta darovali ovo vrijedno djelo, moleći Allaha, dž.š., da im ukabuli njihov dar. Zahvalan sam i svojim saradnicima sa Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu: dr. Almiru Fatiću, koji je ukucao čitav vokalizirani tekst hurufata kako bi ovi Cvjetovi bili pri ruci imamima prilikom njihovih priprema za hutbe, studentima i istraživačima; hafizu Kenanu Musiću, magistru hadiskih nauka, koji mi je pomogao da dođem do postojanih prevodilačkih rješenja na brojnim mjestima u tekstu hadisa; Nihadu Lušiji, koji je grafički pripremio ovo izdanje; Asimu Dželiloviću, koji je podario izvrsni dizajn ovoj knjizi. Posebna zahvala pripada Izdavačkoj kući "Sova publishing", naročito njezinoj direktorici, mojoj divnoj kćeri Nafisi, kao i mojoj Fatimi-hanum i sinovima Ahmedu i Muhammedu, koji su mi omogućili uspješan rad na prevođenju i obradi ove mubarek knjige.

Molim Allaha, dž.š., da nagradi pisca ove knjige, merhuma Muhammeda Jusufa Kandehlavija, prevodioca i njegove roditelje, merhume Sakib-efendiju i majku hadži Džemilu, koji su mi, u dječaštvu, ulili ljubav prema Kur'an-i kerimu i Resulullahovom, s.a.v.s., sunnetu. Isto tako, molim Allaha, dž.š., da nagradi sve one koji ovu knjigu budu čitali i tumačili, kao i one koji je budu slušali i prenosili njezin blagoslovljeni nektar do svih srca otvorenih za Allahovu, dž.š., i Muhammedovu, s.a.v.s, ljekovitu riječ, amin!

We ma tewfiqi illa billah, we ahiru'd-da'wati: el-hamdu lillahi Rabbi'l-'alemin, we's-salatu we's-selamu 'ala resulina Muhammedin we 'ala alihi we sahbihi edžme'in.

U Sarajevu, uoči ramazana 1430./ kolovoz 2009. g.

Muslimanski Isus: savršeni sufija

Annemarie Schimmel, "Isus i Marija u islamskoj mistici", s njemačkoga preveo Sead Muhamedagić, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009.

Piše: **Azra Abadžić Navaey**

U kontekstu međureligijskog dijaloga, koji se svako toliko nametne kao nužna protuteža ispolitiziranoj kulturno-vjerskoj netrpeljivosti, već se uvriježilo spominjanje Abrahama/Ibrahima kao zajedničkog praoca triju najznačajnijih monoteističkih tradicija: judaizma-kršćanstva-islama. Pozivanje na "abrahamovsku ekumenu" postalo je tako općim mjestom za svako ozbiljno i argumentirano međureligijsko uvažavanje, dok se obično previđaju i neka druga moguća uporišta za promicanje boljeg međusobnog razumijevanja, a time i povezivanja različitih religijskih i kulturnih zajednica. Jedno od njih, između ostalih, predstavlja štovanje Isusa i Marije, zajedničko kako kršćanskoj, tako i muslimanskoj tradiciji. I dok bi se knjige o Isusu, utemeljitelju kršćanstva, teško i mogle pobrojati, studije koje nastoje osvijetliti ovaj povijesni lik iz drukčije povijesno-religijske perspektive u nas su gotovo nepoznate. Do te mjere da čak i sintagme poput "muslimanski Isus" ili "muslimanska kristologija" mogu zazvučati vrlo začudno, gotovo oksimoronski. Zbog toga je i pojavljivanje naslova, poput onoga u nas nedavno objavljenog u prijevodu s njemačkog - "Isus i Marija u islamskoj mistici"- svakako dobrodošao iskorak u popunjavanju spomenute praznine, ali i pomicanju određenih mentalnih pregrada.

Riječ je o studiji ugledne njemačke autorice, Annemarie Schimmel, jedne od najpredanijih istraživača u području islamskih znanosti i orijentalistike u drugoj polovici prošloga stoljeća. Valja odmah napomenuti da se Schimmelova svestranošću svojih interesa, temeljitom erudicijom, neobičnom sposobnošću autentične interpretacije različitih vidova islamskog mišljenja i izričaja, te upornim odbijanjem svake politizacije islama, nikako ne ubraja na listu Saidovih imperijalnih orijentalista. Imajući u vidu sve negativne konotacije bavljenja orijentalistikom na Zapadu, za Schimmelovu bi se prije moglo reći da je bila atipičan orijentalist. Kao iznimno nadarena i znatiželjna znanstvenica, cijeli je život sustavno proširivala svoje interesne sfere i proučavala raznolike aspekte islamske kulture u nastojanju da zahvati i shvati islam u cjelini. Njena su se zanimanja tako kretala od teologije i fenomenologije, preko povijesti, filozofije i umjetnosti islama, sve do sufizma i mističnoga islamskog pjesništva koji su do kraja života ostali njena trajna fascinacija. Odlična filološka opremljenost i poznavanje svih značajnijih jezika islamske civilizacije (arapski, turski, perzijski, urdski, paštunski, sindski, kao i više dijalekata s indijskoga potkontinenta - da spomenemo samo neke!) omogućilo joj je da se s lakoćom šeće kroz književne i zemljopisne predjele muslimanskog svijeta. Istraživački mar slijedio je spisateljski: nepregledna bibliografija koja je ostala iza Schimmelove redovito izaziva divljenje. Na stotine knjiga, studija, radova, osvrta i prijevoda svjedoče o autoričinoj želji za probijanjem akademskih okvira i populariziranjem svoje osobite interpretacije islama, čime se dijelom mogu objasniti i ponavljanja u koja je povremeno upadala. Ipak, neke od njenih studija o sufizmu (*Mystical dimensions of Islam*), fenomenologiji islama (*Deciphering the signs of God: A Phenomenological Approach to Islam*[1]), o pjesničkom imaginariju islamske književnosti (*A Two-Colored Brocade*), kao i monografije nekolicine istaknutih muslimanskih pjesnika i mislilaca, zadobile su status klasika orijentalističke literature.

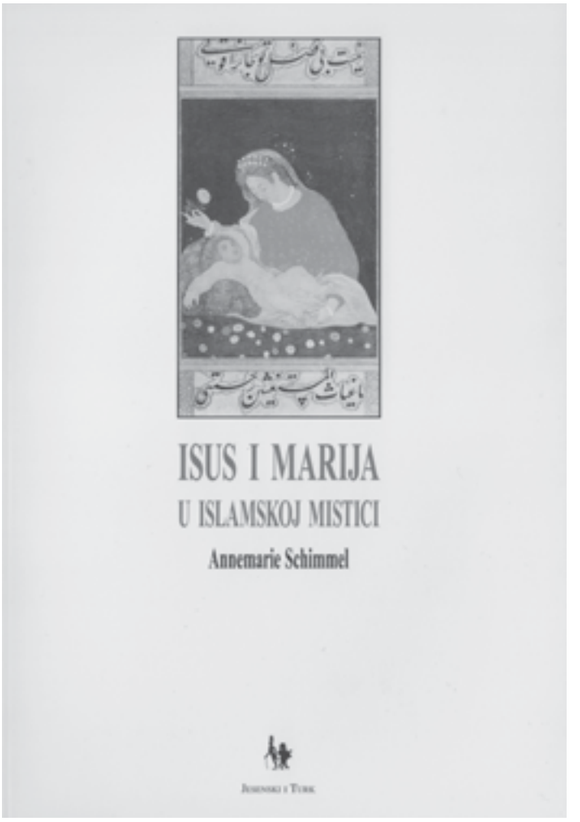

Knjiga kojom se Annemarie Schimmel po prvi put predstavlja ovdašnjim čitateljima je manje poznata i jedna od njenih posljednjih studija. Premda nevelika opsegom, studija je to silnog potencijala u razbijanju predrasuda ukliještenih u svakodnevicu. Posvećena je slici Isusa i Marije, likovima

1 Knjiga je prevedena na bosanski: Odgonetanje Božijih znakova: fenomenološki pristup islamu, s engleskog preveo Fikret Pašanović, El-Kalem, Sarajevo, 2001.

koji se inače isključivo povezuju s kršćanstvom, no u ovom slučaju viđenim očima muslimanskih mistika.

Malobrojni su oni koji znaju da je štovanje Isusa i Marije također jedna od važnih dogmi muslimanskog vjerovanja i da po kuranskome učenju ta dva stvorenja uživaju izniman ugled. Tako se u uvodnome dijelu knjige objašnjava njihov status u Kur'anu i naznačuju neke inačice njihova viđenja u kasnijoj, sufijskoj predaji. Isus se u Kur'anu spominje u petnaest sura, u ukupno 93 ajeta, dok je čitavo jedno poglavlje nazvano po djevici Mariji (sura 19, Merjem), čime je ona postala jedina žena koja se izrijekom spominje u Kur'anu.

I dok bi se knjige o Isusu, utemeljitelju kršćanstva, teško i mogle pobrojati, studije koje nastoje osvijetliti ovaj povijesni lik iz drukčije povijesno-religijske perspektive u nas su gotovo nepoznate. Do te mjere da čak i sintagme poput "muslimanski Isus" ili "muslimanska kristologija" mogu zazvučati vrlo začudno, gotovo oksimoronski. Zbog toga je i pojavljivanje naslova, poput onoga u nas nedavno objavljenog u prijevodu s njemačkog - "Isus i Marija u islamskoj mistici"- svakako dobrodošao iskorak u popunjavanju spomenute praznine, ali i pomicanju određenih mentalnih pregrada.

Nadalje se ističu neke kuranske činjenice u vezi s Isusom kao i doktrinarne razlike s kršćanskim vjerovanjem: Isus, na arapskom Isa, jest "Duh Božji", "Riječ Božja", masih (Mesija), "jedan od Bogu bliskih", obdaren sposobnošću da čini čuda; no prije svega, on je za muslimane jedan od poslanika, vjerovjesnik, donositelj Božje objave (Evanđelje, arap. Indžil), čija se božanstvenost (vjerovanje u Božje sinovstvo), smrt na križu i uskrsnuće u potpunosti odbacuju. Iako islam ne priznaje temeljnu dogmu kršćanstva, vjera u Isusovu besmrtnost, njegov boravak na nebu i ponovni silazak na zemlju prije nastupanja sudnjeg dana, spadaju u credo mnogih muslimana. Kur'an, dakle, kako napominje autorica, vidi Isusa prije svega " kao zadnjeg velikog proroka prije Muhameda u dugom nizu Božjih poslanika koji su se od Adamovih dana uvijek iznova pojavljivali". Stoga u dogmatskome smislu za muslimanskog vjernika nema bitnih razlika između štovanja Isusa i Muhameda, posljednjega u tom poslaničkom nizu, koji prema muslimanskome shvaćanju predstavlja srednji put između putova njegovih dvaju preteča: "između legalističke Mojsijeve (Musa) strogoće i Isusove preplavljujuće ljubavi združene s okrenutošću od svijeta" (str. 25).

U tom se kontekstu dakako nazire i osnovna razlika u percepciji Isusa među muslimanima i kršćanima, a koju nam slikovito može predočiti analogija između Isusa i Kur'ana. Kršćansko štovanje Isusa kao utjelovljenog sina Božjeg, analogno je muslimanskome štovanju Kur'ana kao utjelovljene božanske Riječi (Logos); božanska narav koju kršćani pripisuju Isusu, u islamu je rezervirana isključivo za Knjigu.

Nakon osvrta na kuranski prikaz Isusa i, u manjoj mjeri, Marije, autorica se okreće islamskoj mističkoj tradiciji otkrivajući u njoj vrlo živopisne slike i produbljene interpretacije Isusova lika. Iza Uvoda, slijede kraća poglavlja od kojih je svako posvećeno jednoj od najčešćih predodžbi Isusa u sufijskoj književnosti (Isus, čisti putnik; Isus, veliki molitelj; Isus, liječnik; Oživljavanje mrtvih; Isus i njegov magarac; Isus i boje; Isusovo boravište u četvrtom nebu; Isus i igla; Isus kao Muhamedov preteča i dr.). Mariji, koja se javlja često u paru s Isusom, pripalo je tek jedno zasebno poglavlje pri samome kraju knjige.

Tako saznajemo da je još od najstarijih vremena Isusov lik u muslimanskoj predaji bio zaogrnut brojnim legendama koje su se vjerojatno nadahnjivale biblijskom i apokrifnom građom. I dok je kuransko učenje oštro odbacivalo Isusovu smrt na križu, u najranijim muslimanskim legendama o poslanicima i kasnijoj mističkoj književnosti susreću se, premda rijetko, aluzije na njegovu muku i raspeće. Ova činjenica pak upućuje na to da je sufijska tradicija, kao krajnje pounutrenje islamskog promišljanja zbilje, bila relativno otvorena prema novozavjetnoj predaji i da je, po svoj prilici, postojalo prožimanje duhovnih kultura ranih asketskih zajednica, barem na pučkoj razini. Ipak, većinu izvora na kojima Schimmel temelji svoja zapažanja čine klasici i učena elita sufijske književnosti: od prvih komentatora i pisaca poslanica iz 10. i 11. stoljeća, preko čuvenog teologa Gazalija, najvećega mističnog šejha i teozofa, Ibn Arabija (čijim se vizijama svojedobno nadahnuo i Dante), a kojemu je posvećeno zasebno poglavlje u knjizi, do često citiranih perzijskih pjesnika kao što su Sanai, Attar, Rumi, Hakani kao i mnogi drugi sufijski autori . U njihovim se djelima Isus javlja ponajprije kao model asketskog života, uzor svima koji se odriču ovosvjetskog, primjer apsolutne dobrote, siromaštva i milostivosti; ukratko, oličenje sufijskog ideala. Izniman položaj koji je Isus uživao kod sufija potvrđuje i praksa pojedinih mističkih redova: "Isusova postaja" je kod nekih derviša predstavljala najviši stupanj na mistikovu putu duhovnog usavršavanja. Stoga i ne čudi činjenica da su svi mistički pjesnici islama za Isusa i Mariju pronalazili samo riječi hvale, uzdižući ih do razine simbola. Bolje od bilo kakvih objašnjenja ovo ilustriraju brojni stihovi i prozni ulomci koje Schimmel učestalo navodi i koji njenu studiju pretvaraju u malu antologiju sufijskih fragmenata na temu Isusa i Marije.

Stav jednog od najvećih sufijskih učitelja, Ibn Arabija, da je Isus "pravi Muhamedov sljedbenik" i najpotpunija manifestacija njegove svetosti, pa prema tome i jedan od najboljih muslimana, možda najzornije izražava ideju o univerzalnosti hijeropovijesti na koju su se posebno oslanjali muslimanski mistici.

Nasuprot kršćanskoj ikonografiji koja je naglasak stavljala na Kristovo rođenje, kalvariju, raspeće i otkupljenje

Nasuprot kršćanskoj ikonografiji koja je naglasak stavljala na Kristovo rođenje, kalvariju, raspeće i otkupljenje ljudskih grijeha, orijentalno-islamski pjesnički imaginarij inzistirao je, na sebi svojstven način, na duhovnim vrijednostima Isusova lika. Isus se najčešće pojavljuje u ulozi ljubljenog bića, od svijeta neokaljana, duhovnog hodočasnika na najvišem stupnju odricanja ("moja je odjeća vuna, moje jelo je glad", kako prenosi jedna Vita), on je bezdomni i bezavičajni, od srdžbe spašen i uvijek nasmijan, od svijeta slobodan siromah.

ljudskih grijeha, orijentalno-islamski pjesnički imaginarij inzistirao je, na sebi svojstven način, na duhovnim vrijednostima Isusova lika. Isus se najčešće pojavljuje u ulozi ljubljenog bića, od svijeta neokaljana, duhovnog hodočasnika na najvišem stupnju odricanja ("moja je odjeća vuna, moje jelo je glad", kako prenosi jedna Vita), on je bezdomni i bezavičajni, od srdžbe spašen i uvijek nasmijan, od svijeta slobodan siromah. Neki su sufije išli dotle da su ljudsko srce prispodobljavali Isusu, a stalnu pomisao na Boga (važnu instancu sufijske prakse: zikr) uspoređivali s Marijinim mlijekom koje krijepi i čisti. Susreću se još i razigranije slike koje modernom čitatelju, neupućenom u orijentalnu retoriku, mogu zazvučati krajnje neobično: Isus je, primjerice, veliki liječnik i duhovni dijagnostičar kojemu zaljubljeni treba predati "urinsku bocu svoga htijenja" (tj. svoje želje i namjere, str. 79); kadar izliječiti sve osim ljudske gluposti; alkemičar koji bakar pretvara u zlato; oživotvoritelj koji dahom-poljupcem poklanja novi život; proljetni lahor i kiša što oslobađa biljke mučenice pokojničkog ruha, i "Mesija ljubavi" kako ga u ekstatičnim stihovima naziva Rumi. Ipak, činjenica da je posjedovao iglu, kako navode neke sufije, onemogućila mu je da bude pripušten u najviše predjele nebeskog kraljevstva.

Stav jednog od najvećih sufijskih učitelja, Ibn Arabija, da je Isus "pravi Muhamedov sljedbenik" i najpotpunija manifestacija njegove svetosti, pa prema tome i jedan od najboljih muslimana, možda najzornije izražava ideju o univerzalnosti hijeropovijesti na koju su se posebno oslanjali muslimanski mistici. Po njihovu shvaćanju, sveta povijest objavljenih religija ne poznaje kronološke razdjelnice, niti periodizaciju na starozavjetno, novozavjetno i muslimansko povijesno vrijeme. U takvom ahistorijskom kontekstu svako razdvajanje odabranih pojedinaca na "kršćanske" i "muslimanske" smatra se svojevrsnim duhovnim redukcionizmom, što onda i pojašnjava vrlo "kršćanske" predodžbe koje se susreću kod nekih muslimanskih autora. Osim toga, ne treba zanemariti ni društveno-povijesno ozračje u kojemu su živjeli srednjovjekovni muslimanski mistici: istočno kršćanska i nestorijanska tradicija bile su još uvijek živo prisutne na maloazijskim i srednjoazijskim prostorima - činjenica koju autorica također uzima u obzir pri tumačenju kršćanskih aluzija kod sufija. Ibn Arabijeva vizija Isusa tako umnogome nalikuje onoj iz evanđelja; Attarova formulacija "Kad se čovjek po drugi put rodi, on granicom sfera tada hodi" očita je aluzija na Ivanovo evanđelje i Isusovu izreku o dvostrukom rođenju (3:3); Rumijevi stihovi vrve kršćanskim motivima, dok jedan od najranijih mističkih pjesnika, Sanai, pjeva da put ka božanskoj naravi vodi preko "petka raspeća". No, osim ovakvih, pomalo neuobičajenih primjera ekumenskog prizvuka, javljali su se i nešto kritičniji glasovi, na koje se Schimmelova kratko i sumarno osvrće u zadnjem poglavlju. Iako je prava kritika kršćanske dogme dolazila u pravilu iz redova teologa, ni neke se sufije, kako se navodi u knjizi, nisu suzdržale od kritičkih primjedbi na određene aspekte kršćanstva. Međutim, sve do modernog doba ova je kritika ostala zanemariva i isključivo odraz dogmatskih razilaženja, te ni u kom pogledu nije usporediva s antimuslimanskom propagandom koju je još od srednjeg vijeka predvodila učena zapadnoeuropska elita. Kritički glasovi govore o značenjskim pomacima u načinu viđenja Isusa i Marije kod muslimanskih pjesnika modernog doba, uvjetovanima burnim društveno-političkim prevratima u bliskoistočnoj i azijskoj regiji. Sve tješnji muslimansko-kršćanski dodiri kao i pogubne posljedice zapadnjačkog kolonijalizma unijeli su, kod nekih indijskih i palestinskih pjesnika, pomalo optužujući i prozivajući ton u obraćanju Isusu.

Premda ovo poglavlje dobrim dijelom izlazi iz koncepcijskog okvira knjige, šteta je što autorica ovoj temi nije posvetila više prostora i interpretacijskog truda. Zadržavajući se primarno u domeni mističke literature klasičnog perioda, podvukla je zasigurno najljepšu predodžbu koju o Isusu i Mariji gaji muslimanski svijet: onu asketskog ideala i čiste duhovnosti.

Iako je prava kritika kršćanske dogme dolazila u pravilu iz redova teologa, ni neke se sufije, kako se navodi u knjizi, nisu suzdržale od kritičkih primjedbi na određene aspekte kršćanstva. Međutim, sve do modernog doba ova je kritika ostala zanemariva i isključivo odraz dogmatskih razilaženja, te ni u kom pogledu nije usporediva s antimuslimanskom propagandom koju je još od srednjeg vijeka predvodila učena zapadnoeuropska elita.

Ako su kršćansko-muslimanski odnosi tijekom povijesti bili opterećeni naslijeđem predrasuda i nerazumijevanja, razlog je tomu ponajprije nedovoljno uzajamno poznavanje. Stoga je Schimmelina studija, koja iz vrlo osobite perspektive prikazuje kako je ključna figura jedne religije bila štovana i u drugoj religijskoj tradiciji, vrijedan prilog boljem interkulturnom upoznavanju i uvažavanju. O važnosti ovakvog štiva - kako za muslimane, sklone da zanemare značaj ranijih objava, tako i za kršćane, često nesvjesne činjenice da ih je islam od najranijih vremena uključivao kao ravnopravne sugovornike – ne treba posebno ni raspravljati.

Poziv na demokratsko sučeljavanje prof. dr. Fahrudina Novalića

Redovita Tribina četvrtkom u Islamskom centru "Sulejman Mašović" u Zagrebu, predstavljanje knjige "Imperij pohlepnoga politeizma"

Piše: **Edina Smajlagić**

U Islamskom centru, 15. listopada 2009., na redovitoj Tribini četvrtkom "Sulejman Mašović" na prezentaciji knjige našeg uglednog sociologa i politologa dr. Fahrudina Novalića okupili su se brojni ugledni stručnjaci iz javnog života Hrvatske. Biranim riječima nahvalili su njegovu novu knjigu "Imperij pohlepnoga politeizma" koju je tiskala (kao i raniju Novalićevu knjigu "Moć i rat") izdavačka kuća "Izvori".

Za govornicom su se redali: Miroslav Ležaja, urednik "Vjesnika", Damir Mikuličić, urednik "Izvora", dr. Mirko Grubiša, profesor na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, prof. dr. Esad Ćimić, potom dr. Slavko Kulić, profesor na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, a i sam autor knjige "Imperij pohlepnoga politeizma" prof. dr. Fahrudin Novalić.

U vremenu institucionaliziranih sustava i metoda analize novo izašle znanstvene literature događa se da "popularnost" postižu marketinški dobro osmišljena, ali moguće ne i kvalitetna djela po svome znanstvenom doprinosu. U skladu je to s građanskim društvom koje potrebuje komunikaciju sa svim slojevima duha i u svim područjima, pa i u znanosti. Znanost kao značajan resurs iskrivljenom se valorizacijom novuma katkad "kljaštri" zasijecanjem u kreativnu osobnost, u etičnost autorovu, njegovu umnost, altruizam i emotivnost. Zapravo je današnja sciencimetrija američki pragmatičarski proizvod. Forsira se natjecateljski "duh", a zapostavlja osjećaj za mjeru i pristojnost. Kult se pragme proširio, eto, i na znanost i dometi se njeni mjere brojem napisanih, objelodanjenih djela, pa i njihovom uporabnom vrijednošću. Znanstvenik je kao proizvođač novuma uvučen u logiku tržišta i tržišnih vrednovanja, u relativnost takve tržišne procjene. Znanost služi čovjeku, ali ako su njena istraživanja ciljana i korisna – postaje populističkom. Zaboravlja se tada na njenu ljudsku prirodu, tek jedino na uspješnost i na djelotvornost, na metode kojima se zarađuje, na "rezultate"! Obiljem esejističkog štiva autor knjige dramatično apelira na sljepilo političkog konzumerizma kao i na "kužnu grabež prirodnih resursa" današnje civilizacije. Izdavači knjige, koju su toplo preporučili svim prisutnima kao i svim čitateljima i zainteresiranima za znanstvena istraživanja bilo u sociologiji ili u politici, u bioetici, filozofiji..., upozorili su na neprofitabilnost, ali zato na duhovnu dalekosežnost poruka Novalićeve knjige. U vremenu u kojemu živimo korporacije su počesto moćnije od mnogih svjetskih vlada i o tome je nužno javno progovoriti. "Rat se vodio i vodi", kako je govorio filozof, pacifist i humanist Bertrand Russell: "između onih ljudi koji misle da su na svijetu da se njime okoriste", a koji su danas u ofanzivi, te "ljudi koji bi svijet očuvali i ostavili ga budućim generacijama!", a koji su gotovo bačeni potpuno u sjenu.

DUHOVNOST MIRA

Prof. Mirko Grubiša se podsjetio na desetljeće Tuđmanove autokracije, a u kojemu je prof. F. Novalić uvelike svojim pisanjem u "Novom listu" hrabro doprinosio demokratizaciji hrvatskog društva otvorenim i jasnim stavovima. Tada je, rekao je dr. Grubiša, i proročki procijenio smjernice i pogreške američke Bushove administracije, posebice njene odluke oko iračkog rata. U knjizi "Imperij pohlepnoga politeizma" prof. Novalić je napisao i osvrt o aktualnom afganistanskom ratištu i upozoravao "da je mir – stanje ljudskog duha"! Dao je time svjetskom miru i dublju konstitutivnu crtu. To i jest konstanta profesorove ideje o demokraciji, naglasio je dr. Grubišić. O interesima Zapada u Bosni i Hercegovini, o tzv. misionarskoj demokraciji, dr. Novalić je upozoravao "da je upravo tu, u srcu Europe, mir zapravo ugroženiji nego na iračkim naftnim poljima"!. Za razliku od tada aktualnog Huntingtonova "zagovora" o sukobu među civilizacijama i vjerama. Dr. Grubiša je tomu u prilog naveo i primjer baštinjenja europske znanstvene uljudbe upravo od Istoka, napose od islama i istočnjačke kulture, posebice od renesanse i to na sveučilištima u Salamanki, Cordobi, Granadi.

ŽARIŠTE IDEJA

"U mnogo čemu je F. Novalićeva knjiga izazov i žao mi je da više nisam na fakultetu jer bih potaknuo studente na brojna istraživanja pitanja koje je knjiga pokrenula budući da je iznimno inspirativna za znanstveni rad", naglasio je u svom uvodnom slovu prof. dr. Esad Ćimić. Posebice je poticajna za dr. Ćimića Novalićeva ideja o sekularizaciji svetoga i religiozaciji svjetovnoga. Temeljitost i znanstvena akribija pa i oprez Novalićev dr. Ćimić drži njegovom kvalitetom. Njegovi su argumenti utemeljeni i što je veoma važno – razumljivi čak i prosječnoj čitatelju, ne samo znanstvenoj javnosti.

Konstatacijom o razlikama između religijske, umjetničke i znanstveno-filozofijske transcendencije dr. Ćimić je konstatirao da je nužno uočiti i distinkciju između racionalnosti i nadracionalnosti vjere. Tako se sekularizacijom religije pročišćava i sama vjera...Ili, spuštanjem vjere na zemlju (a što jest vjeri imanentno) nužno ju je povijesno, sociološki... provjeriti. Dr. Novalić pri svojoj argumentaciji, nastavio je dr. Ćimić, ne uspijeva međutim i eksplicirati vlastiti teorijski okvir. "Međutim, u knjizi je čitav požar novih, svježih ideja koje pozivaju na propitivanje i istraživanje."
Ovom prilikom teško je vjerodostojno ponoviti sve komplimente i komentare koje su ugledni recenzenti izrekli u pohvalu zbirci eseja "Imperij pohlepnoga imperijalizma". Teško je također pobrojati sva referentna i djela i autore koje su isti recenzenti citirali ili parafrazirali kao prepoznata Novalićeva izvorišta. Nećemo nabrajati niti naslove dr. Novalićevih eseja koje je godinama bilježio o političkim aktualijama.
Relativizirana (monopolistički plasirana) istina, bilo koje od provenijencija: filozofske, umjetničke ili religijske, stvara krizu etike, doprinosi kaosu, nemiru i nesigurnosti čovjekovoj. U potrazi za smislom življenja, u krizi identiteta i savjesti, suvremeni čovjek vapi za sadržajima izvan sebe, za onim što je kroz civilizaciju ugrađeno u temelje i što mu jest korektiv – vapi za Bogom. S Bogom, ponovno mu ostaje - nada. Humanošću i metafizikom čovjek tako opet, otklonivši se od vulgarnog determinizma, "zadobiva" budućnost, a svijet može zahvaćati u tolerantnom pluralizmu raznolikih sustava. Na-

> Novalić jest pristao na razmišljanje, pristao je biti mučenik pisanja. Opredijelio se – pisati! Njegova knjiga nas ozbiljno upozorava na imperij koji danas vlada našim svijetom, upozorava na svođenje, današnje, smisla života – na novac. Treba nam ledene smirenosti za suočavanje s rezultatima pohlepe tog Homo sapiensa. Kao i sa amoralnošću pohlepnog, bešćutnog imperijalizma!

porom znanstvenika, pristajanjem na stalni dijalog/komunikaciju, tiskanjem svojih eseja u dnevnim novinama, prof. dr. Fahrudin Novalić je ispunjavao i svoju transcendentalnu slobodu hrabrim i jasnim stavovima, produbljujući povjerenje u realitet, dokazujući da se temeljitim pro/kazivanjem njezinim nadvladava svakidašnja pogibelj.

Kakvi će biti učinci pokrenutih znanstvenih eksplikacija Novalićevih, ovisit će i o nama čitateljima, našoj educiranosti, a i o onima koje će njegova knjiga potaknuti na nova istraživanja. Činjenica je da on svojom humanošću i čestitošću podupire djelatne sustave edukacije i obogaćuje sustave praćenja znanstvenih podataka. Naime, "parcijalnost" se nadmašuje interdisciplinarnošću, uz pomoć informatike... Znanost ima veliku moć, ali, izmakne li mirovnim kočnicama može uništiti ne samo samu sebe već i cijeli svijet! Moralni je zahtjev, stoga, imperativno pred znanošću i znanstvenicima, a pogotovu pred političarima i političkom djelotvornošću svih moćnika. F. Nietzsche (za kojega su novine bile smeće 20. stoljeća) je odavno zapisao i: "Nema metodologijsko-teorijskog sustava koji omogućava čovjeku da mnogolikim očima i savješću s visine gleda u svaku daljinu, iz dubine u svaku visinu, iz kutka u svako prostranstvo!"

ETIČNOST KAO ZALOG OPSTANKA

Dr. Slavko Kulić je u svom izlaganju o novotiskanoj Novalićevoj knjizi naglasio da su rijetki i upravo nužni sugovornici kakav je on, a posebno teme koje je pokrenuo u svojim esejima. Dr. Novalića, rekao je dr. Kulić, poznaje već više od 20 godina i znade da se dugo vremena zanimao i pisao o problemima morala i etike. Tako je za njega dr. Novalić, pa i knjiga "Imperij pohlepnoga politeizma", značajna potvrda da je na djelu, uz globalizaciju destrukcije i dominacije novca i globalizacija humanosti, budući da prof. dr. Novalić "pišući izvještava sebe za potrebe drugih". Pisanjem "ujedinjen pisac osmišljava svoj bitak". I koristi pri tomu tri ljudska, važeća, ali ne i valjana, značenja – političko, vjersko i znanstveno. Dr. Kulić poručuje: "Ako hoćeš uspjeti – piši!" Jer knjiga jest valjana i tražena kao i čovjek. I sve što jest važno za opstanak civilizacije i čovjeka nalazi se u knjigama! Nemati potrebu od istine u knjizi znači odustati od stvarnosti i spoznaje. Novalić jest pristao na razmišljanje, pristao je biti mučenik pisanja. Opredijelio se – pisati! Njegova knjiga nas ozbiljno upozorava na imperij koji danas vlada našim svijetom, upozorava na svođenje, današnje, smisla života – na novac. Treba nam ledene smirenosti za suočavanje s rezultatima pohlepe tog Homo sapiensa. Kao i sa amoralnošću pohlepnog, bešćutnog imperijalizma!

Znanje bez morala jest razornije od razbojstva. Svijet stvari nam je nametnut, profita radi, već se gušimo u tom "obilju". Taj je imperij suprotstavljen Prirodi, bio je dramatičan dr. Kulić. Time podupiremo širenje zla s predumišljajem. Stoga je vrijednost knjige, pisanja, znanosti neprocjenjiva. Što uopće danas znamo o životu, o svijetu oko sebe? Hranimo, tek, svoju pohlepu. A to je crna rupa, ta naša pohlepa, najdublja crna rupa u svemiru! I ne da se ničim materijalnim popuniti. Uporno nam se i nadalje, kao perspektiva i razvoj, "nudi" moć i nasilje. Dok se nasilno prisvaja (od svih nas i budućih generacija). Takve vrijednosti nisu vrijednosti. Dijalog mora započeti!

KRIZA RAZUMIJEVANJA

U zaključku promocije, autor knjige "Imperij pohlepnoga politeizma", prof. dr. Fahrudin Novalić je, zahvalivši svim recenzentima i organizatorima, domaćinima - Medžlisu Islamske zajednice, sumirao ključne smjernice svoje knjige. To su: kriza razumijevanja, odsustvo demokracije odnosno trajno vladanje elita, kriza vodstva (upravljanja), ali i manjak moralnih subjekata, pa i manjak moralnih objekata. Evidentna je i nesnošljiva kultura rasipanja, kao i nemoralno permisivno obilje, porast nepotizma i obiteljskih dinastija. Autor nije zaboravio dotaknuti i kompleksnu temu ekološkog etosa.Na kraju tribine nije ostalo vremena za dijalog s publikom u Islamskom centru. No, knjiga je tu i košta nepunih sto kuna. Hvala prof. dr. Fahrudinu Novaliću što nam je omogućio ovu intelektualnu pustolovinu.

Muslimansko hodočašće na Ajvatovicu

Vjersko obilježje na koje nemaju pristup žene

Prelistavajući novine "Hrvatski krugoval", koje su tiskane tijekom Pavelićeve vlasti u Hrvatskoj, naiđosmo na ovu lijepu priču. Autor zapisa nije se, na žalost, potpisao, osim inicijalima. A mi, da se priča i običaj ne zaboravi, prenosimo je u cijelosti.

Pripremila: **Edina Smajlagić**

Uz pucnjavu kubura i starih pušaka svake godine muslimanski svijet kreće sa svih strana u Bosni na vjersko hodočašće na Ajvatovicu. Prema nekoj legendi tamo, u planinama iznad Prusca, odigralo se nekoć davno neko čudo kojim je spašen od propasti stari kameni grad i njegovo stanovništvo.

U Donjem Vakufu, gdje su se na ljetnom suncu i sjenama starih džamija i konaka sakupile na tisuće hodočasnika, unajmio sam nekog malog bosanskog konjića i odlučio krenuti u brda.

"Ovo ti je najbolji konj, beže"- primijeti Mujo, golemi kršni momak, čija stopala su se – dok je jahao – gotovo doticala zemlje – "najbolji konj u Bosni."
Pažljivo sam promotrio unajmljenog konja. Mlada, obijesna životinja živo je zastrigala ušima, kad sam je pogladio po grivi. No i pored toga učinila mi se Mujina tvrdnja malo preuveličana.
Na sve strane čuje se prasak pušaka. To jedna gomila hodočasnika za drugom dolaze, smještavaju se na kamenom pločniku u zasjenku hanova čekajući čas, kad će krenuti u brda. Prodavači boze, limunade i turske kave izvikuju svoju robu i njihova galama miješa se sa žamorom svjetine, koja se valja po prašini.
"Idemo, Mujo!"
"Idemo, beže!"
I mi obojica zajedno zajašemo kljuseta pa krenusmo prema brdima.

Ljetno sunce pripeklo zemlju, a prašina, što je uzvitlaše brojna konjska kopita pada polagano poput mekog pokrivača na naše likove. Tu i tamo prolaze pored nas po koja seljačke kola prekrcana vjernicima, koji se sa kišobranima zaklanjaju od sunca.
"Odakle vi beže?" – prekine monotonu šutnju Mujo žvačući pri tom komad ovčjega sira u ustima.
"Iz Sarajeva!" – odgovorim ja.
"Iz Sarajeva?! Iz šeher Sarajeva. Bogami, iz daleka, beže, zar i tamo znadu za Ajvaz Dedu?"
"Znadu! Kako ne bi znali? Zna ga čitava Bosna".
A on zadovoljno zakima glavom i mašivši se čuture ugasi žeđ.
Krećemo se pored pitomih romantičnih krajeva cestom, koja vodi kroz plodna polja, pa zatim puteljkom, koji se vijugavo uzdiže prema planinama.

Još prije ispričao mi je jedan od hodočasnika značenje ovog muslimanskog hodočašća. Bio u davno vrijeme u Pruscu neki dobar čovjek, neki drvosječa Ajvaz Dedo. Čovjek svet i mudar i svako ga je u gradu poštovao. Jednom, vele, navalila strahovita suša na čitav kraj. Rijeke i potoci, vrela i bare, presušile i vjernici ostadoše bez vode. Ni kiša da padne. Onda Ajvaz Deda, sveti čovjek Prusca, krenuo u brda i zaustavio se pred visokim pećinama iza kojih se nalazilo jezero. Ajvaz Deda se pomolio Allahu za siromašni izmučeni svijet. I dogodilo se čudo: Odjednom se rastvoriše visoke pećine i hladna, svježa voda poteče u dolinu koritom presušene rijeke. Tako Ajvaz Deda spasi molitvom stanovništvo od propasti. I na uspomenu tog čuda, svake godine od tada, na taj dan, odlaze na tisuće vjernika u planine iznad Prusca do mjesta, gdje je hadžija klanjao svoju molitvu i gdje i danas postoji klanac kroz koji je protekla voda iz jezera. Ove godine pošao sam i ja s njima.

U sumrak smo stigli u Prusac grad. U prvi čas ostavilo je to kameno naselje na mene neki tužan dojam. Sve kamen na kamenu. Na samom vrhu brežuljka poredali se kameni hanovi i konaci, a vitki minareti ocrtavaju se na večernjem nebu, stvarajući romantični dojam neke davne istočnjačke priče. Po šljivicima i baštama polegla umorna svjetina, a po malim uličicama, kad je pun mjesec izronio iznad munare, razvio se sevdah.

Nije bilo moguće pribaviti si udoban stan, ovdje u malom gradiću u planini, gdje desetak tisuća ljudi noći pod vedrim nebom. Stoga smo se ja i Mujo zaustavili u bašti pokraj džamije i razapeli šator. Malo podalje neki starac udario također svoj šator. Položio dvije daske i načinio tako bez mnogo truda kavanicu. Čitavu noć dolazili su k njemu vjernici na kavu i razgovor.

Te noći nisam dugo mogao usnuti. Lutao sam kamenim uličicama, osluškivao romon glasova, koji su žamorili pod pendžerima u toplom sevdahu i promatrao sjene vjernika, koji su klanjali pred džamijom ili pobožno slušali molitvu mujezina, koji se u kasnu noć odzivao sa munare.
Jedan topli ženski glas pjevao je na čardaku neku ljubavnu pjesmu, a gomila muškaraca očarana djevojačkom pjesmom stajala je bez riječi i slušala je.
"Hoćemo li, beže, na počinak?" – zovnu me Mujo, kad je mjesec prevalio dobar dio svog puta preko planine.

"Hoćemo, Mujo!"
Ja sam noćivao u šatoru, a Mujo polegao na rosnu travu i stisnuo se pored životinja. Kasno u noć sve je utihnulo osim lakog žamora svjetine koja je bdjela i žubora rijeke, koja je tekla u kotlini ispod nas, noseći u sebi već godinama misterij Ajvaz Dedinog čuda.

U zoru smo krenuli dalje. Beskrajna povorka pješaka i konjanika uspinjala se je strmim planinskim putovima nekamo prema vrhovima brijega. Iznenadilo me je, da sada, kada smo napustili Prusac, nisam mogao primijetiti niti jedne žene.
"A gdje su žene, Mujo?" – zapitam mog vodiča.
On me malo kao u čudu pogleda, a onda odgovori:
Nema ih, beže! Zar ne znaš bolan, da se danas žene ne Smiju ni približiti putu, kojim se ide u Ajvaz Dedinu pećinu."
I potom mi objasni, da žene nemaju pristupa prilikom ovoga pohoda. To je tako od pamtivijeka. Pojavi li se gdjegod koja, u blizini, kraj putova, onda ih svjetina nemilosrdno rastjera, pa makar i kamenjem.
"Ne, nema žena, - dopuni Mujo – i bolje je da ih nema."

Put je bio strm i naporan. Tamo pri vrhu pod divljim šumama, susreo sam starog hadžiju iz Jajca, kome je ništa manje nego sto i trinaest godina. Pješači siromah čovjek, Bog bi znao po koji put već, na Ajvatovicu, da bi ga gore u planini dobri vjernici udijelili.
Zaustavih se kraj njega i ponudih mu svog konja. Stari u početku nije mogao vjerovati, a konačno sazva Allaha i s pomoću Muje i mene uspne se na konja.
"Allah ti pomogao! – reče još jednom smjestivši se na hrptenjači životinje – dobroga li srca u tebe."
"Ne troši riječi hadži" – prekinuo ga Mujo – "takvo je srce u mojega bega."
I nastavismo put.
"Zar tebi zaista ima sto i trinaest godina?" – pitao sam staroga pješačeći kraj njega.
"Sto trinaest, beže. Ali čini mi se ovo je zadnja."
On obrisa znojno čelo, pa naprežući oči, da bi me bolje mogao vidjeti, nastavi.
"Mnogo sam ti lijepa vidio u životu, mnogo sam žena ljubio. Dvanaest sam ih, Allahu budi fala, imao i ni jedna nije valjala."
Pa nekako veseo što mu se noge više ne spotiču o kamenje na cesti on zapjeva:
"A što mi se Travnik zamaglio..." I tako stižemo doskora na Ajvatovicu.

U jednom uskom prosjeku, koji je kao nekim čudom razdvojio dvije ogromne pećine, koje su doista nekada mogle služiti kao brana gorskom jezeru sakupilo se na tisuće hodočasnika. Posjedali tamo po tursku u sjeni stijena, puše, govore i čekaju. Nešto dalje, na proplanku, na mekanoj zelenoj livadi, podigli pečenjari svoje šatore. Čuju se bučni uzvici prodavača voća i hladnog pića. Čuje se i svirka. Tamo niže pored potoka, gdje pasu pitomi konji vjernika natječu se zdravi, mladi muškarci u bacanju kamena s ramena. Posve na rubu šume izronio iz guštare neki čovječuljak sa torbom zmija. Gomili, što se skupila oko njega, pokazuje on nevjerojatne vještine sa njima. Plešu te otrovnice na njegovim dlanovima, plaze mu kroz rukave i njedra ili pak vise o njegovom vratu opletene jedna o drugu kao neki čudnovati đerdan.

Pucaju kubure i prangije, viju se na blagom vjetru vjerski barjaci, a iz Ajvaz Dedine pećine čuje se monotoni žamor molitve vjernika, koji zazivaju Allahovu milost na pobožni puk.

A poslije obreda, kad se iznad pećina uzvio u zrak gusti dim baruta razvi se prava narodna svečanost. Stari hadžija iz Jajca sa zelenim turbanom na glavi sjedi u sjeni mladog hrasta i zazivajući neprestano Allaha i pijući kavu zahvaljuje vjernicima na obilnim darovima.
Vrijeme je odmaklo...Još koji sat pa će se nad misterioznom planinom spustiti sumrak i ponovno će izroniti pun mjesec nad krajinom...
"Hoćemo li, Mujo?"
"Možemo, beže!"

I mi obojica krenusmo lagano u nizinu...

O.S.

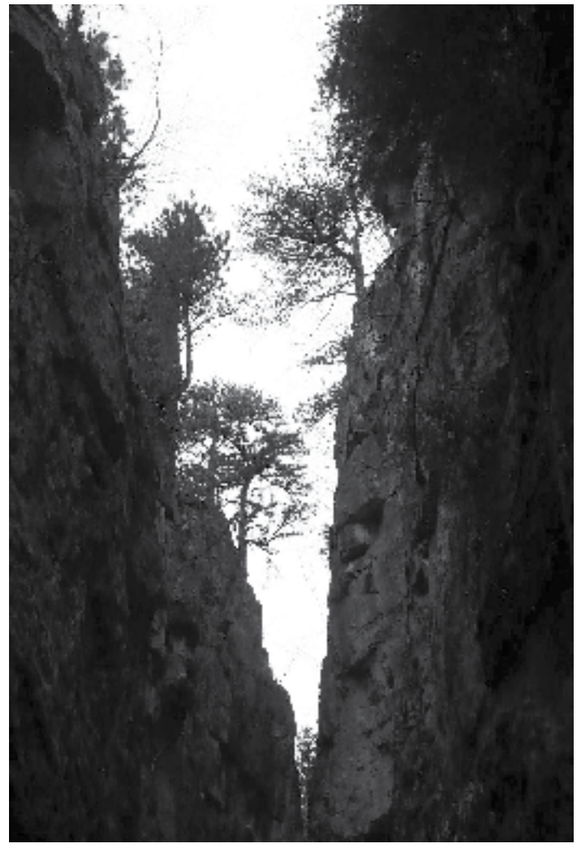

Hamza

Nazvaše me Hamzom
Kao što nazvaše hiljadama ljudi
Iz pustinja divljih Beduina,
Crnih građana vječno sunčanih gradova,
Himalaje,Taurusa, Pinda,
Ljudi sa plantaža,
Hiljadama bakarnih Inda
I onih s pazara visokog Irana
Što prodaju ćilime,
Biser, nakit, žene.

O, čudno je to, čudno
Da ovdje
U našoj zemlji kraj Evrope
Hamzom zovu mene!

Često mislim na te Muhamedov striče,
O, veliki Hamza.
Vidim te sa bakarnim kopljem i štitom
Kako se boriš u bici kod Uhda,
Jurišaš krvav, slomljena ti rebra,

Ko lav se boriš.
A kad se osvijesti -
¬Razbojište pusto i crno,
Na njemu sama smrt,
Po njemu šeću ko crne čavke žene.
I kada ti u bolu na bojištu jeknu,
One zavijaše ko ljute hijene,
Strahovita oka, nacerena lica
Sjatiše se na te,
Oštrim ti noktima
Iščupaše jetra,
Zgrizoše ih krvavo kao grabljivice,
Dok im lelekaše glas po razbojištu
Poput zavijanja jezive hijene.

O, čudno je to, čudno
Da ovdje
U našoj zemlji kraj Evrope
Hamzom zovu mene!

Hamza Humo
(1924.)